

Victor Mogens og Hitlers Tyskland

*En norsk journalists fremstilling av Hitlers
maktøvertakelse i 1933*

Tore Dalen

Masteroppgave
Historie
60 studiepoeng

Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2022

Forord

Prosessen med å skrive en masteroppgave har vært utfordrende og lang. Forutsetningene endret seg underveis, og arbeidet med oppgaven har måttet bli nedprioritert. Men jeg må allikevel si at det har vært fryktelig gøy å arbeide med dette kildematerialet.

Først og fremst må jeg rette en stor takk til Odd Arvid Storsveen. Takk for gode innspill og inspirerende veiledning underunderveis. Men også takk for de morsomme samtalene vi har hatt om alt ifra britisk post-punk til det arkitektoniske uttrykket i Groruddalen. Samtidig vil jeg også rette en takk til Øystein Tvede for gjennomlesing og forslag til endringer.

Oslo, 11.5.22

© Tore Dalen

2022

Victor Mogens og Hitlers Tyskland. En norsk journalists fremstilling av Hitlers maktøvertakelse i 1933.

Tore Dalen

Forfatter <http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne oppgaven handler om Victor Mogens og hans syn på Tyskland i den perioden da Adolf Hitlers nasjonalsosialistiske bevegelse overtok makten over staten. Victor Mogens var en av mellomkrigstidens mest kjente nordmenn gjennom sin rolle som journalist i NRK, men også som politiker i Fedrelandslaget. Min hovedproblemstilling vil være å lete etter en utvikling i Mogens sitt syn på, og fremstilling av Tyskland i årene 1932-1933. Jeg vil undersøke flere elementer her: Hans oppfatning av Tyskland mer generelt og historisk (deres plass i europeisk politikk – bl.a. avrustningskonferansene), Hans fremstilling av tysk nasjonalsosialisme og også av fascisme generelt, hans syn på forholdet mellom demokrati og diktatur, hans meninger om behandlingen av jødene og den tyske antisemittismen, betraktninger om faren for kommunisme og sosialisme, og om det som skjer i Tyskland er forenlig med Fedrelandslagets politikk, og om noe er overførbart til Norge.

Innholdsfortegnelse

Forord.....	III
Sammendrag	VI
Innholdsfortegnelse	IX

1 Innledning

Introduksjon og problemstilling	1
Struktur og avgrensning.....	1
Historiografi om Fedrelandslaget og Victor Mogens.....	4
Teori, metode og begrepsavklaring.....	12

2 Historisk oversikt 1930-årene:

12 regjeringsskifter.....	16
Fedrelandslagets rolle.....	17
Tusen dagers valgkamp.....	17
Nansen turneen	18
Borgerlige samarbeidsproblemer.....	19
Seieren 1930.....	20
Nasjonal blokk.....	21
Mot valget 1936.....	22
Tyskland og Europa etter første verdenskrig	23

3. Mogens i ABC: Frem til Hitlers maktovertakelse

September 1932	26
Oktober 1932.....	27
November 1932.....	30
Desember 1932.....	32
Januar 1933.....	33

4. Mogens i ABC: Maktovertakelsen

Februar 1933.....	37
Mars 1933.....	40
April 1933.....	48

5. Mogens i ABC: Etableringen av en nasjonalsosialistisk stat

Mai 1933.....	52
Juni 1933.....	55
Juli 1933	58
August 1933.....	59
September 1933.....	66
Oktober 1933.....	69

6. Mogens i ABC: Reportasjer fra Tysklandsbesøket og slutten av året

Oktober 1933.....	71
November 1933.....	72

Desember 1933.....	82
7. Oppsummering og konklusjon	
Sammenfatning.....	84
Victor Mogens etter 1933.....	87
Konklusjon.....	89
Kilder og litteraturliste.....	92
Appendix 1 : Forfølgelse av jøder i Tyskland i mars og april 1933.....	95
Appendix 2 : Forordning af Rigspræsidenten til Beskyttelse af Folket og Staten.....	98

1 Innledning

Introduksjon – «Ja, hvem er egentlig Adolf Hitler?»

«Ja, hvem er egentlig Adolf Hitler? Ved valget den 31. juli trodde 13,7 millioner tyskere, at han var fedrelandets redningsmann, det gjaldt bare å stemme på hans liste. Ved valget den 6. november var der 2 millioner, som hadde mistet den tro. Hva var der skjedd i mellomtiden?» Slik ble Adolf Hitler, introdusert av Victor Mogens i Fedrelandslagets ukeavis *ABC* 24. november 1932.

På dette tidspunktet var Mogens en velkjent journalist for det norske folk, som manøvrerte seg inn i politikken. I 1938 tok han over som leder i Fedrelandslaget etter grunnleggeren Joakim Lehmkuhl. Det som i utgangspunktet hadde vært en interesseorganisasjon for borgerlig samling, hadde utviklet seg til å bli et politisk parti.¹ Mogens hadde siden oppstarten av *ABC* i 1932, arbeidet som avisens utenrikspolitiske redaktør.

Denne oppgaven skal handle om Victor Mogens og hans syn på Tyskland i den perioden da Adolf Hitlers nasjonalsosialistiske bevegelse overtok makten over staten. Mogens var en respektert journalist på høyre fløy i Norge, og var nok mest kjent i samtiden som utenrikskronikør i norsk radio. Min problemstilling går ut på å gjøre en «utenrikspolitisk analyse» av Victor Mogens gjennom 30-tallet, med bakgrunn i hans artikler publisert i *ABC* i 1932-33. Her vil jeg lete etter en utvikling i Mogens sitt syn på, og fremstilling av Tyskland i årene 1932-1933. Jeg vil undersøke flere elementer her: Hans oppfatning av Tyskland mer generelt og historisk (deres plass i europeisk politikk – bl.a. avrustningskonferansene), Hans fremstilling av tysk nasjonalsosialisme og også av fascisme generelt, hans syn på forholdet mellom demokrati og diktatur, hans meninger om behandlingen av jødene og den tyske antisemittismen, betraktninger om faren for kommunisme og sosialisme, og om det som skjer i Tyskland er forenlig med Fedrelandslagets politikk, og om noe er overførbart til Norge.

Struktur og avgrensning

Hvem var Victor Mogens? Mogens (1886-1964) spilte også en rolle utover den mer journalistiske rollen i Norge: Han var aktiv innad i Fedrelandslaget. Fra oppstarten av Fedrelandslagets ukeavis *ABC* var han engasjert som utenrikskommentator, og det er denne virksomheten som danner det empiriske hovedgrunnlaget for denne oppgaven. Jeg har valgt å avgrense undersøkelsen til den interessante perioden fra Hitler stod i opposisjon til han ble utnevnt til rikskansler og ganske raskt

¹ Norland 1973: 226

klarte å avskaffe det parlamentariske systemet, innføre et personlig diktatur og starte med å omforme «Det nye Tyskland» til et nasjonalsosialistisk samfunn. Det er grunn til å tro at de fremstillinger Victor Mogens ga av denne perioden, bidro til å skape et mer positivt bilde i Norge ikke bare av Hitlers regime, men også av nasjonalsosialismen som fenomen og av Tyskland som en modell for andre land. Samtidig vil vi observere at Fedrelandslaget og ABC ikke uten videre var åpnet for noen «norsk» versjon av nasjonalsosialismen, og de tok av flere grunner avstand fra dannelsen av Nasjonal Samling i mai 1933 og at partiet stilte lister ved stortingsvalget samme høst.

Fedrelandslagets holdning var på dette tidspunktet fremdeles «borgerlig samling», dvs. av alle parlamentariske krefter på høyresiden (Høyre, Bondepartiet og Frisinnede Folkeparti). Utviklingen av fascismen i Italia og nasjonalsosialismen i Tyskland er imidlertid også viktige referansepunkter for å forstå retningen som Fedrelandslaget og Victor Mogens ønsket at samfunnet i Norge skulle ta.

Fedrelandslaget ble startet i 1925 av Joakim Lehmkuhl som en politisk interesseorganisasjon som hadde som mål å forene borgerlige interesser mot Arbeiderpartiet, arbeiderbevegelsen – Fedrelandslaget skulle være en bred antikommunistisk bevegelse.² Bakgrunnen for målet med «å forene borgerlige interesser» hadde sitt opphav etter regjeringskrisen i 1926, da de borgerlige partiene ikke klarte å enes om et budsjettforslag.

Et forslag om en samlingsregjering ble drøftet, kalt «Nansen-oppropet».³ Dette forslaget ble startet av Frisinnede Venstre og hadde støtte ifra kretser i Høyre og Bondepartiet.⁴ Det var ikke tilfeldig at «Nansen-oppropet» ble startet av Frisinnede Venstre, for blant de som var med å starte Frisinnede Venstre i 1909 finner vi kjente navn som Christian Michelsen og nettopp Fridtjof Nansen.⁵ Poenget med en samlingsregjering var at man skulle stille seg bak en sterk og samlende mann som kunne utrette mer enn hva man hadde klart de senere årene. Dette ble det som kjent ikke noe ut av, men store personligheter ble et av Fedrelandslagets trekkplastre for å samle politiske interesser.

I en analyse av Victor Mogens politiske syn og av påvirkningen fra Tyskland vil det være naturlig å ta starte med det politiske partiet han ble leder av. Da Fedrelandslaget ble grunnlagt av Joakim Lehmkuhl i 1925, var det i utgangspunktet en politisk interesseorganisasjon. De hadde da som uttalt mål å forene den borgerlige siden mot kommunister og arbeiderbevegelse. Men dette ble vanskeligere utover 1930-tallet. Organisasjonen gikk etter hvert over til å bli et politisk parti, og ved stortingsvalget i 1936 stilte Mogens som stortingskandidat i Akershus for en fellesliste for Fedrelandslaget og Frisinnede Folkeparti. Mogens nådde ikke opp, men fikk likevel litt over 8000

² Norland 1973: 52

³ Ibid.: 54

⁴ Ibid.: 55

⁵ Ibid.

stemmer i fylket, primært fra «borgerlige» kommuner som Aker, Bærum og Asker.⁶ Han tok over som leder i partiet 1938 og var dets leder frem til alle politiske partier utenom Nasjonal Samling ble forbudt i 1940.

Avisen *ABC* var viktig i denne perioden, særlig for politisk propaganda. Pressen var også noe Fedrelandslaget dro nytte av, både direkte og indirekte. I en tid hvor det var begrenset personeksponering, dro Fedrelandslaget stor fordel av et kjent og fargerikt persongalleri. Foruten Norges første statsminister Christian Michelsen og samtidens mest kjente nordmann, Fridtjof Nansen, er det verdt å nevne at også Norges kanskje mektigste redaktør gjennom tidene, Ola Thommessen, som også var politiker, stilte seg bak Fedrelandslaget. Andre kjente personer fra samtiden som også stilte seg bak Fedrelandslaget var blant annet tidligere statsminister Jens Bratlie, Roald Amundsen, jurist og senere Høyesterettsadvokat Johan B. Hjort, Vidkun Quisling, Anders Lange, redaktør Ranik Halle, Realph Norland og senere Victor Mogens.

Aviser, tidsskrifter og radio var datidens viktigste og eneste massemedier. Radiokringkasting var fremdeles i startfasen og frem til Norsk Rikskringkasting ble etablert i 1933, foregikk radiokringkastingen lokalt og privat. Fedrelandslaget hadde bygget opp en effektiv organisasjonsstruktur og benyttet seg av datidens medier for politisk propaganda. I tillegg til støtte ifra *Tidens tegn* og «tanta i Akersgata», ble avisen *Norges Fremtid* erstattet av ukemagasinet *ABC* i august 1932. Dette ble Fedrelandslagets talerør frem til det ble lagt ned sammen med Fedrelandslaget i 1940.

Victor Mogens selv var tyskvennlig både før og etter nasjonalsosialismens seier, så selve grunnholdningen hans til Tyskland forblir et viktig punkt. Målet med oppgaven er likevel å se om man kan finne et slags skillepunkt i hans holdning til Tyskland rundt Hitlers maktovertakelse i løpet av 1932-33, og da blir Fedrelandslagets ukeavis *ABC* en opplagt hovedkilde. Dette fordi Mogens her, gjennom sin faste spalte «*Uken i utlandet*», kommenterer ukens hendelser som Fedrelandslags journalist direkte til deres tilhengere, uten noe form for filter eller hensyn til «allmennheten». Mogens ble kritisert i samtiden av kretser på venstresiden i politikken for sin rolle som journalist i både *ABC* og Kringkastingen.⁷ Dette ble blant annet et tema i *ABC* mars 1933.⁸ Det hele kulminerte da

⁶ Norland 1973: 283. (Nordland skriver at listeforbundet mellom Fedrelandslaget og Frisinnede fikk 61307 stemmer på landsbasis, men ser man på https://no.wikipedia.org/wiki/Stortingsvalget_1936 står det at dette samarbeidet gav 19236 stemmer.)

⁷ Kringkasting selskapet i Oslo (1925-1933) ble slått sammen med tre andre lokale kringkastingsselskaper i 1933, da de ble kjøpt opp av staten og skiftet navn til Norsk Rikskringkasting. Dahl, Hans Fredrik «*Hallo – Hallo! Kringkastingen i Norge 1920-1940*» s 67.

⁸ Se *ABC* 30.3.1933 side 1 og 2. Her tar *ABC* opp kritikken Mogens får for sin «nøytralitet og objektivitet» i NRK, for sine artikler i *ABC*. Dette var et gjentakende tema se bl.a. Hans Fredrik Dahl «*Hallo – Hallo! Kringkastingen i Norge 1920-1940*» s. 84 og 102.

Mogens måtte gå fra jobben som utenrikskronikør i *NRK* i 1936.⁹ Avisen startet i september 1932 og ble utgitt ukentlig helt frem til 9. april 1940, og selv etter denne datoen kom det ut flere sporadiske nummer inntil den gikk inn i september 1940. I denne forbindelse er det først og fremst Mogens sine omtaler av hendelser og personer knyttet til det nye regimet i Tyskland som er interessante for meg, og i noe grad også hans syn på Mussolini-regimet i Italia. Andreas Norland skriver i *Hårde Tider* at mange dannet seg et bilde av Fedrelandslaget først og fremst gjennom *ABC*.¹⁰

Mogens var aktiv forfatter både før og etter andre verdenskrig, og han kom ut med flere bøker etter krigens slutt. Disse faller imidlertid utenfor denne oppgavens rammer, men de ville naturligvis inngå i et mer omfattende portrett av Mogens. Et slikt portrett er ennå ikke utformet, og hans rolle i 1930-årene er kun ganske sparsomt omtalt i litteraturen om denne perioden. Det var også en svært sammensatt og kompleks tidsperiode, der forskjellige historiske tradisjoner i etterkrigstiden helt tydelig har vært med på å farge oppfatningene både av Hitler-Tyskland og av dem som på ulike måter forsvarte det, slik Victor Mogens i stor grad gjorde. Jeg har derfor funnet det mest formålstjenlig å gå direkte til en de mest opplysende kildene om Mogens aktivitet, hans ukentlige oversikt over verdensbegivenhetene i *ABC*, samt de ulike politiske portretter og reportasjer som han også lot trykke i denne avisen. På mange måter må *ABC* i hvert fall på det utenrikspolitiske området kunne kalles et personlig organ for Victor Mogens.

Historiografi om Fedrelandslaget og Victor Mogens.

Øystein Sørensen skriver i sin bok *Fra solkors til solidaritet*, at det var nettopp trusselen ifra sosialismen og kapitalismens nedgang som førte til en jakt på «en annen vei».¹¹ Lehmkuhl skrev til landsmøtet i 1933 boken *Norges vei*.¹² Denne ble stående som Fedrelandslagets ideologiske grunnlag. Lehmkuhl tok for seg endringer han hadde lyst til å gjennomføre. Han skrev videre at målet ikke var politisk samling, men at samlingen ville være et skritt på veien til «et bedre styre og et bedre samfund»,¹³ Dette nye og bedre samfunnet skulle ikke ha en parlamentarisk styreform, slik man hadde i samtiden. Det skulle heller ikke være et diktatur slik man så i Italia og Tyskland. Det skulle være «samfunnsbevarende» og bygge på den norske identiteten vi hadde utviklet. I tillegg skulle staten være sterk, og den skulle forvalte private næringsinteresser effektivt.

⁹ Dahl 1975: 275 og Norland 1973: 284-285.

¹⁰ Norland 1973: 269

¹¹ Sørensen 1991: 47

¹² Lehmkuhl 1933: 4

¹³ *Ibid.*: 17

Lehmkuhl ble betegnet som Fedrelandslagetets sjefsideolog. Han hadde bakgrunn som ingeniør og utdanning fra Harvard og MIT.¹⁴ I tillegg var han svært inspirert av hvordan arbeidet ble strukturert i USA.¹⁵ Han ville innføre en tayloristisk tilnærming, på nasjonalt plan.¹⁶ Selve poenget hans var at regjeringen skulle få styrket sin makt, på bekostning av Stortinget. Han ville ha et handlekraftig folkestyre, fremfor parlamentarismen, som han mente ikke var handlekraftig nok. Han ville som nevnt ikke ha et diktaturstyre, og mente at de som trodde at dette systemet kunne overføres direkte til Norge, begikk en stor feil.¹⁷ Norge var et særegent land som måtte finne sin egen vei i de moderne utfordringene. Lehmkuhl hentet inspirasjon fra den norske embetsmannsstaten på 1800-tallet.¹⁸ Siden regjeringen skulle få mere makt, kunne man samtidig halvere stortingsrepresentantene fra hundre og femti til syttifem. Dette ville effektivisere Stortingets arbeid, samtidig som det ville være svært gunstig økonomisk. Særlig komitéordningen mente Lehmkuhl var unødvendig. Videre forklarer Lehmkuhl at fagpersoner burde styre, det var ingen vits at folk uten kompetanse på det aktuelle område skulle behandle saker slik som komitéordningen på Stortinget var den gangen.¹⁹

Et eksempel er måten han ville løse samtidens store arbeidsledighetsproblem på. Arbeidslivet burde organiseres av en «Arbeids Landscentral», som skulle ledes av en fagmann som sto direkte under regjeringssjefen - uten innblanding ifra Stortinget.²⁰ Grunnlaget for dette var at man da kunne samarbeide mer direkte med arbeidslivet: «Det som trengs er plan, plan og atter plan».²¹ Grunnlaget for denne tanken om rasjonalisering innebar en nasjonal planøkonomi. Nettopp en nasjonal planøkonomi som grunnlag for økonomistyringen i en stat gjør at man heller ikke kan plassere Lehmkuhl og Fedrelandslaget i rent liberalistisk ideologi, noe som også skilte ham fra andre borgerlige partier som Høyre.²² Samtidig var nok planøkonomi noe de fleste forbandt med Sovjetunionen.

Noe grunnforskning om Victor Mogens er blitt gjort i nyere tid. Her skiller Nicola Kristin Karcher seg ut, som bl.a. har skrevet et kapittel om ham i boken *Intellektuelle og det totalitære* (2012) under tittelen «Victor Mogens – en lojal talsmann for Nazi-Tyskland?». En av hennes påstander, som har vært viktige for denne oppgaven, er følgende: «Mogens` sympati for Tyskland opphørte ikke med den nasjonalsosialistiske maktovertakelsen i 1933, men synes tvert om å ha blitt forsterket». Videre

¹⁴ https://snl.no/Joakim_Lehmkuhl hentet 080419.

¹⁵ Sørensen 1991: 48

¹⁶ Taylorisme er en form for rasjonalisering av arbeidet, vitenskapelig tilnærming for å øke lønnsomheten.

¹⁷ Lehmkuhl 1933: 21

¹⁸ Sørensen 1991: 52

¹⁹ Lehmkuhl 1991: 85

²⁰ Ibid.: 47

²¹ Ibid.: 49

²² Sørensen 1991: 48-52

spør Karcher om hva som var «grunnlaget for denne affiniteten», hvordan «kom den til uttrykk», og «hvilke begivenheter var det som gjorde at han til slutt vendte Tyskland ryggen?». ²³ Karcher tar med andre ord for seg hvordan Mogens utviklet seg under hele perioden frem til 1940. Kildegrunnlaget hennes er imidlertid ikke spesielt *ABC*, men de samlinger av artikler og kronikker som Mogens selv gav ut som «årbøker» *Årets verdenshistorie* kom ut i seks årganger, hvor den første årgangen tar for seg høsten 1937 og 1938. Denne utgivelsen var en direkte konsekvens av hans avskjed med NRK og en fortsettelse av hans utenriks kronikker derfra. ²⁴

Mitt utvalg fra perioden er atskillig mer avgrenset enn hennes, og jeg har valgt å gå til hans avisartikler nettopp fordi disse må kunne betraktes som mer «fristilte» i sine omtaler. Dette har sammenheng med hva slags avis *ABC* var: Et agitasjonsblad fra Fedrelandslaget der det er grunn til å anta at publikum i all hovedsak var medlemmer av eller sympatisører med Fedrelandslaget, noe som bl.a. kom til syne ved at avisen inneholdt mye rent lagsstoff, med rapporter fra lagets møter, turneer og foredrag. Innenfor en slik ramme kunne Mogens nå frem til og påvirke Fedrelandslagets tilhengere på en direkte og utvunget måte, og det er all grunn til å tro at han her kunne utfolde sine personlige synspunkter uten særlige motforestillinger. Ved å gå nærmere inn i dette kildematerialet, tror jeg det er mulig å utfylle og kanskje også nyansere en del av Karchers synspunkter, samt finne frem til elementer hos Mogens som tidligere kanskje er blitt oversett.

Jeg vil primært behandle Mogens ut fra hans rolle som journalist og pressemann, og ikke som politisk ideolog. Men en av de viktigste rollene pressen har hatt foruten nyhetsopplysning, er at den også har kunnet uttrykke opposisjonelle ytringer. Victor Mogens var i den sammenheng en person som var tidstypisk viktig i mellomkrigstiden. På 1920 og 1930-tallet var radioen, sammen med aviser, datidens viktigste massemedium. Som radiokronikør var Mogens i 1932-33 for lengst en kjent stemme, og dessuten svært populær i mange kretser. ²⁵ I tillegg til rollen som formidler av nyheter må man heller ikke undervurdere underholdningsverdien radiokronikører hadde på denne tiden. Mogens kan kalles en av de første mediekjendisene i Norge i sin tid, og hadde et stort og trofast publikum. Et bevis på hvor kjent Mogens var i samtiden, er at han ble avbildet på plakater som det store trekkplasteret til Fedrelandslaget. I en tid hvor de billedlige mediene stort sett var begrenset til aviser, prydet han hele valgkampen til Fedrelandslaget i 1936. I Hans Fredrik Dahls mediehistorie om NRK *Hallo – Hallo!* kommer det også frem at Mogens alltid var svært tyskvennlig, og dette påvirket kronikkene såpass mye at han til slutt ble presset til å gå fra jobben i NRK. ²⁶ Dette var en konflikt som hadde pågått helt

²³ Karcher 2014: 55

²⁴ Mogens 1938 :1-3

²⁵ Dahl 1975: 274-275

²⁶ Ibid.

siden Mogens startet med sine utenrikskronikker i kringkastingen i 1927. NRK hadde allerede fra starten av arbeidet for en form for programpolitikk. Det ble opprettet et råd som var utpekt av styret. Rådet hadde i oppgave å utforme radioinnholdet og å styre innholdet unna de tre kontroversielle temaene i samtiden: mål, politikk og religion.²⁷ Fra 1933 ble radiokringkastingen statlig, og fra sommeren 1934 ble Mogens avløst hver fjerde uke. Året etter ble han avløst enda oftere, helt til han ble helt «vannet ut», som Dahl skriver, og slutter i 1936.²⁸ Grunnen til at Mogens hadde fått holde på så lenge som han gjorde, var uten tvil hans popularitet i konservative kretser. For mange var han også det eneste vinduet ut til verden. I tillegg til dette var han kjent for en karakteristisk form som appellerte til publikum.²⁹

Før 1940 var det likevel ikke uvanlig at journalister tok skrittet over i den større politikken: Foruten Mogens kan nevnes Ola Thommessen, redaktøren av *Tidens Tegn* som også var en av grunnleggerne til partiet Frisinnede Venstre. Sønnen hans, Rolf Thommessen, tok etter hvert over stafettspinnen i både Frisinnede og *Tidens Tegn*, og han satt f.eks. på Stortinget 1928-30. Ranik Halle var en annen profilert journalist som gikk over i politikken. Han hadde vært redaktør i både *ABC* og *Tidens Tegn*, men tok etter hvert arbeid i Høyres pressekontor som direktør. Det trenger altså ikke være klare skiller mellom politisk aktivisme og en journalistisk profesjon. Mogens utnyttet sin posisjon som utenrikspolitisk journalist til å fremme politiske oppfatninger om det som var hans journalistiske objekter, deriblant ikke minst Tyskland. Men denne politiker/journalist kombinasjonen var ingen særnorsk trend. Mest kjent er kanskje fredsprisvinner Carl von Ossietzky. Sammen med Hellmut von Gerlach arbeidet han i *Die Weltbühne* med å definere politiske spørsmål i samtiden. Av andre tidstypisk viktige personer som hadde likhetstrekk med Mogens, må også nevnes den såkalte radiopresten Father Coughlin, som var blant de fremste til å utnytte radioen i USA til å drive politisk propaganda.³⁰

Den nyeste oppgaven som særlig behandler Victor Mogens er Jonas Hansen sin masteroppgave fra 2019. Denne har tittelen «*Talsmenn for det nye Tyskland Fire norske høyreintellektuelles holdninger til Nazi-Tyskland i perioden 1933-1940*». Foruten Mogens tar denne for seg Niels J. Mührer, Eyvind Mehle og Waldemar Brøgger. Hansen sin undersøkelse av Mogens strekker seg gjennom hele 1930-

²⁷ Dahl 1975: 99-101.

²⁸ Ibid. 274-275.

²⁹ Ibid.

³⁰ Father Coughlin var en amerikansk prest som var en av de første til å bruke radioen som talerør for sitt politiske syn på 30-tallet. Han var for fascismen og støttet bla. Hitler og Mussolini. Han hadde nærmere 30 millioner lyttere på det meste.

tallet og lener seg i stor grad på Karcher sin artikkel «*Victor Mogens – en lojal talsmann for Nazi-Tyskland?*».

Når det gjelder Fedrelandslaget, må vi først gå til Andreas Norlands bok *Hårde Tider* fra 1973, som tar for seg lagets historie fra A til Å. Boken er ikke et egentlig forskningsarbeid med et «forsknings stempel», noe Norland selv skriver i innledningen, og hvor han påpeker at han selv har et journalistisk utgangspunkt.³¹ Men boken er fremdeles den mest omfattende fremstillingen av Fedrelandslaget og har unike kvaliteter som referansepunkt som gjør den umulig ikke å benytte. Forfatteren var selv sønn av en av de som var med på å starte Fedrelandslaget, Realph Norland, som fungerte som organisasjonens generalsekretær i perioden 1926-32. I tillegg kommer det frem i et radiointervju med forfatteren at boken ble gitt ut som et bestillingsverk fra lederen Joakim Lehmkuhl.³² Totalt sett gir boken innsikt i prosessene i og rundt Fedrelandslaget som man ikke lenger kan få andre steder.

Norlands bok kan imidlertid også ses i lys av den nye norske forskningen om fascisme på 1960- og 1970-tallet, bl.a. markert med Hans Olaf Brevigs hovedoppgave fra 1965, *NS – fra parti til sekt* (utgitt som bok på Pax forlag i 1970) og tidsskriftet Kontrasts spesialnummer om «Fascismen i Norge» fra 1966. Tendensen i denne forskningen var å plassere Fedrelandslaget tett opp til eller også nærmest på linje med det klart fascistiske Nasjonal Samling. Brevigs bok ble i 2002 utgitt på nytt i et felles verk sammen med Ivo de Figueiredos hovedoppgave om Nasjonal Samling, *Den norske fascismen Nasjonal samling 1933-1940*. Begge oppgavene tok nøye for seg NS og kretsene rundt partiet i disse årene, men allerede tidlig i Brevigs oppgave ble det konstatert at Fedrelandslaget hadde glidd over i en fascistisk retning.³³ Imidlertid forklarer ikke Brevig nærmere hva han her mente med uttrykket «en fascistisk retning». Dahl forklarer heller ikke sitt ordvalg da han også plasserte Mogens som fascistvennlig i sin bok om NRK.³⁴ Uansett har slike eksempler bidratt til at man ofte har assosiert Fedrelandslaget med fascisme og med Nasjonal Samling.

Nyere arbeider har likevel bidratt til å nyansere disse oppfatningene. Her er det verdt å nevne Daniel Sjulseth sin masteroppgave fra 2008: *Fedrelandslaget i norsk politikk fra 1930-1940 – En historisk taper?* Som man kan antyde av tittelen kommer også Sjulseth frem til at Fedrelandslaget har blitt feilaktig plassert i samme bås som Nasjonal Samling. I SNLs artikkel om Fedrelandslaget konkluderes det også med at nyere forskning peker i retning av at Fedrelandslaget slett ikke var et høyreekstremt

³¹ Norland 1973: 7

³² Sjulseth 2008: 22

³³ Brevig og Figueiredo 2002: 20

³⁴ Dahl 1975: 84

parti.³⁵ Nyere masteroppgaver har også pekt på mangfoldet på den høyrepolitiske siden i 1920- og 1930-årene som et mer typisk trekk enn tilslutningen til fascismen, men at det snarere var snakk om en avgrensning fra de totalitære trekkene ved fascismen som førerdyrkelse og partistat. Derimot må det også kunne hevdes at de ulike høyre-retningene lenge hadde et påfallende naivt forhold til både Mussolinis Italia og Hitlers Tyskland, noe som stadig også ble påpekt fra venstresiden.

Samtidig var deler av høyresiden åpne for nytenkning, ikke minst om økonomien, men her var de heller ikke unike. I kapittelet om «Arbeiderpartistaten» i *De nasjonale strateger* av Rune Slagstad, krysser Johan Nygaardsvold og Joakim Lehmkuhl sine veier. Her får man vite at Nygaardsvold innstilte Lehmkuhl til et utvalg som skulle planlegge industrien i Norge etter frigjøringen.³⁶ I den forbindelse jobbet han blant annet med Ole Colbjørnsen – Det Norske Arbeiderpartiets ledende økonom på 30-tallet. Colbjørnsen ville løsrive DNA sin planøkonomi til noe mer moderne, på samme måte som Lehmkuhl ville distansere økonomien fra ren liberalisme, gjennom blant annet planøkonomi og statsstyring. Sammen fant de ut at de hadde flere likheter, tross for store ideologiske uenigheter tidligere. Deres ideer ble brukt, paradoksalt nok for Lehmkuhl, som grunnlaget for industribyggingen man fikk se i etterkrigstiden gjennom DNAs politikk.³⁷ Paradoksalt nok også for de som i senere tid har hevdet at Fedrelandslaget var fascistiske. Men slike ideer hos Fedrelandslaget ble påpekt av historikeren Øystein Sørensen i boken *Solkors og solidaritet* fra 1991

Mellomkrigstiden var en svært usikker periode preget av stor polarisering i Norge, før den tyske okkupasjonen gjorde det mulig å enes på tvers av politiske spørsmål. Man fikk en felles fiende – et felles mål. Det er da litt rart hvor lite plass som har blitt viet til de borgerlige kretsene i «de store norgeshistoriene» som har blitt spredd ut til folket eller brukt på universiteter og høyskoler rundt i landet. Arbeiderbevegelsen synes derimot å ha fått mer oppmerksomhet.

Historieformidling på mikronivå kan være et ypperlig grep for å formidle enkeltindividers kamp i hverdagen, og ikke bare vise de store linjene. En av «norgeshistoriene» som bruker dette grepet er den nye serien til Aschehoug fra 2011, «*Norvegr*». Her må man derimot lete med lupe etter Fedrelandslaget – i andre «norgeshistorier» står det mer. En av dem som kommer best ut rundt dette temaet er Knut Kjeldstadli i Aschehougs norgeshistorie, «*Et splittet samfunn 1905-35*» ifra 1994. Her omtales «ytterste høyre» og «fascist tilnærmingene» i Norge i mellomkrigstiden på en god og oversiktlig måte, og i et kapittel som heter «Skjørt herredømme og høyrereaksjon» definerer Kjeldstadli Fedrelandslaget som en høyreaktivistisk og autoritær bevegelse. For så vidt bringes ikke

³⁵ <https://snl.no/Fedrelandslaget> hentet 18.04.19.

³⁶ Slagstad 1998: 197

³⁷ Ibid.: 198

noe nytt på bordet her, men Kjeldstadli gjør leseren oppmerksom på organisasjonens brede støtte, særlig blant næringslivstopper og sammenligner medlemsmassen i organisasjonen med medlemsmassen i LO i 1930 – henholdsvis 100000 og 140000.³⁸ Kjeldstadli skriver også kort om hvordan Fedrelandslaget hadde planer om å styre Norge, og at de var inspirert av Italia og Tyskland. En liten, aktiv stat med planøkonomi og produksjonsmobilisering.³⁹ Et interessant apropos i det neste kapittelet er at han plasserer et bilde av Joakim Lehmkuhls bok *Norges vei* på sidene som har fått overskriften: «Fra sosialistisk revolusjon til sosial renovasjon». ⁴⁰ Her blir Lehmkuhl og hans tayloristiske rasjonaliserings-ideer, og tanker om en sterkere stat, plassert nære de tanker og planer som ble en realitet utover 30-tallet og særlig etter andre verdenskrig.

Et annet og morsomt trekk ved denne boken er at Kjeldstadli tar opp et kontrafaktisk spørsmål: «Kunne høyrereaksjonen ha vunnet frem?» Han konkluderer ganske raskt med et nei. Det som imidlertid er interessant, er at han ikke bare drøfter dette med utgangspunkt i mellomkrigstidens fremste eksponent for dette: Nasjonal Samling, men også ut fra Fedrelandslagets modell, der han særlig legger vekt på en sterkere stat.⁴¹

En annen god lærebok som har blitt flittig brukt opp gjennom årene er Berge Furre sin: *Norsk historie 1905-1990*, fra 1992. Her har Furre et avsnitt som han kaller «Høgreaktivisme». I dette avsnittet gir han en rask sammenfatning av blant annet Fedrelandslaget, Nasjonal Samling og Frisinnede Venstre på 30-tallet – de politiske aktørene lengst ut mot høyre. Der konkluderer han ganske raskt med at de ikke fikk noe særlig gjennomslag.⁴² Når han forklarer dette, trekker han fram professor Jorunn Bjørgum sin forklaring på oppdemningen for fascistisk fremmarsj i Norge var den nye politikken Arbeiderpartiet førte utover 30-tallet.⁴³ Men altså ikke noen videre presentasjon av Fedrelandslaget og deres ideologi.

Finn Olstads historiebok som omhandler det siste hundreåret i norsk historie heter *Frihetens århundre*. Den er fra 2010 og er en av de nyere bøkene som blir brukt på høgskoler og universiteter. Det kan virke rart å kalle en bok som behandler et tidsrom som inneholder to verdenskriger for frihetens århundre, men dette er en bok med en annen fremstilling enn tradisjonell realhistorie og er ulik bøkene jeg har omtalt over. Olstad har større fokus på historiografisk fremstilling enn de andre ovennevnte, og han er mer opptatt av at individet i dag har større frihet enn noen gang tidligere, en frihet som er et resultat av utviklingen og kampene igjennom det siste hundreåret – og det er denne

³⁸ Kjeldstadli 1994: 208

³⁹ Ibid.: 209

⁴⁰ Ibid.: 213

⁴¹ Ibid.: 211

⁴² Furre 1992: 121

⁴³ Ibid.

«historien» han vil formidle. Med dette som utgangspunkt omtaler Olstad mellomkrigstidens høyreaktivisme – høyreaktivistiske politiske organisasjoner som utfordret det norske demokratiet.⁴⁴ Men om Fedrelandslaget er også han dessverre for knapp: De blir kun omtalt overfladisk, som en stor organisasjon som arbeidet for borgerlig samling og borgerlig valgseier. Han forklarer også at man hadde mulighet til å være medlem i både et politisk parti og Fedrelandslaget – men den var også et arnested for høyreaktivistiske miljøer.⁴⁵ Olstad bruker da mer plass på å behandle Den Nasjonale Legion som kun var aktiv i et drøyt år, og som både var mye mindre enn Fedrelandslaget med tanke på oppslutning og medlemsmasse. Olstad kommer også med en kontrafaktisk prediksjon. I likhet med Furre trekker han frem Bjørgum sitt spørsmål: Hva hadde skjedd om Arbeiderpartiet ikke hadde lagt om politikken? Poenget hennes er at mange av Arbeiderpartiets velgere kunne ha vært tilbøyelige til å søke mot høyreaktivismen.⁴⁶ Han runder av avsnittet om Høyreaktivisme med å forklare at den må forstås på bakgrunn av sterke sosiale spenninger og misnøye, som både høyre- og venstresiden forsøkte å utnytte⁴⁷ - altså et maktvakuum.

Utvalget av disse bøkene er kun ment som noen eksempler på hvordan nyere historiebøker belyser «maktkampen» mellom den nye arbeiderklassens kamp for politiske legitimering og den eksisterende politiske elites frykt for nettopp dette, hvordan høyre-politiske strømninger i Norge i mellomkrigstiden er fremstilt, samt hvordan de formidler Fedrelandslagets virksomhet i mellomkrigstiden. Men med unntak av Kjeldstadlis bok, gir de ikke så mye ny innsikt i disse strømningene, og Victor Mogens hører vi lite om.

Når man skal skrive en oppgave om fascisme, mellomkrigstiden og mediehistorie er det umulig å komme utenom Hans Fredrik Dahl på en eller annen måte. Listen over bøker Dahl har skrevet er lang. For denne oppgaven har «HALLO – HALLO! Kringkastingen i Norge 1920-1940» vært av betydning. Men heller ikke hos Dahl finner man lange avhandlinger om Fedrelandslaget. Mogens dukker opp med jevne mellomrom, men det er naturlig nok i forbindelse med sin rolle som journalist i NRK og hans periode fra kringkastingen gikk fra å være privat til å bli statlig i 1933 og frem til hans avgang i 1936-37, han blir omtalt.

Lars Borgersrud er også en historiker som har spesialisert seg på mellomkrigstiden og har skrevet to bind om den norske militærfascismen. I disse bøkene er Fedrelandslaget og Mogens gjengangere, men inntar kun biroller.

⁴⁴ Olstad 2010: 75

⁴⁵ Ibid.: 77

⁴⁶ Ibid.: 82

⁴⁷ Ibid.

Teori, metode og begrepsavklaring

I et forsøk på å forklare hvorfor Fedrelandslaget er blitt assosiert med fascismen, kommer man ikke utenom de historiografiske tradisjonene. Lenge etter krigen var den historiske tradisjonen om hendelser som leder opp til andre verdenskrig, selve krigen og oppgjøret etter denne ganske entydig. Enten var du skurk, eller så var du helt. Nyere tids forskning har derimot vist at det ikke var så entydig. Synne Corells arbeid *Krigens ettertid: okkupasjonshistorien i norske historiebøker* satte et interessant søkelys på at historieskrivningen om okkupasjonshistorien i Norge hadde vært for todimensjonal: Enten så var man helt eller så var man skurk, henholdsvis motstandsmann eller nazist. Denne inndelingen kan utvilsomt ha hatt betydning også for historieforskningen om perioden som lå like forut for og ledet frem til andre verdenskrig og den tyske okkupasjonen: Det ble et behov for å finne flere «fascister» også der. Flere eksempler på slike forsøk er også kommet de senere år. I kjølvannet av dette har det lenge vært en øvelse for forskere å finne den neste Max Manus eller Henry Rinnan, fra kjente til ukjente. Anklager mot hjemmefronten og «gutta på skauen», til bøker om «Nådeløse nordmenn»⁴⁸.

Fedrelandslaget kan da nettopp ha blitt et offer for en «minnehistorie» der en ikke har klart å skille mellom nettopp historie og minne. Det vil si at minnene om Fedrelandslaget har etablert en «sannhet» om organisasjonen. Disse minnene har rot i vår, eller forfatterens samtid. Derfor har det vært lett å plassere Fedrelandslaget i samme sjanger som NS. Grunnen til at det har oppstått en slik feiltolkning ligger nok i en følelse av et «kollektivt minne» etter andre verdenskrig. Synne Corell skriver i *Krigens ettertid* at nåtiden påvirker en selektiv oppfatning av fortiden.⁴⁹ Det er nettopp dette Fedrelandslaget kan ha vært et «offer» for her. Historikerne var kanskje mere preget av den nære historien til krigen, og ble farget på en måte slik at de kanskje ikke klarte å tilegne seg nøytraliteten de trengte? Det er vanskelig for oss å forstå hvor grusom og opprivende andre verdenskrig var, og hvor mye den påvirket historieskriverne i årene etter 1945. Ernst Sars mente at det var nettopp en slik hendelse man manglet i 1814, en felles fiende som kunne binde oss sammen som nasjon. Kanskje er det dette samholdet man finner igjen iblant annet Lehmkuhl-Colbjørnsen samarbeidet? Empirien viser at historikerne kanskje hadde glemt noe av det vanskeligste med å være historieskriver, evnen til å tilstrebe nøytralitet. Ser man videre på begrepet fascisme, mener jeg man kan bruke minnehistorie som forklaringsmodell på dette også. Det å være fascist i 1932 var ikke forbundet med

⁴⁸ Eirik Veum ble kritisert for sin offentliggjøring av nordmenns roller under andre verdenskrig gjennom sin bokserie «Nødeløse nordmenn».

⁴⁹ Corell 2010: 12

det samme man forbinder fascismen med i dag. Da lå andre verdenskrig og Holocaust fremdeles langt frem i tid, og kan ikke brukes som forklaring på posisjoner i 1932.

Med Corells flerdimensjonale fokus virker det klart at hun er inspirert av nyere historiefremstilling som blant annet historiefortelling på mikronivå. Dermed åpnet hun med det også dørene videre til en mer nyansert historiefremstilling, i tråd med historieforskningen i samtiden - og da også bort fra den dominerende eller tradisjonelle «nasjonale fortellingen». Nå skal det sies at dette ikke var et nytt grep. Det kommer som et resultat av samfunnsutviklingen på 1900-tallet og med nye vitenskaper, og særlig samfunnsvitenskapelig forskning. I ettertid ser man at det er et naturlig skritt etter blant annet sosialhistorie, kvinnehistorie og minoritetshistorie. Men fremdeles er det aktuelt å «utfordre» narrativet rundt andre historier, som okkupasjonshistorien. Men også historien om norsk mellomkrigstid.

Det er naturlig å trekke frem debatten som har oppstått etter boka til Marte Michelet *Hva visste hjemmefronten?* Det kom klart frem gjennom mediedebatter at Michelet og Gyldendal Forlag ikke hadde håndtert kildene på korrekt måte, noe forfatteren også innrømte våren 2021. Med «korrekt måte» menes det i denne sammenheng ifølge historisk metode. En enkel forklaring på dette kan være at forfatteren sitter med en oppfatning og leter etter kilder som underbygger denne oppfatningen. Dette kan sammenlignes med enkel matematikk. Forfatteren sitter med svaret M, men må lete etter $x + y$ for å komme frem til svaret sitt. I motsetning til historikere som finner de ukjente faktorene x og y og setter dette sammen til et svar M. Hun startet i feil ende av regnestykket. Slike beskyldninger er såre. Men debatten engasjerer likevel. For det er dessverre ikke gitt at man som leser og mottaker blir presentert vitenskap, selv om denne utgir seg for å være det. De humanistiske disiplinene har blitt, og blir stadig satt under press. En av fellesnevneren for dette presset er at «utfordrerne» ikke forholder seg til riktige vitenskapelige metoder. Den gamle tyske historikeren Leopold von Ranke blir regnet som det moderne historiefagets far. Han var opptatt av å fortelle fortiden «wie es eigentlich gewesen ist», fortelle «fortiden slik den egentlig var». Denne objektiviteten forsvinner mer og mer. Det er mange grunner til det. Det finnes mange forsøk på det som heter mikrohistorie. At man forteller historie ut fra en enkelt person sitt perspektiv og hverdag. Dette er grep som gjør det lettere for leseren å forholde seg til vanskelige perspektiver som mentaliteten i en gitt tidsperiode. Ved feil fremstilling av slik historie kan en ting fremstå som noe helt annet enn det faktisk var. Det er et artig og informativt grep, men her gjelder det å være nøye. Det er her objektiv historiefremstilling blir utfordret av blant annet sosiale medier. Nye røster presenterer noe som kan være tatt ut av kontekst og dermed får en annen betydning.

Å prøve og forklare fortiden «wie es eigentlich gewesen ist» er vanskelig. Særlig vanskelig med et tema som omfatter grusomhetene som ble gjort av Hitlers regime. Dette er et tema som alle har hørt om, alle har sine oppfatninger av ord og uttrykk som for eksempel nazisme, dette er ikke objektive annaler som forteller om forhold og tall. De færreste er opptatt av hva slags mentalitet og språk som ble brukt og som man hadde i den tidsepoken som blir beskrevet, men er farget av det man har blitt lært og sin egen oppfatning. Hitler og nasjonalsosialistene var ikke synonymt med folkemord før et stykke inn på 1940-tallet. På den annen side var de forbundet med bruk av totalitære maktmidler og de fratrukk jødene raskt mange allmenne rettigheter. Derfor er objektiviteten og «wie es eigentlich gewesen ist» viktig for denne oppgaven. Det gjelder ikke utelukkende for denne oppgaven, det gjelder selvsagt for alle historiske oppgaver.

Skal man forstå et av grunnprinsippene for en fascistisk stat, i denne sammenheng en korporativ stat,⁵⁰ vil jeg bruke den franske sosiologen Emile Durkheim sin modernitetsdiagnose. De største utfordringene med moderniteten er at arbeidsdelingen og spesialiseringen fører til en økt avhengighet av hverandre. På samme måte som organene i en kropp har individuelle oppgaver, har aktører i samfunnet det samme, de bidrar alle til at «kroppen» skal fungere. Dette kaller Durkheim for organisk solidaritet, og det er sånn samfunnet fungerer. På samme måte vil fascistene at en korporativ stat skal fungere. Dette er en måte å forstå Lehmkuhl og *Norges vei på*, som kanskje skiller seg fra måten han har blitt avskrevet på tidligere. Det er i hvert fall en sterk kobling gjennom organisk solidaritet og rasjonaliteten som preger Lehmkuhl.

Poenget med denne oppgaven er ikke å grave frem gamle nazister eller fascistere. Det er også fordi dette er svært vanskelige begreper å forholde seg til. Alle har sine subjektive oppfatninger av slike uttrykk. Uttrykkene har sin egen «mentalitet». Det viktige med oppgaven er objektiv fremstilling av Mogens sine synspunkter ytret i *ABC*. Men det vil likevel oppstå vanskeligheter i denne tematikken.

For å gjøre det enklest mulig, blir det politiske spekteret i denne oppgaven kun betegnet som en rett akse – en høyre/venstre akse, der man plasserer de politiske partiene, eller bevegelsene, strømningene og retningene inn i en slik – fra venstre mot høyre, eller omvendt. Dette fordi det til enhver tid er og kun har vært denne ene modellen av et parlamentarisk storting som har rådet i Norge og det er denne det er interessant å sammenligne med. Ut ifra denne forutsetningen vil det da være naturlig å kalle Fedrelandslaget for en høyrebevegelse.

Videre kan en diskutere om det å definere en organisasjon som Fedrelandslaget som en del av ytterste høyre er fruktbart. Da må man først klargjøre at man benytter seg av dagens politiske

⁵⁰ Korporativ stat: ulike bransjer samarbeider til det beste for staten. Individet blir en del av fellesskapet. <https://snl.no/fascisme> Hentet 210419.

høyre/vestre akse. Men det blir vanskelig, særlig da Fedrelandslaget var imot det parlamentariske systemet som er en forutsetning for denne inndelingen av en slik høyre/venstre-akse. De ville på mange måter tilbake til en form for «embetsmannsstat» med én sterk regjeringssjef, altså en form for pyramidestruktur. For ordensskyld vil denne oppgaven være i samsvar med definisjonen Øystein Sørensen har om «høyre autoritære» bevegelser. Han skriver at det ikke er tilfredsstillende å dele autoritære retninger inn i «høyre» eller «venstre» men at man er fanget av tradisjonene og på denne måten, i mangel på noe bedre, blir tvunget til å bruke lite tilfredsstillende uttrykk som «høyreautoritære».⁵¹

En annen ting som er viktig å påpeke i denne sammenheng er at definisjonen av demokrati ikke alltid har vært den samme som vi har i dag. Endringen i mentaliteten gjelder også for beskrivelsen av styreformene vi beundrer i dag – demokratiet. Demokratiet er gammelt og dukket opp i Hellas for over to tusen år siden. Men demokratiet har ikke alltid vært det vi kjenner det som i Norge i dag. Demokrati betyr folkestyre. I Norge kjenner vi dette igjen blant annet gjennom frie valg der de fleste av oss har stemmerett – gjennom vår tidsånd. Men mange regimer, har gjennom tidene kjempet for det de har kalt demokratier og folkestyrer og har fått oppslutning – hvert fall en stund.⁵² Det er ingen tvil om at vi ikke ser på Hitlers regime som demokratisk, men det hadde allikevel elementer av demokrati i seg. Det var et lovlig parti som gjennom lovlige valg ble landets største parti, selv om det ganske raskt utviklet seg til et diktatur. Det finnes forskjellige nivåer av demokrati og demokratiske prosesser. Dette bare en illustrasjon på å vise nyansene i mentaliteten som det er viktig å være oppmerksom på.

⁵¹ Sørensen 1991: 12

⁵² Hobson 2015: 12-14

2. De politiske forholdene i Norge og Europa

12 regjeringsskifter

Fra 1920 og frem til 1935 hadde Norge i alt 12 forskjellige regjeringer. Det parlamentariske systemet ble angrepet både ifra høyre og venstre side. På høyresiden var det strømninger som ville ha en sterkere regjering, men på venstresiden var det kommunistiske strømninger.⁵³ Valgsystemet var også blitt endret. Frem til 1920 hadde man hatt en valgordning som bestod i enmannskretser, der en representant ble valgt ifra den valgkretsen de sto på valg i. Ved stortingsvalget i 1921 hadde man gått over til et nytt system – forholdstallsvalg. Det betydde at mandatene fordeles mellom valglister med bakgrunn i hvor stor andel av stemmene man har fått.⁵⁴ I tillegg til dette utvidet man også antall stortingsrepresentanter fra 126 til 150, og stemmerettsalderen ble senket fra 25 til 23 år.⁵⁵

Det er mange grunner til alle regjeringsskiftene i denne perioden, men et viktig bakteppe for utviklingen i mellomkrigstiden var den sosiale utviklingen gjennom den enorme veksten i arbeiderklassen og nettopp i Det Norske Arbeiderparti – et parti mange fremdeles mente hadde sterke koblinger til Moskva – selv etter bruddet med Komintern allerede i 1923. Den store veksten i Det Norske Arbeiderparti var en viktig faktor for samarbeidsproblemer til de borgerlige partiene. Dette skulle mobilisere de borgerlige partiene til en mer samlet politisk kamp mot Det Norske Arbeiderpartiet enn hva man hadde sett tidligere. I 1927 ble partiet gjenforent med Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti, etter at de hadde valgt hver sin retning i 1921. Allerede ved stortingsvalget samme år ble Det Norske Arbeiderparti landets største parti. Arbeiderpartiet dannet en kortvarig regjering i 1928, men den ble raskt felt av det borgerlige flertallet på Stortinget. Selv om utviklingen av Det Norsk Arbeiderparti tok en klar retning vekk fra det «revolusjonære», hadde partiet fortsatt et revolusjonært partiprogram frem til etter stortingsvalget i 1930.⁵⁶

På 1930-tallet var det særlig tre faktorer som var førende for det politiske i Norge: Arbeidsledigheten, mangelen på handlekraftig politikk og frykten for arbeiderklassens politiske tilhørighet. På starten av 1930-tallet slo den økonomiske verdenskrise inn i Norge, og den medførte bl.a. enorm arbeidsledighet. Vinteren 1933 viser SSB sin statistikk at nærmere førti prosent av alle fagorganiserte arbeidere stod uten arbeid.⁵⁷ Tiden etter første verdenskrig var preget av en uforutsigbar økonomi,

⁵³ Furre 1992: 78

⁵⁴ <https://snl.no/forholdstallsvalg> Hentet 18.9.19

⁵⁵ https://snl.no/Stemmerettens_historie_i_Norge Hentet 18.9.19

⁵⁶ <https://snl.no/Arbeiderpartiet> hentet 24.9.19.

⁵⁷ Statistisk økonomisk oversikt over året 1933 s. 23. Hentet 15.4.19.

det var hyppige skifter i lav- og høykonjunkturer. For Norges del handlet dette om omstillinger i produksjonsapparatet og om å prøve å hindre inflasjon gjennom stabilisering av kroneverdien.

Et annet resultatet av denne famlende politikken var at det hadde vokst frem en gryende skepsis til parlamentarismen som styreform. I land som Italia, og senere Tyskland, hadde man sett en større politisk handlekraft enn man hadde i Norge. Partiene på Stortinget hadde ikke klart å samarbeide om en fruktbar og langsiktig politikk. Det var flere kretser som omfavnet ideen om «en sterk mann» på linje med hva Italia hadde fått til med Mussolini. Dette var jo grep man tidligere var kjent med gjennom konger og keisere.

Det borgerlige flertallet vedvarte helt frem til andre verdenskrig, men uenigheter mellom partiene la grunnlag for en ny mindretallsregjering fra Arbeiderpartiet. I 1935 var det krise i jordbruket, krise i arbeidsmarkedet og krise i regjeringen Mowinckel. Mowinckel stilte kabinettsspørsmål og det endte med at regjeringen måtte gå av. Kort fortalt gikk «Kriseforliket» mellom Bondepartiet og Arbeiderpartiet ut på at Bondepartiet støttet Arbeiderpartiets budsjettforslag for økt sysselsetting, mot at jordbruket fikk større subsidier.

Johan Nygaardsvold ble med dette statsminister i landets andre Arbeiderpartiregjering med støtte fra Bondepartiet. Berge Furre beskriver samfunnsendringen godt når han skriver at arbeiderbevegelsen hadde skiftet rolle i systemet – fra rambukk til bærebjelke.⁵⁸ I tillegg til denne endringen fikk man fremforhandlet Hovedavtalen, som sikret «våpenhvile» mellom arbeidstaker og arbeidsgiver. Man ble med denne avtalen garantert en forutsigbarhet i produksjon i avtaleperioden. Dette til stor kontrast ifra årene mellom 1921 og frem til Hovedavtalen trådte i kraft, der streiker og lockout hadde forårsaket ca. 23,5 millioner tapte arbeidsdager.⁵⁹

Fedrelandslagets rolle:

«Tusen dagers valgkamp»

Etter at laget ble stiftet i 1925, kan perioden mellom stortingsvalgene i 1927 og 1930 kalles dets «storhetstid». Den ble innledet med at Arbeiderpartiet ble valgvingere og landets største parti i 1927. Fra oppstarten i 1925 hadde Fedrelandslaget vokst kraftig, og under landsmøtet i 1927 fikk Fedrelandslaget sin endelige form og struktur med et landsdekkende hovedorgan, fylkeslag og lokallag. Under dette landsmøtet ble det vedtatt lover for organisasjonen og det ble også vedtatt en

⁵⁸ Furre 1992: 79

⁵⁹ Ibid.: 111

strategi mot det fremtidige målet: «Sterkt nasjonalt styre bygget på flertall i folket, og kamp mot kommunister og revolusjonære internasjonale bevegelser».⁶⁰ I tillegg ble det også dannet et «Råd». Rådets oppgave var å arbeide på tvers av organisasjonen, en slags «overbygning» som Norland kaller det. Rådet ble delt inn i: et styre, et finansutvalg og et propagandautvalg.⁶¹ På sikt ville Lehmkühl at Rådet skulle omfatte flere landsdekkende interesseorganisasjoner, som sammen skulle styres ifra rådet.

Vår oppgave må være å søke å tilrettelegge grunnlaget for en så sterk sammenknytning mellom de nasjonale partier, at de går til valg på et prinsipielt fellesprogram som vil kunne bringe dem et rent flertall på Stortinget.

Fedrelandslagets dobbelte oppgave blir således for det første å søke å skape *den brede front*, og for det annet innenfor denne front å hevde det positive, det byggende, *det rent antikommunistiske syn* som våre nasjonale partier har vært så fattige på.

Høyres og Venstres politikk har etter min oppfatning for sterke røtter i det forrige århundre. Det må bli vår oppgave å sette det 20de århundres preg på fellesfronten.

Hvis alle våre meningsfeller i by og bygd i ennu større utstrekning enn hittil, nu slutter opp om vår bevegelse og tar del i arbeidet, vil den nasjonale fellesfront kunne gjennomføres i 1930.

Dette er ikke bare en mulighet, det er en gjennomførbar realitet, hvis alle våre meningsfeller rundt om i landet vil kaste mismotet og selvoppsigelsen over bord og bli med i en tusen dagers valgkamp.⁶²

Frykten for et nytt borgerlig nederlag ved neste stortingsvalg og inspirert av Arbeiderpartiets valgkampmaskineri og deres fremgang under Stortingsvalget i 1927, hadde Fedrelandslaget fått drivkraft og motivasjon til å prøve og utligne forspranget som Arbeiderpartiet hadde fått. Nå skulle man arbeide dag og natt for å få tatt tilbake makten og slå tilbake mot Arbeiderpartiet.⁶³

Vi i Fedrelandslaget *vet* at 1930 kan bli det beste, mest løfterike valg vi har hatt siden 1905. At det kan bli innledningen til et nytt Norge, et gjenreist Norge. Vi *vet* at det kan bli dødsstøtet for kommunismen i Norge [. . .]⁶⁴

Slik omtaler Lehmkühl starten på det som blir kalt «Tusen dagers valgkamp».

Nansen turneen

Bevisstgjøringen av moderne propaganda var noe Fedrelandslaget klarte å utnytte for å gjøre seg synlige og skape interesse. Ved hjelp av plakater, masse møter, omtale i media av fremtredende personer og næringslivsledere gjorde at 1928 ble Fedrelandslagets store gjennombruddsår. Det ble

⁶⁰ Norland 1973: 99-100

⁶¹ Ibid.: 107-108

⁶² Ibid.

⁶³ Ibid.: 100

⁶⁴ Ibid.: 119

dannet 91 nye lag, året etter 126 nye lag.⁶⁵ I tillegg ble det holdt tillitsmannskurs innad i laget, så medlemmer skulle lære seg hvordan en skulle fremme Fedrelandslagets synspunkter.⁶⁶ Når det kommer til medlemsantallet, så skriver Norland at det trolig var over 100000 medlemmer. Videre skriver han om det høye medlemstallet, at siden Fedrelandslaget ikke var noe politisk parti, men en borgerlig interesseorganisasjon, var også terskelen lavere for å være medlem i en slik enn i et politisk parti.⁶⁷

En av de største suksessene i denne perioden mellom stortingsvalgene i 1927 og 1930, var det som blir omtalt som «Nansen-turneen». Fridtjof Nansen en av samtidens mest kjente nordmenn, hadde som nevnt tidligere vært med i kretsen som grunnla Fedrelandslaget. Han var svært engasjert i politikken og han engasjerte folk og tilhørere. Det hadde han blant annet vist under et stevne i Tønsberg 26. august 1928. Her holdt han sin kjente tale «Ett nytt Norge» for bortimot 15000 publikummere.⁶⁸ Dette var noe Fedrelandslaget visste å dra nytte av. Året etter dro han på en foredragsturne for Fedrelandslaget ifra Bergen i syd til Hammerfest i nord, hvor han proklamerte at man måtte bekjempe proletariatets diktatur. Denne turneen hadde ifølge Fedrelandslaget rundt 30000 tilskuere til sammen.⁶⁹ Fridtjof Nansen var et nasjonalsymbol, og han var tiltenkt flere sentrale roller i Fedrelandslagets organisasjon før han døde i mai 1930. Det var også, som nevnt over, konkrete planer om å lansere Nansen som regjeringssjef for en potensiell samlingsregjering i 1926.⁷⁰

Borgerlige samarbeidsproblemer

Interessen for Fedrelandslaget økte ikke bare blant velgere, men også resurssterke interesser i industri og næringsliv stilte seg bak organisasjonen og donerte blant annet penger til denne. Resultatet av veksten i medlemsmassen og interessen fra næringslivet førte også til en større oppmerksomhet for Fedrelandslaget blant politikerne i de nasjonale partiene. Fedrelandslaget hadde blitt en organisasjon som man i langt større grad enn tidligere måtte ta på alvor.⁷¹ Målet om en borgerlig samling mot Arbeiderpartiet var vanskelig «- Høyre kaller oss en venstrebevegelse og Venstre sier vi går Høyres ærend [...]»⁷² slik omtalte Lehmkuhl samarbeidsproblemene som måtte

⁶⁵ Norland 1973: 129

⁶⁶ Ibid.: 119

⁶⁷ Ibid.: 140-141

⁶⁸ Ibid.: 112

⁶⁹ Ibid.: 152

⁷⁰ Ibid.: 54-55

⁷¹ Ibid.: 116

⁷² Ibid.: 121

overkommes hvis en borgerlig samling mot Stortingsvalget i 1930 skulle lykkes. De borgerlige partiene så nemlig på Fedrelandslaget som en konkurrent og ikke som en alliert.

I *Hårde tider*, skriver Nordland om blant annet kritikken ifra Høyre og C.J. Hambro. Fedrelandslaget ble sett på som en politisk konkurrent til de etablerte nasjonale partiene på borgerlig side, selv om Fedrelandslaget hadde vedtatt at de ikke skulle bli et politisk parti, Lehmkuhl hadde avvist partidannelsen flere ganger. Uavhengig om de skulle bli et politisk parti eller ikke, var de med på å svekke borgerlig side, mente Hambro. De ble på mange måter konkurrenter om den samme oppmerksomheten både ifra næringslivet og blant og blant velgerne.⁷³ Det førte til at Hambro gikk ut til bedrifter for å sverte Fedrelandslaget og Lehmkuhl. Lehmkuhl på sin side kontret med å utfordre på skattepolitikk og skattenivået til bedrifter og næringsliv.⁷⁴

Denne gnisningen mellom Høyre og Fedrelandslaget entret etter hvert også pressen. Aftenposten hadde tidligere vært en avis med bånd direkte inn i den sentrale kretsen i Fedrelandslaget gjennom redaktør Frøis Frøisland. Norland skriver at han hadde vært en viktig mann for Fedrelandslaget – med Frøisland på laget hadde man støtte ifra en av landets største aviser.⁷⁵ Frøisland ble etter hvert alvorlig syk og mistet posisjonen sin som redaktør i avisen til Johs. Nesse. Nesse angrep Fedrelandslaget, og kritiserte kort sagt deres manglende standpunkter innen realpolitikken. Han mente, som flere andre i Høyre kretsen, at Fedrelandslaget burde stille egne lister ved neste stortingsvalg. 10-12 oktober 1929 ble det under Fedrelandslagets råd og landsstyre gjennomført en avstemning om partidannelse. Der ble partikravet avvist. Hovedpoenget var at man ved å fremdeles være en «interesse organisasjon» fortsatt kunne være medlemmer i andre partier.⁷⁶ På samme landsmøte ble det også vedtatt et program der de to første punktene var dedikert til spørsmålene om henholdsvis partidannelse og politisk mål.⁷⁷ Avvisningen av partidannelse ble bare midlertidig. Utover 30-tallet ble det mer aktuelt, og Fedrelandslaget ender opp med å stille lister sammen med Frisinnede venstre til valget i 1936.

Seieren 1930

«Tusen dagers valgkamp» hadde vist seg å lønne seg. Arbeiderpartiet mistet tolv mandater, mens de borgerlige partiene Høyre, Frisinnede Venstre, Venstre og Bondepartiet fikk 16 flere mandater sammenlignet med valget i 1927.

⁷³ Norland 1973: 122-123

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Ibid.: 99

⁷⁶ Ibid.: 131

⁷⁷ Ibid.: 132

Til tross for seieren og arbeidet som ble lagt ned i «tusen dagers valgkamp» ble det ikke noen borgerlig samling mot arbeiderpartiet og kommunistene. Men Fedrelandslaget fortsatte sitt arbeide og agiterte for borgerlig samling.

Under landsmøtet i 1929 hadde partikravet blitt avvist. Dette viste seg bare å være midlertidig. Yngre krefter ville ha et mer offensivt lag. Partispørsmålet var noe som hele tiden lå latent i Fedrelandslaget, men paradokset med en partidannelse var jo nettopp det de arbeidet mot, nemlig en større fragmentering av borgerlige stemmer.

Dette kom tydelig frem i en rekke artikler skrevet av redaksjonen i *ABC* våren og sommeren 1933, da Quisling dannet sitt parti Nasjonal Samling. Selv om Quisling var en populær mann i visse kretser i Fedrelandslaget, og selv om dette kunne fylle et potensielt partivakuum, ble det ettertrykkelig uttalt at et nytt parti som kjempet om borgerlige stemmer var det siste man trengte så tett opp imot valgkampen. «Quisling trenger bondepartiet, som bondepartiet trenger Quisling.» Skrev Ranik Halle, redaktør i *ABC*.⁷⁸

Lehmkuhl gikk også ut i *ABC* og advarte mot dannelsen av et nytt parti så tett opp imot stortingsvalget. Et slikt fremstøt må planlegges etter valget, ikke rett før et valg. Det tar lang tid å høste det man sår, skriver han. Han sammenligner dette med Mussolini og Hitlers fremgang, og skriver at vi ser bare seirene - ikke det årelange arbeidet som ligger bak.⁷⁹

Valgresultatet høsten 1933 ble et tilbakeslag for de borgerlige. Dette fikk også konsekvenser for Fedrelandslagets fremtidige struktur. Under landsmøtet i slutten av november samme år, ble det vedtatt at Laget skulle stille med lister til neste Stortingsvalg.⁸⁰ Dette ble vedtatt etter press både utenfra og innenfra, skriver Norland.

Nasjonal blokk

Den borgerlige splittelsen fortsatte vinteren og våren 1934, men med Arbeiderpartiet som det største partiet på Stortinget, hadde sjansene økt for en ny Arbeiderpartiregjering. Dette var grunnlaget for forhandlingene om en nasjonal blokk dette året, bestående av Bondepartiet, Frisinnede Venstre, Nasjonal Samling og Fedrelandslaget. Initiativet til denne blokken ble fremlagt av Frisinnedes Rolf Thommessen og det ble etter hvert samlet et forhandlingsutvalg bestående av Nils

⁷⁸ Halle, Ranik. (1933, 18. mai) «Samfundsprofiler». *ABC*: 3

⁷⁹ Lehmkuhl, Joakim. (1933, 24. mai) «Et folkets diktatur». *ABC*: 1

⁸⁰ Norland 1973: 226

Trædal og Gabriel Moseid fra Bondepartiet, Joakim Lehmkuhl, Rolf Thommessen og Vidkun Quisling. Norland skriver at det under dette utvalget allerede var stor uenighet om hvilken stilling man skulle ovenfor en eventuell Arbeiderpartiregjering.⁸¹

Jens Hundseid og Bondepartiet angrep Venstre og Mowinckel og sa at de ikke kunne støtte en Venstreregjering som ikke var villig til å komme med større tiltak for å bedre bøndenes økonomiske situasjon. Ifølge Norland var håpet til Hundseid at den sittende regjeringen skulle bli erstattet av en Bondepartiregjering. Problemet var at Arbeiderpartiet ikke ville støtte en ren Bondepartiregjering. Resultatet av Hundseids angrep var da at Stortingets største parti skulle få mulighet til å danne sin andre regjering.⁸² Sommeren kommer man til enighet om landbrukspolitikken, og regjeringsskrisen var foreløpig avverget.

Samtidig med regjeringsskrisen og arbeidet med nasjonal blokk hadde Hundseid kontaktet Nygaardsvold og diskutert en mulig løsning der Bondepartiet støttet en mulig Arbeiderpartiregjering, mot at Arbeiderpartiet skulle støtte Bondepartiets kriseplan for bøndene. Dette ble ikke godt mottatt av hverken Nasjonal Samling eller Fedrelandslaget. Derimot ved hjelp av Bondelaget unngikk man denne løsningen i 1934, skriver Norland.⁸³

Senere samme år valgte Nasjonal Samling å trekke seg fra videre samarbeid om en nasjonal blokk. Dermed forsvant også håpet om en sterk nasjonal blokk, men samtidig ble forholdene lagt til rette for et lettere samarbeid for de gjenværende partene.⁸⁴ I løpet av høsten 1934 var man kommet langt i forhandlingene om en nasjonal blokk mellom Bondepartiet, Frisinnede og Fedrelandslaget og undertegnet en avtale om fast politisk samarbeid.⁸⁵

Mars 1935 inngår Arbeiderpartiet og Bondepartiet enighet om budsjett og Arbeiderpartiet danner regjering på bakgrunn av «kriseforliket», avtalen mellom Arbeiderpartiet og Bondepartiet som gjorde landets andre Arbeiderpartiregjering mulig. Til tross for forhandlinger om nasjonal blokk, og alt arbeidet mot Arbeiderpartiet skriver Norland at dette ble akseptert av både ABC og Lehmkuhl som et nødvendig politisk onde.⁸⁶

Mot valget 1936

Victor Mogens hadde gjennom sin journalistiske rolle vært en av Fedrelandslagets mest fremtredende personer. Ikke minst gjennom sine utenrikskronikker i NRK, men også som taler på

⁸¹ Norland 1973: 240-244

⁸² Ibid.: 244-246

⁸³ Ibid.: 240-248

⁸⁴ Ibid.: 250-252

⁸⁵ Ibid.: 254

⁸⁶ Ibid.: 255

flere av Lagets politiske møter. Mogens var rikskjendis. Med ham var man sikret oppmerksomhet, noe man hadde nytt godt av under hans rolle som utenrikspolitisk journalist i *ABC* helt fra starten i september 1932. *ABC* var en ukentlig avis. Selv omtalte avisen navnet *ABC* som det «oppdraget» den hadde «påttatt seg» som gikk ut på å opplyse befolkningen om det elementære i samfunnet.⁸⁷ *ABC* var et nytt organ for Fedrelandslaget, her ble det presentert forskjellig lagsstoff og referater ifra blant annet møter innad i laget, særlig landsmøtene fikk stor spalteplass, og Lehmkuhl selv publiserte åpne brev til politikere og henvendte seg direkte til leserne. Det ble et talerør for Fedrelandslaget, hvor flere av de ansatte i redaksjonen hadde større verv også innad i Fedrelandslaget.⁸⁸

Mogens trådte inn i ledelsen i Fedrelandslaget valgåret 1936 og ble deres stortingskandidat. Hans publiseringer i *ABC*, hadde gjort at mange folk oppfattet hans artikler som synonyme med Fedrelandslagets politikk, ifølge Norland.⁸⁹ Dette året holdt han sekstisyv foredrag i forbindelse med valgkampen.

Valget 1936 ble en fiasko for Fedrelandslaget og Victor Mogens. De stilte felleslister med Frisinnede Venstre, men var langt unna å komme inn på Stortinget. Men man trakk likevel noe positivt ut av valgkampen: Nasjonal Samling kom heller ikke inn på Stortinget. Nordland trekker frem Terje Baalsrud⁹⁰ sine ord: «Vi forlot det gamle grunnlaget da vi ble parti. Jeg mener fremdeles at det var riktig, fordi det hindret fremgang for NS. Ellers ville store deler av lagets ungdom i sin aktivisme glidd utfor stupet.»⁹¹

Mogens var heller ikke uenig i dette perspektivet, og mener at deres valgkamp var en av årsakene til at Quisling ikke ble valgt inn på Stortinget.⁹²

Under Fedrelandslagets landsmøte på høsten 1936 besluttet Lehmkuhl å trekke seg som formann. Mogens ble foreslått som etterfølger, men siden han var ny i ledelsen, ville han trenge mer tid. Det ble inngått et kompromiss og Lehmkuhl fortsatte i et år til med Mogens som viseformann.

Tyskland og Europa etter første verdenskrig

Tiden etter første verdenskrig var preget av store forandringer - særlig for Tyskland. Versaillesfreden, oppgjøret etter første verdenskrig endte kort fortalt med at Tyskland fikk all skyld. Dette ble presisert

⁸⁷ «Uken som gikk». *ABC* 21.9.1932: 1

⁸⁸ Blant annet Ranik Halle, Realph Norland og Victor Mogens.

⁸⁹ Norland 1973: 275

⁹⁰ Terje Baalsrud var journalist i *ABC* og sentralt medlem av Fedrelandslaget.

⁹¹ Norland 1973: 283

⁹² Ibid.

gjennom «krigsskyldsparagrafen», §231, der all juridisk skyld ble lagt på Tyskland og deres allierte for ødeleggelsene under krigen. §232 omhandlet krigsskadeerstatningen, den økonomiske kompensasjonen Tyskland måtte betale motparten. I tillegg til dette kom det landavståelser til Frankrike, Belgia, Danmark, Polen, Litauen, Tsjekkoslovakia og Folkeforbundet. Tysklands kolonier ble fordelt mellom Storbritannia, Frankrike, Belgia, Japan, Sør-Afrika, Portugal, Australia og New Zealand. Dessuten ble de også pålagt militære restriksjoner med bl.a. en maks grense på soldater. Nok til å sikre intern uro, men for lite til å bli en trussel for omverdenen.⁹³

Den tyske nasjonalstaten som hadde blitt samlet på slutten av 1800-tallet, ble nå erstattet av Weimarrepublikken. Den nye grunnloven etablerte et parlamentarisk regime der riksdagens flertall kontrollerte regjeringen. Det ble utnevnt en rikspresident og en regjeringssjef. Selv om den nye republikken hadde demokratiske røtter fra keiserriket og delstatsnivå og i tillegg hadde en klar rettsstat, møtte den motstand fra både høyre og venstre hold: I perioden 1919-23 var det flere forsøk på statskupp og revolusjoner, deriblant Hitlers «ølstue-putsch» i München i november 1923.

Det vokste frem en stor misnøye med oppgjøret etter 1. verdenskrigen. De fire skyldpunktene som er nevnt over, kombinert med den økonomiske verdenskrisen i 1929, ble for mye: Misnøyen eksploderte i valggjennombruddet for Hitlers Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei 1930, da de ble riksdagens nest største parti. Hitler og hans parti klarte å identifisere en «felles fiende» og samle velgere mot denne. «Fienden» var Weimarrepublikken og partiene som hadde dannet denne, og Versaillesfreden. Selv om Weimarrepublikken var parlamentarisk, var det noen åpninger i lovverket som undergravet dette og som førte til republikkens undergang. riksdagen som skulle styre regjeringen, ble svekket av rikspresidentens fullmakter. §48 i Grunnloven gav presidenten rett til å vedta forordninger i unntakstilstander – uten at de hadde flertall i riksdagen⁹⁴ Etter valget 1930 hadde ingen av regjeringene noen basis i riksdagen. Den enorme arbeidsledigheten kombinert med flere bankkonkurser førte til stor depresjon. Samtidig utviklet det seg gatekamper som kunne føre til borgerkrig. I 1932 hadde regjeringen til Franz von Papen nesten ikke noe parlamentarisk grunnlag, mens Hitler og hans NSDAP hadde fått større og større oppslutning blant velgerne. Dette førte til nyvalg sommeren 1932, da NSDAP fikk 37,4% av stemmene og ble landets største parti.⁹⁵ Ved nyvalget i november 1932 fikk de 33,1%, men var fremdeles det klart største partiet i riksdagen.⁹⁶ NSDAP ville imidlertid ikke støtte en regjering som ikke var ledet av Hitler. Hitler ble så regjeringssjef (Reichskanzler) 30. januar 1933 og utlyste enda et nyvalg i mars. Etter å ha seiret ved dette valget

⁹³ <https://snl.no/Versailles-traktaten> Tall om versaillesfreden hentet 21.april 2022.

⁹⁴ Hobson 2015: 378

⁹⁵ Hobson 2015: 382

⁹⁶ https://snl.no/NSDAP#-Oppslutning_ved_valg hentet 21.5.21

sørget Hitler for å skaffe seg diktatoriske fullmakter fra den nye riksdagen, der allerede en rekke representanter (kommunister og sosialdemokrater) var arrestert og fengslet. Etter president Hindenburgs død i 1934 ble han enehersker og Führer for hele det tyske folk.

Selv om det var store forskjeller på Tyskland og Norge, så ser man at de to landene slet med mange av de samme utfordringene. De endte med hver sin løsning, og hvert sitt resultat.

3. Mogens i ABC frem til Hitlers maktovertakelse

September

De faste spaltene «Uken i utlandet» og «Hvem er?» dukker opp i første nummer av ABC som kommer ut 21. september 1932. Dette er en kort utenrikskronikk som peker på viktige og aktuelle hendelser rundt om i verden, samt en kort biografisk presentasjon av en aktuell person.

Her harselerer Mogens over den politiske situasjonen i Tyskland, «folkestyret, alminnelig stemmerett og parlamentarisme»⁹⁷ har kastet landet ut i et politisk kaos som gjør at selv situasjonen på Balkan fremstår som «den reneste fred». Mogens mener situasjonen er forvirrende for det tyske folk «som elsker system og orden»⁹⁸

Det er først og fremst den parlamentariske situasjonen i Tyskland han er kritisk til. Det virker som han mener at farsen nærmest er komplett etter resultatet av riksdagsmøtet 12.9.1932. Hadde man en regjering uten riksdag, eller en riksdag uten regjering?

For de fleste av dem kan vel ikke forutsettes å ha større greie på statskikk og forfatningsrett enn riksdagens president, den tapre nasjonalsocialist Göring, som bare trakk på skuldrene til Hindenburgs oppløsningsdekret og skjøv det til side, mens han gjennomførte avstemningen over mistillitsvotumet mot regjeringen.⁹⁹

Mogens virker ikke her videre imponert over nasjonalsosialistene eller Göring. Det virker ikke som han synes de er noe bedre enn noen av de andre. Han beskriver nær sagt en farse lignende situasjon, der riksdagen og regjeringen skylder på hverandre. «Den tapre nasjonalsocialist» er et begrep Mogens bruker flere ganger i denne første utgaven. «Den tapre nasjonalsocialist» er nok ikke så positivt som det først virker som. Det betyr nok her noe mer i retning av «å holde ut»

Skal man komme med en konklusjon og trekke noe ut av denne første teksten, må det være at han sympatiserer med det tyske folk, og er kritisk til Weimarrepublikkens parlamentariske løsning. Skal man konkludere med noe som helst ut ifra denne første teksten er det først og fremst det tyske folket som har Mogens sin sympati. Mogens virker ganske oppgitt over den situasjonen riksdagen og regjeringen har satt seg i. Men sitter nasjonalsosialistene med nøkkelen til det parlamentariske kaoset? Det virker ikke som om Mogens er overbevist om at dette er en løsning. Det er først og fremst det tyske folk det er synd på.

Videre i «Uken i utlandet» kommer Mogens inn på rustningsspørsmålet i Europa. Dette er et tema som dukker opp nesten ukjentlig. Mogens skriver dette uten snev av humor eller satire. Han er

⁹⁷ Mogens, Victor. (1932, 21. september) «Uken i utlandet». ABC: 2.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid.

konkret og holder seg til saken. Rustningsspørsmålet handler kort sagt om at Tyskland forlanger å bli likebehandlet. Enten får Tyskland rustet opp, eller så må de andre ruste ned. Likebehandling er et ufravikelig krav ifra tysk side. Mogens skriver dette på en saklig måte, og er tydelig på at han sympatiserer med det tyske kravet.

I det første «*Hvem er?*» portrettet møter vi Franz von Papen. Den nye rikskansleren von Papen klarte heller ikke å skaffe seg parlamentarisk støtte, med den konsekvens at det ble utlyst nyvalg i november. Beskriver Mogens von Papen her med forakt eller beundring? Mogens er morsom og en flott formidler når han skriver om von Papens fantastiske historie: Agenten i Washington som organiserte sabotasjeaksjoner for å skade militær forsyning til de allierte styrkene under 1. verdenskrig. Mannen ble frastjålet en dokumentmappe som gjorde at Tyskland kalte ham hjem med en gang, og denne agenten var nå blitt kansler. «Det tyske rikets høieste ofentlige tjenestemann ville blitt arrestert i samme øieblikk han satte foten på Amerikansk jord», påpeker Mogens.¹⁰⁰ Von Papen blir ellers plassert på ytterst høyre i Centrum og kanskje det viktigste, han tok avstand ifra partiets venstreorienteringer. Det virker som Mogens respekterer von Papens virksomhet denne høsten.

Oktober

«*Uken i utlandet*» 5.oktober er det fremdeles våpenrusting som er viktig for Tyskland. Derimot møter vi Herman Göring i «*Hvem er?*» Ifølge Mogens er han stadig:

[...] den tapre nasjonalsocialist, som våget å trosse rikskansleren von Papen og erklærte regjeringen for avsatt, da rikskansleren vilde oppløse riksdagen. Derved vant han en verdensberømmelse, som riktignok har en liten bismak av den berømmelse, som er knyttet til Herostratus fra Ephesus.¹⁰¹

Slik blir Hermann Göring introdusert for leserne i *ABC*. Det virker som Mogens mener at Göring handlet rett, selv om det kanskje ikke var «verdig». Mogens liker at Göring stod opp mot von Papen. Mogens skriver om Göring med iver, og Göring var jo også en interessant mann: Mogens trekker frem hans virke i Sverige og Danmark, hvor han jobbet innen luftfarten, og ikke minst hans tid som offiser i samme skvadron som verdens mest kjente krigsflyver – den røde baron – Manfred von Richthofen. Når det kommer til Görings kobling til Hitler, skriver han at de traff hverandre da de begge studerte i München.

Han deltok også ved Hitlers side i kuppet den 9. november 1923, dette dårlig forberedte forsøk på å skaffe sig makten, men som i stedet skaffet Hitler fengselstraff, mens Göring reddet sig ved flukt over grensen til Østerrike.¹⁰²

¹⁰⁰ Mogens, Victor. (1932, 21. september) «*Hvem er?*» *ABC*: 2

¹⁰¹ Mogens, Victor. (1932, 5. oktober) «*Hvem er?*» *ABC*: 2.

¹⁰² Mogens, Victor. (1932, 5 oktober) «*Hvem er?*» *ABC*: 2

Göring dro deretter til Roma og studerte fascistisk politikk, frem til det ble utstedt amnesti og politiske forbrytere fikk flytte hjem igjen:

Han var en mann, som – i motsetning til flertallet av partiet – kjente litt til verden utenfor Tysklands genser, som hadde en noget videre politisk horisont enn de andre ledere, og han blev meget snart et av partiets store politiske lys. Han blev opstillet som nasjonalsocialistenes kandidat ved riksdagsvalgene både i 1928, 1930 og 1932 og valgt ved alle tre valg, og på den siste riksdags konstituerende møte blev han også valgt til første president.¹⁰³

Mogens trekker frem Görings egenskaper som krigsflyger og hans evne til å ta raske beslutninger som viktige egenskaper, og hans opptreden mot von Papen var modig. Men han bemerker også at det å fly et krigsfly ikke er det samme som å styre en riksdag. Görings handlinger resulterte da på en måte i et paradoks: Han måtte ta motstanderen før motstanderen fikk tatt ham. Det klarte han, og han fikk bevist at regjeringen hadde et overveldende flertall mot seg, selv om den fortsatte sitt virke. Paradokset her er at Göring ble satt i en ubehagelig posisjon, som Mogens beskriver slik:

[...] han blev nødt til å optre som forsvarer for folkerepresentasjonen og parlamentarismen, som han alltid har betegnet som roten til alt ondt i Tyskland. Von Papen har vist seg som en farlig motstander for den tapre flyverkaptein i første omgang. Men hvordan vil det gå i neste?¹⁰⁴

Viser Mogens her at han ser samme motstander som nasjonalsosialistene – folkerepresentasjon og parlamentarisme? I første nummer av *ABC* hevdet han at det tyske folk fortjente ro og orden. Mogens virker altså å være enig med nasjonalsosialistene, men helliggjør målet virkemidlene? I hvert fall tyder dette på at Mogens ikke var videre imponert over nasjonalsosialistenes parlamentariske virksomhet.

I «*Uken i utlandet*» 12.oktober peker Mogens på at rusting fremdeles var det store spørsmålet. Frankrike og England er imot det tyske kravet. Mussolini støtter det. Men det var visst kommet et forslag ifra England om en femmaktskonferanse for å diskutere saken.

19.oktober kommenterer han at femmaktskonferansen nå inkluderte fire land. USA hadde ikke undertegnet Versaillestraktaten, men isteden en særavtale med Tyskland som ble signert i 1921. Rustingen det hele tiden har vært snakk om, var den som ble regulert av Versaillestraktaten, og derfor blir ikke USA med.

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Ibid.

Vi får lese at von Papen arbeider med en forfatningsreform. Mogens skriver: «Dessuten skal der dannes et førstekammer som motvekt mot riksdagen, mens de enkelte land skal beholde sitt selvstyre i egne indre anliggender.»¹⁰⁵ Mogens er her positiv til von Papens arbeid, og mener at von Papen er «nøye».

I «*Hvem er?*» presenteres Hirohito, keiser av Japan: «Han er den fineste mann i verden.»¹⁰⁶ Dette er kanskje overraskende lesning, for Mogens er her over seg av begeistring for denne keiseren og hans familie. Hvorfor var Mogens så begeistret? Ser man på den «nyere» historien til Japan finner man ut at de har slått russerne i den russisk-japanske krigen. De fikk da kontroll over de russiske rettighetene i Kina. De har også fått tyske kolonier og rettigheter i Stillehavet som følge av første verdenskrig. Japan er en stormakt som har klart omstilling til industrialiseringen. De er en stormakt industrielt og militært, og også et tradisjonstungt land:

Våre Habsburgere med sine 900 år på baken og en jødisk pantelåner fra Rom som ophav kan gå hjem å legge sig [...] Hiroshitos slekt har regjert i Japan i to og et halvt tusen år, og hans stamfar er ingen ringere enn solen.¹⁰⁷

27. oktober presenterer «*Hvem er?*» kong Carol II av Romania. Dette er kanskje ikke så viktig i med tanke på Tyskland og Mogens politiske syn, men igjen virker det som om Mogens setter pris på tradisjoner: Det tyske folk, Hirohito, og nå Kong Carol. Det er de lange linjer som blir satt pris på av Mogens.

November

I «*Uken i utlandet*» 3. november skriver Mogens skriver litt om at det er problemer med den indre regjering i Prøyssen. Mogens forklarer leseren at Tyskland er en forbundsstat. Det har blitt gjort forsøk på å få det til å bli en enhetsstat, men det vil ikke de sørtyseke statene Bayern, Baden og Württemberg. De fryktet at det store protestantiske Prøyssen ville bli for mektig. Mogens skriver videre at tilhengerne av enhetsstaten arbeider for at Prøyssen og riket skal få samme politiske og administrative ledelse. Von Papen vil innføre dette med makt eller ved nødforordninger. Hindenburg er enig, mener Mogens, som synes dette er dristig: Ingen vet om det blir et Tannenberg eller Marne skriver han.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Mogens, Victor. (1932, 19. oktober) «*Uken i utlandet*» ABC: 2

¹⁰⁶ Mogens, Victor. (1932, 19. oktober) «*Hvem er?*» ABC: 2

¹⁰⁷ Ibid.

¹⁰⁸ Hindenburg seiret ved Tannenberg i 1914, men de ble slått tilbake ved Marne.

I «Hvem er» i uke 44 møter vi sosialdemokraten Otto Braun, en populær mann i Prøyssen. Han skapte flertall, og han ble kalt Prøyssens røde tsar. Kunne Braun vært et alternativ for Tyskland? Det virker ikke som Mogens tror på det:

Aldri har der vært et slikt belønningssystem, aldri har levebrødspolitikken stått så høyt i kurs i det gamle Prøisenland som under Braun. Han er også typen fagforeningsmenn, som forstod å utnytte de gunstige politiske konjunkturer, som for dem etter nederlaget og det gamle systems sammenbrudd, - disse, som når de først sitter fast i sadlen hurtig utvikler seg til gode byråkrater og autokrater.¹⁰⁹

Braun var boktrykker av yrke, men han ville ikke holde seg til det faglige - han ville også engasjere seg i politikken. Der hadde han så vært i de siste tjue år. Mogens er rask med å påpeke at Braun var en av de fremste under novemberrevolusjonen, altså en av de som avskaffet monarkiet, og fortsetter med å hevde at Braun i sitt virke etter at han ble ministerpresident i Preussen 12 år tidligere:

[...] utviklet ikke litet av en statsmanns vesen. Han tar sig godt ut (lar sig gjerne avbilde), er alltid propret antrukket og har lagt sig til en mine, som hverken minner om typografen eller streberen, et visst gelassent, ironisk vesen, som både kan imponere og irritere. Når man snakker med ham, får man uvilkårlig inntrykk av, at han er en betydelig mann, selv om man efterpå må innrømme, at det han har sagt ikke var så særlig vesentlig.¹¹⁰

Mogens beundrer at han har holdt makten i Prøyssen i en så lang periode, men «Som de fleste sosialdemokrater, som kommer i ledende stillinger, var han blitt rolig og tilfreds.»¹¹¹ Braun skal også ha endret seg de siste årene og blitt litt mer konservativ, og Mogens trekker frem at Braun fikk endret valglovene slik at han selv kunne bli sittende som minister. Det er altså ikke selve statsmannsjobben til Braun som er problemet til Mogens, snarere at Mogens er av den oppfatningen at en skomaker skal bli ved sin lest: En vanlig arbeider har ingenting i rikspolitikken å gjøre, og i hvert fall ikke fagforeningsfolk. Her skinner kommunistfrykten igjennom hos Mogens: «Det er jo en ganske snedig måte å krenke folkeviljen og valgresultatet på, men ingen kan si, at den gamle sosialdemokrat krenker forfatningen eller loven – for den har han selv laget [...] Det kreves respekt, ikke bare for rikets lov, men også for - Lex Braun»¹¹²

10. november 1932 omtaler «Uken i utlandet» at det har vært nytt valg i Tyskland. 80% valgoppslutning. Mogens beundrer det tyske folk for deres tålmodighet: «[...] tålmodig som et lam der føres til slakterbenken.» Dette ordtaket burde byttes ut med «Tålmodig som en tysker der føres til valgurnen!» mener han.¹¹³ Valgresultatet ble ikke mye endret, men noen forskyvninger ble det,

¹⁰⁹ Mogens, Victor. (1932, 3. november) «Hvem er?» ABC: 2

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Mogens, Victor. (1932, 10. november) «Uken i utlandet» ABC: 2

selv om totalbildet av riksdagen var stort sett det samme. Dette er litt rart, for han nevner også at Hitler hadde mistet to millioner stemmer siden valget i juli. Men han skriver altså ikke noe mer enn at det er litt tilbakegang å spore hos nazistene og sosialdemokratene. Han nevner heller ikke kommunistenes fremgang, men han har listet opp valgresultatet som viser at kommunistene fikk 11 nye mandater i riksdagen, samtidig som nasjonalsosialistene mistet 34 mandater.

«Uken i utlandet» 17. november handler mye om USA: Mogens sår litt tvil om valget av en demokrat. Men påpeker at det ikke var så overlegen seier til Roosevelt som det kan virke som. 472 valgmenn til FDR og kun 59 til Hoover. Mogens forklarer så valgsystemet i USA, og påpeker at Hoover fikk 75% av stemmene til FDR, og skriver også at det er mange formalia igjen før den nye presidenten kan inntre på nyåret.

I spalten «Hvem er Roosevelt?» er Mogens opptatt av slekt og utdanning. Han gjør et poeng ut av at det er mulig velgerne tok feil da de kunne tenke seg en ny Roosevelt i Det hvite hus. Franklin er jo demokrat, mens Theodore var republikaner. Mogens mener også at Roosevelt først og fremst fikk hjelp av krisen i sitt valgskred mot Hoover.

24. november behandler «Uken i utlandet» igjen Tyskland: Von Papen hadde ikke noe valg når han nå måtte gå, skriver Mogens. Generalfeltmarskalken og den unge menige hadde samtidig møter i helgen: «Hitler hadde da ikke fått i oppdrag å danne regjering – så uten videre akter ikke den gamle herre å overlate sitt fedreland, som han har klart å forsvare mot farlige fiender, til nazistene for uteksperimentering av mer eller mindre uklare ideer.»¹¹⁴ Mogens virker her på ingen måte klar på at Hitler vil være Tysklands svar.

I «Hvem er» presenteres så Hitler nærmere. Mogens burde kanskje være skeptisk, se på Hitlers stamtavle, og hans manglende utdanning, slik han har gjort i tidligere portretter? Det er i det hele mye som bør skurre for Mogens, hvis han er opptatt av «det tyske folk». Hitler er jo uprøvd. Han har forsøkt statskupp. Og han er østerriker av fødsel. Men han har oppnådd stor oppslutning i folket. Når Mogens skriver om Hitlers oppvekst og utdannelse, bruker han imidlertid ikke tydelige språklige virkemidler: Det er isteden nøytralt og nøkternt.

Mogens forklarer hvorfor han tror Hitler mistet to millioner stemmer: Hitler misbrukte velgernes tillit da han ved forrige valg krevde all makt som Mussolini. Da han ikke fikk det, dro han hjem til Bayern.

¹¹⁴ Mogens, Victor. (1932, 24. november) «Uken i utlandet» ABC: 2

Er ikke Hitler ekte vare? Er han bare en stor agitator, kan han bare snakke til menigheten, spør Mogens: «[...] ikke regjere over et folk, at han ikke har skuldre til å bære det tunge ansvar for et stort folks ve og vel.»¹¹⁵ Det kan virke som Mogens her er skeptisk til Hitler, og i alle fall ikke entydig positiv. Men en ting er han klar på: Griper ikke Hitler sjansen nå vil han få det vanskeligere ved neste valg. Her trekker Mogens frem at når det går dårlig for Tyskland, går det bra for nasjonalsosialistene. Da marken i 1923-24 stupte i verdi, gikk to millioner stemmer til Hitler. Men etter stabiliseringen av marken og Dawesplanen 1924, forsvant 50% av stemmene til Hitler:

Det er to ting, som har gjort dette parti til det største, som nogensinne har vært i Tyskland, og det er Hitlers dyktighet på talerstolen, og de dårlige tider. Hvis nu tidene svikter partiet, er det et spørsmål, om Hitler alene kan forhindre videre nedgang. Det kommer da an på, om han duger til noget, når han blir nødt til å gå ned fra talerstolen for å gjøre ordentlig arbeide.¹¹⁶

Mogens er stadig noe skeptisk. Men jeg merker meg at Mogens ikke omtaler Hitlers bakgrunn negativt, eller at han ikke har utdannelse, eller at han kommer fra en arbeiderklassefamilie. Hvorfor er ikke dette viktig for Mogens i dette tilfellet?

Desember

«Uken i utlandet» 1. desember handler igjen om Tyskland: Hitler ble ikke kansler denne gangen, bemerker Mogens: Hindenburg satte opp betingelser for en Hitler-regjering, som gjorde at Hitler ikke engang gadd å se om den ville kunne få flertall i riksdagen. Her gir Mogens imidlertid Hitler full støtte, og det er heller ikke overraskende. Mogens var hele tiden klar på at lover og regler skulle styre: «Enten må regjeringen være et presidialkabinett, som bare støtter sig til presidentens tillit – og da kan presidenten stille sine betingelser. Eller regjeringen er parlamentarisk, bygger på flertall i riksdagen, og da blir det riksdagen, som stiller betingelser.»¹¹⁷

I «Hvem er?» presenteres Kurt von Schleicher. Det som her er verdt å merke seg, er at von Schleicher var tradisjonell offiser. Han ønsket å ha kontroll over det tyske Riksvernet, slik at dette kunne holdes utenfor politikken. Han ville forhindre at Hitler fikk kontroll over denne stillingen, for Hitler hadde jo allerede sine stormtropper: «Det er kanskje nyttig for ham, at parlamentarikerne ennå tydeligere viser sin evneløshet og parlamentarismens umulighet i Tyskland av i dag», skriver Mogens: «Det er kanskje ikke galt å regne Kurt von Schleicher for den kommende mann i Tyskland.»¹¹⁸ Mogens stilte seg altså ikke negativ til von Schleicher, men derimot til parlamentarismen i Tyskland.

¹¹⁵ Mogens, Victor. (1932, 24. november) «Hvem er?» ABC: 2

¹¹⁶ Ibid.

¹¹⁷ Mogens, Victor. (1932, 1. desember) «Uken i utlandet» ABC: 2

¹¹⁸ Mogens, Victor. (1932, 1. desember) «Hvem er?» ABC: 2

I «Uken i utlandet» 8. desember kommenteres det at von Schleicher var blitt kansler, men med nesten samme regjering som von Papen. Schleicher har fått mandat til å oppløse riksdagen om den stiller seg mot regjeringen, skriver Mogens, men det virker som det går greit. For første gang bemerker han også valgtretthet i Tyskland: Det var kommunevalg uken før, og det viste tilbakegang hos nasjonalsosialistene. Hitler bør være forsiktig så han ikke mister enda flere stemmer, bemerker Mogens. Merker man en litt oppgitt holdning overfor Hitler hos Mogens?

15. desember 1932 kommenteres nedrustingen. Man har akseptert kravet til Tyskland om likebehandling, skriver Mogens — nå gjenstår det bare å se om Tyskland skal ruste opp eller de andre ruste ned.

22. desember er han overrasket over at den tyske riksdagen har tatt juleferie uten at det har skjedd noe oppsiktsvekkende. Regjeringserklæringen til von Schleicher ble imidlertid lest ut på radioen, «en regjeringserklæring, som sikkert de fleste radiolyttere kan være enig i», ifølge Mogens.¹¹⁹

Januar

Året 1933 starter, og 12. januar omtaler «Hvem er» Hitlers tidligere støttespiller Georg Strasser:

Georg Strasser har aldri vært så omtalt siden han gikk ut av ledelsen av Hitlerpartiet og dermed – foreløpig – ut av tysk politikk. Man spør sig: hvem er denne mann som våger å stille sig i opposisjon til den store Adolf? Skiller «der Führer» sig av med ham fordi han er farlig, eller fordi han er uduelig?¹²⁰

Mogens skriver at Strasser var det nasjonalsosialistiske partiets organisasjonsleder, men i desember hadde han fått en tre ukers permisjon ifra denne stillingen. Men noen dager senere offentliggjorde Hitler sin bestemmelse: Jeg overtar fra i dag ledelsen av den politiske organisasjonen. Ny stabssjef for den politiske organisasjonen blir Ley.¹²¹

Det hadde blitt et brudd mellom de to øverste lederne i partiet, og Mogens stiller spørsmålet om dette er begynnelsen på en splittelse i partiet.

At der var – eller er – fare på ferde forstod man av Hitlers «Verfügung II», hvormed man innfører en «politisk sentralkommisjon», som skal øve den skarpeste censur med partiets riksdags og landdagsmenn og presse. Dessuten fant Hitler det nødvendig å reise til Berlin, sammenkalle partiets riksdagsmenn og ta dem i ed til sig personlig. Det var altså alvor. Det var tydelig, at det ikke var en uduelig, men en farlig mann Hitler hadde skilt sig av med.¹²²

¹¹⁹ Mogens, Victor. (1932, 22. desember) «Uken i utlandet» ABC: 2

¹²⁰ Mogens, Victor. (1933, 12. januar) «Hvem er?» ABC: 2

¹²¹ Ibid.

¹²² Ibid.

Leser man videre, skryter Mogens av Strasser. Det er Strasser som skal ha æren for at NSDAP har blitt det største partiet i Tyskland. Mogens gjør også her som han pleier i sine «biografier». Han går rett på familie og utdanning. Strasser har vært med i NSDAP hele tiden, men var ikke i den innerste kretsen fra starten. Han ble arrestert, og dømt for sin rolle i forbindelse med kuppforsøket i München 1923. Han hadde da ankommet München med en lastebil full av maskingeværer og rifler. Han ble dømt til et og et halvt års fengsel. Men han ble frigitt på «æresord» året etter da han ble valgt inn i riksdagen. Det er jo litt interessant at man kan bli valgt inn i landdagen i Bayern når man sitter fengslet for kuppforsøk. Dette synes ikke å ha påvirket Strasser noe særlig skriver Mogens: «Han har selv avferdiget denne æresord-affære med følgende setning i riksdagen den 18. oktober 1931: «Overfor dette system kjenner jeg overhodet ikke noget æresord.»».¹²³

Mogens skriver at Hitler kunne takke Strasser for at NSDAP var i en god forfatning etter at han slapp ut av fengsel etter kuppforsøket. Dette skyldes først og fremst Strassers propagandametoder. Mogens beskriver disse som hensynsløse.¹²⁴ For dette arbeidet ble Strasser belønnet med stilling som sjef for rikspropagandaen. Videre beskriver Mogens Strassers evner som taler, organisator og verver. Det virker som Mogens har sansen for Strasser. En får et bilde gjennom Mogens' tekst at Strasser er en politiker som folket liker – selv om han leverer valgflesk i øst og vest. Men også med et inntrykk av Strasser som en politiker det tyske folket trenger, fremfor de politikerne som nå holder på.

Videre skriver Mogens at den politiske forskjellen mellom Strasser og Hitler handler om henholdsvis «nysosialisme» og «nasjonalsosialisme», uten å utdype dette noe utfyllende. Men der Hitler er opptatt av titler og makt, virker det på Mogens som Strasser er mer opptatt av partiets makt og politiske samarbeid på tvers av partier. Det kommer frem at det har vært uenigheter om politisk samarbeid med en Schleicher-regjering.¹²⁵

Avslutningsvis skriver Mogens at det er en kamp om makten i partiet – «Er kanskje Georg Strasser den kommende mann i Tyskland?»¹²⁶

I «Uken i utlandet» 26. januar 1933 skriver Mogens om Tysklands parlamentariske situasjon før riksdagen samles 31.januar. Det er forsøkt å danne en regjering med parlamentarisk flertall – forgjeves. Mogens peker på Hitler som nøkkelen til en regjering parlamentarisk flertall. Mogens sammenligner valgresultater, og selv om NSDAP har gått frem i staten Lippe som det her refereres til,

¹²³ Mogens, Victor. (1933, 12. januar) «Hvem er?» ABC: 2

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ibid.: 2 og 12

¹²⁶ Ibid.: 12

er det fremdeles en tilbakegang ifra valget 3. juli 1932. «Altså ikke noget å triumfere så vilt over som nazi-avisene har gjort.»¹²⁷

Mogens kommer også med sin «spådom» for når riksdagen samles: Mistillitsvotum til regjeringen, oppløsning av riksdagen, nyvalg om to måneder og i mellomtiden en omdannelse av Schleichers regjering på bredt grunnlag.¹²⁸

«Han er hverken konge, president eller ministerchef, han er bare generalsekretær for et politisk parti.»¹²⁹ Slik presenteres Josef Stalin av Mogens 26. januar. Det tar ikke lang tid før Mogens' syn skinner igjennom og han «ufarliggjør» og «latterliggjør» Stalin med utsagn som: «Denne enehersker over alle russere er ikke engang russer. Han er gruser, fra Georgia [...]».¹³⁰ Han tegner et bilde av en enkel mann født i en liten by i Kaukasus fjellene og i kjent stil skriver Mogens om familien, om faren som døde mens Stalin ennå var ung, og om moren som en sterk matriark – som kanskje ikke hører hjemme i et moderne samfunn. Hun kan verken lese eller skrive.

[...] og det blev hans mor, som ennå lever, som kom til å øve den største innflytelse på ham. Hun er en helt udannet kvinne, som hverken kan lese eller skrive, og hun tilhører den halvbarbariske ossentinske stamme, et voldsomt og vilt fjell-folk, som står kulturelt ennå lavere enn georgierne.¹³¹

Stalin skulle bli prest, men «røverblodet» ble for sterkt. Han ble utvist fra skolen, begynte å vanke med revolusjonære og leste Karl Marx før han vervet seg til det sosialdemokratiske partiet.¹³² Stalin var en villmann som stadig var i kamp mot lov og myndigheter, han levde et liv på rømmen – et liv hvor de nedarvede røverinstinktene kom til sin rett, skriver Mogens.¹³³

Stalin finner Lenin gjennom avisen *Iskra* og Lenin blir den eneste han vil underrette seg leser vi videre.¹³⁴ Mogens forteller deretter om kuppet Stalin og en bande «edle fjellrøvere» utfører mot nasjonalbanken for å skaffe penger til Lenins arbeid, hvor de sprengte en pengetransport og kom ifra det med 250000 rubler.

Videre gir Mogens oss en rask innføring i forutsetningene for den russiske revolusjonen.

Revolusjonen trengte at Russland¹³⁵ led et militært nederlag. De prøvde i 1905, etter nederlaget mot

¹²⁷ Mogens, Victor. (1933, 26. januar) «Uken i utlandet» ABC: 2

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Mogens, Victor. (1933, 26. januar) «Hvem er?» ABC: 2

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ Betegnelsen «Russland» er utfordrende i denne perioden. Selv om det i denne perioden faktisk heter Sovjetunionen, omtales det stadig som Russland, Sovjet, Sovjetrusland eller Sovjetunionen. Denne oppgaven bruker Mogens sin egen betegnelse av dette landet i de artiklene der det dukker opp.

Japan, men det lykkes ikke.¹³⁶ Denne forutsetningen lå derimot til rette i 1917. Mogens forteller litt om hvordan revolusjonen får nye fiender og han beskriver Stalins virke i revolusjonens siste faser som en utrolig brutal leder, en slakter.¹³⁷

Etter delen om revolusjonen skriver Mogens litt om de indre motsetningene i partiet, om Trotskij som ville at Lenin skulle fjerne Stalin, men at Lenin trengte en Stalin - som en barbar.¹³⁸

Avslutningsvis kommer han inn på dagens situasjon i Russland og russernes femårsplan med kollektivisering av jordbruket som Stalin omtaler som en seier. Men folket har ikke mat, poengterer Mogens til slutt.¹³⁹

¹³⁶ Mogens, Victor. (1933, 26. januar) «Hvem er?» ABC: 2

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Ibid.

4. Mogens i ABC: Maktøvertakelsen

Februar

2. februar finnes det ingen «*Hvem er?*»-artikkel. Denne har blitt byttet ut med «*Rikskansler Hitler*», som har en annen form, og det er tydelig at dette betyr noe for Mogens, for han har ikke gjort tilsvarende forandringer i journalistikken sin tidligere. Det ligger en større forventning til denne regjeringen enn tidligere hos Mogens, og det virker som om han oppfatter maktøvertakelsen som en spesiell begivenhet.

Når man leser Mogens' tekst, får man nesten inntrykk av at han selv var til stede i Berlin. Folk jubler og synger i gatene. Samtidig beskriver han dette som en «ny start» for Tyskland. Det er mye symbolikk i denne teksten, og alt handler om å tegne opp et skille mellom det som var og det som vil komme, virker det som. Mogens beskriver nærmest en 17.mai-stemning når Hitler tar imot hyllesten ifra velgerne, der de går inn i et «nytt kapittel».

Men selv om Mogens er positiv til dette «Nye Tyskland», er han ikke sikker på hva fremtiden vil bringe, og han er usikker på om Hitler vil klare å innfri de forventningene de tretten millionene velgerne har. «Historien går videre, og ingen vet hvad dens mange hvite blad vil inneholde.»¹⁴⁰

I «*Uken i utlandet*» er Mogens tilbake i et litt mer analytisk perspektiv og tar først for seg regjeringssituasjonen i Tyskland. Han skriver at det ikke er så oppsiktsvekkende at den politikerens med størst oppslutning får regjeringsansvaret. Det han derimot stusser litt over, er at det skjer nå og ikke ved valget 6.november året før.

Årsaken til denne situasjonen ligger i at Schleicher ikke klarte å skaffe parlamentarisk grunnlag for sin regjering. Dermed måtte Hindenburg vende seg til von Papen, som hadde utarbeidet et alternativ med Hitler som rikskansler, med støtte ifra sine tidligere allierte, skriver Mogens.¹⁴¹

Utvelgelsen av Hitler hadde dermed sin legitimitet igjennom resultatet fra novembervalget 1932. Senere i artikkelen gjør Mogens et poeng av at det har oppstått et skille i partiets ideologi gjennom regjeringdannelsen. Han skriver at det kan tyde på at von Papens intensjon er å utnytte nettopp dette for å begrense Hitlers makt:

Det er en sterkt nasjonal regjering, mens den sosialistiske del av nasjonalsocialistenes program foreløpig får hvile. Det er nu bare spørsmål om hvad de millioner, som har sluttet sig til dette parti nettop på grunn av denne del av programmet, nu

¹⁴⁰ Mogens, Victor. (1933, 2. februar) «*Rikskansler Hitler*» ABC: 2

¹⁴¹ Mogens, Victor. (1933, 2. februar) «*Uken i utlandet*» ABC: 2

kommer til å si. Vil de bryte ut av partiet og slutte sig til Strasser? I så fall er det et gjennomført godt spill von Papen har spilt.¹⁴²

Grunnen til at Schleicher ikke får parlamentarisk flertall er blant annet motstand mot hans sosiale program, noe som har gjort at han blir omtalt som «den sosiale general».¹⁴³ De som først og fremst var imot dette programmet var ifølge Mogens storagrarer som hadde stor innflytelse gjennom Hindenburgs sønn, som selv var storagrar.¹⁴⁴

I «*Uken i utlandet*» 9. februar skriver Mogens at det har vært uro hver eneste dag etter at Hitler overtok makten. Det har vært sammenstøt mellom kommunister og nazister – og det har gått mange menneskeliv tapt. Konsekvensen av dette er at det har blitt opprettet et forbud mot demonstrasjoner og møter som ikke er innmeldte – og enkelte aviser, skriver han.¹⁴⁵

Deretter beskriver Mogens den parlamentariske situasjonen i riksdagen, og det virker ikke som Hitlers maktovertakelse har endret mye på dynamikken her, for Hitler får heller ikke parlamentarisk flertall for sin regjering. Derimot får Hitler oppløsningsdekretet av Hindenburg, i motsetning til hva Schleicher fikk. Dermed blir det nyvalg 5. mars, skriver han.¹⁴⁶

Det virker det som Mogens hadde håpet at man skulle løse det parlamentariske kaoset gjennom en regjering som innebar nasjonalsosialistene. Derimot virker det allerede her som Mogens godtar at det bærer mot et diktatur i Tyskland: «Det er meget som tyder på at det driver mot diktatur i Tyskland. Hvis heller ikke valget 5. mars skaper en arbeidsdyktig regjering, er der neppe noen annen utvei.»¹⁴⁷

I «*Hvem er?*» 16. februar presenteres dr. Alfred Hugenberg som var leder i det tysk nasjonale parti. Mogens skriver at han synes det er bra at Hugenberg får en så viktig rolle som økonomi- og ernæringsminister i denne regjeringen.

Men det er et spørsmål, om ikke Hugenberg er nettopp den sosialpolitiker, som Tyskland trenger nu. Får han tiden på sig, vil der sikkert bli gjort positivt arbeide, og det vil ikke bli ensidig klassepolitikk.¹⁴⁸

¹⁴² Mogens, Victor. (1933, 2. februar) «*Uken i utlandet*» ABC: 2

¹⁴³ Ibid

¹⁴⁴ Ibid

¹⁴⁵ Mogens, Victor. (1933, 9. februar) «*Uken i utlandet*» ABC: 2

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Mogens, Victor. (1933, 16. februar) «*Hvem er?*» ABC: 2

Det er tydelig at en type som Hugenberg appellerer til Mogens, og han ser på ham som en positiv tilvekst til Hitlers regjering. Ikke minst på bakgrunn av hans posisjon som «mediemann» og hans koblinger og erfaringer fra den tyske industrien.¹⁴⁹

Hugenberg er dypt borgerlig i sin opprinnelse, sitt vesen og sin tankegang. De tyske konservatives fører ser ikke på samfunnsproblemene fra noget overklassestandpunkt, og det er all grunn til å tro at han er den rette mann til å skape det nye og reviderte grunnlag for konservativ tysk politikk.¹⁵⁰

Mogens fortsetter å skryte av Hugenbergs utdannelse og karriere. Samtidig påpeker han den tidligere konflikten innad hos De tysknasjonale, der Hugenberg kom i konflikt mot den gamle ledelsen i partiet som bestod av agrarer og adel fordi han ville at partiet skulle legge mer vekt på industri, kapital og «[...] ta op en ny socialpolitikk, som var ukjent i de gamle konservative partier.»¹⁵¹

Hugenberg fikk etter hvert kontrollen over De tysknasjonale. Etter flere år med tilbakegang gikk de endelig frem ved valget i november 1933. Mogens skriver at Hugenberg nok hadde innsett at de hadde mistet mange velgere til Nasjonalsosialistene de siste årene, noe som nok gjorde det lettere å samarbeide med dem. De var tross alt enige i de nasjonale spørsmålene – «som for Hugenberg er de viktigste [...]»¹⁵²

Han er av sine motstandere skjelt ut som sosialreaksjonær. Det er alt annet enn treffende. Men han er realist. Han vil ikke drive socialpolitikk på utopi. Kampen mot marxismen går ikke gjennom understøttelser, men ved å skaffe arbeide og – samarbeide.¹⁵³

Sosialreaksjonær i denne sammenheng må forstås som at man vil tilbake til slik det var før 1914. Problemet i denne kritikken, som Mogens ikke tar stilling til, er at dette ikke har noe særlig appell for de unge nasjonalsosialistiske velgerne. De vil ha noe nytt, de vil ikke tilbake til «det gamle tyske monarkiet».

I *ABC* 23. februar skriver ikke Mogens om noe som er interessant for denne oppgaven, verken i «*Uken i utlandet*» eller i «*Hvem er?*». Derimot er det av stor interesse det han ikke skriver om. I en annen spalte i *ABC*, «*Uken som gikk*», tar redaksjonen nemlig opp et rundskriv som er sendt fra innenriksminister Göring, til alle tyske politiembetsmenn:

Det skulde være overflødig å fremheve at politiet må undgå ethvert skinn av fiendtlig holdning eller forfølgelse overfor nasjonale sammenslutninger eller partier. Jeg ventet tvert imot at alle politimyndigheter vil sørge for den best mulige forståelse med de nevnte

¹⁴⁹ Hugenberg var eier av flere aviser, forlag og det største filmselskapet i Tyskland UFA.

¹⁵⁰ Mogens, Victor. (1933, 16. februar) «*Hvem er?*» *ABC*: 2 og 12

¹⁵¹ *Ibid.*

¹⁵² *Ibid.*: 12

¹⁵³ *Ibid.*

organisasjoner, som har samlet de statsopbyggende krefter. Derimot skal politiet bekjempe de s t a t s f i e n d t l i g e organisasjoners virksomhet med de skarpeste midler. Mot kommunistiske terrorhandlinger og overfall skal det skrides inn med all strenghet, og hvis det er nødvendig skal det hensynsløst gjøres bruk av våbnene.¹⁵⁴

ABC forsvarer dette rundskrivet i denne spalten. De mener at det kan virke litt brutalt, men det handler først og fremst om hvordan dette fremstilles i pressen. ABC er her klare på at dette er en riktig reaksjon mot de som ikke støtter nasjonalstaten, selv om de påpeker at det er mye man kan være uenig i, i nasjonalsosialistenes program: «Men den tyske nasjonen blir iallfall ikke et offer for marxismen, så lenge det har folk som ser og vil.»¹⁵⁵

Mars

Når man kommer til neste utgave av ABC 2. mars har det vært brann i riksdagen i Berlin, og det har vært omfattende aksjoner for å finne de skyldige. Mogens beskriver situasjonen i Tyskland i «*Uken i utlandet*» som om man sto på randen av en kommunistisk revolusjon, men kan takke Hitler for at han har tatt oppgjøret mot kommunistene, som alle tidligere regjeringer har kviet seg for å ta.¹⁵⁶

Under disse aksjonene, blant annet mot deres hovedkvarter, Karl Liebknecht-huset, fant de hemmelige underjordiske ganger, katakomber med store lagre av våpen og kommunistiske flyveblad som skulle spres idet revolusjonen brøt ut. I tillegg til dette fant man nøyaktige planer for hvem, hvor og når revolusjonen skulle starte, skriver Mogens. «Kommunistiske terrorgrupper skulde plyndre Berlin, de tatte gisler, først og fremst kvinner og barn, skulde drives foran gruppene, så politiet ikke våget å skyte, og kommunister i stålhjelmer og politiuniformer skulde danne provokasjonsgrupper.»¹⁵⁷ Etterforskningen pågår fremdeles, skriver han. Det som virker sikkert, er at riksdagsbrannen skulle være startsignalet for revolusjonen.¹⁵⁸

Den skyldige er pågrepet, men det ville vært umulig å gjennomføre alene hvis han ikke hadde hatt hjelp av kommunistiske riksdagsmenn, skriver Mogens.¹⁵⁹

Mogens er veldig tydelig i denne artikkelen, den bærer preg av å være svært alvorstynget – samtidig som han virker lettet over den handlekraften nasjonalsosialistene har vist i kraft av etterforskningen og motaksjoner, for hadde de ikke vært det, er det ikke tvil om hvilket Tyskland man ville hatt nå:

Faren er tydeligvis avverget, men det var også på høi tid at der blev grepet inn – litt lengre nølen, og Tyskland vilde i dag vært en rådsrepublikk, og vi hadde fått op igjen all redselen fra den russiske terror, som rystet oss i den tid efter oktoberrevolusjonen. Og var først Tyskland

¹⁵⁴ «Uken som gikk» (1933, 23. februar) ABC: 1

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ Mogens, Victor. (1933, 2. mars) «Uken i utlandet» ABC: 2

¹⁵⁷ Ibid.

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Ibid.

kommet under proletariatets diktatur, hvad vilde så Europas skjebne blitt? Man gyser ved tanken. Disse begivenheter vil naturligvis øve den største innflytelse på valget førstkommende søndag.¹⁶⁰

I «Uken i utlandet» 9. mars er det valget i Tyskland som er hovedoppslaget. Valget ble en stor seier for nasjonalsosialistene, regjeringen Hitler-Hugenberg fikk absolutt flertall, skriver Mogens¹⁶¹ Videre kommer han inn på valgkampen og beskriver nasjonalsosialistenes valgkamp som enormt kraftfull og med agitasjonsmidler som fullstendig overskygget de andre partiene.¹⁶²

Derimot kommenterer han ikke det faktum at dette ikke var et fritt valg, selv om han definitivt er klar over at dette ikke var en rettferdig valgkamp:

Attentatet på riksdagsbygningen og de avsløringer, som undersøkelsen i Karl Liebknecht-huset bragte for dagen gav regjeringen en – sikkert ikke uvelkommen – anledning til, for «beskyttelse av stat og folk», å gripe til de mest drastiske forhåndsregler.¹⁶³

Forhåndsreglene Mogens her refererer til er han også tydelig på. Det var fengsling av: «130 kommunister og sosialister» og forbud mot kommunistisk presse i fire uker.¹⁶⁴ Likevel kommenterer han at han hadde forventet større tilbakegang for sosialdemokratene og kommunistene som mistet henholdsvis trehundretusen stemmer og 1,3 millioner stemmer. Nasjonalsosialistene på sin side fikk totalt 16,2 millioner stemmer, noe som var frem 5,5 millioner stemmer siden novembervalget året før.¹⁶⁵

Med dette valgresultatet er Mogens' kommentar at Hitler nå kan regjere både «parlamentarisk», men også diktatorisk.¹⁶⁶ Koalisjonen Hitler-Hugenberg har flertall både i parlamentet og i befolkningen. Dette resultatet er helt i tråd med det Fedrelandslaget ønsket i Norge – en borgerlig, bred antikommunistisk samling, både i befolkningen og i Stortinget.

16. mars introduseres «Uken i utlandet» med «den nasjonale revolusjon», for nå har ikke den nasjonale blokk bare makten i riket, men også i alle enkelt land.¹⁶⁷ Det er gjennomført en nasjonal

¹⁶⁰ Mogens, Victor. (1933, 2. mars) «Uken i utlandet» ABC: 2

¹⁶¹ Mogens, Victor. (1933,9. mars) «Uken i utlandet» ABC: 2

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Ibid.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Ibid.

¹⁶⁷ Mogens, Victor. (1933, 16. mars) «Uken i utlandet» ABC: 2

revolusjon. Der hvor det ikke var en regjering som samsvarte med rikets, ble det nå satt inn nasjonalsosialistiske kommisærer, og gamle regjeringer avsatt, melder Mogens¹⁶⁸

Mogens er svært apologetisk når han omtaler den nasjonale revolusjon. Han omtaler arrestasjoner som dagligdagse, selv om politiske motstandere blir ført til konsentrasjonsleirer:

Selvfølgelig har der ved en så mektig omveltning måttet forekomme mange hårdhendte overgrep, ytringsfriheten er suspendert, pressen kneblet inntil forholdene atter blir rolige og man har måttet sette en viss skrekk i livet på dem som vil sette klasseinteresser over nasjonens interesser.¹⁶⁹

Mogens forsvarer «den nasjonale revolusjon» og mener legitimiteten for denne ligger hos folket, samtidig som dette har vært et målrettet arbeid av Hitler – fra «ølstue-putch til Riksdag».¹⁷⁰ Det virker nå som om Mogens mener Hitler på mange måter har gått fra å være en partidemagog til å bli «en skikkelig statsmann».

Han er fornøyd med at innføringen av at dette nye systemet, fra øverst til nederst i samfunnet, har foregått på en rolig måte: «Og som den fascistiske revolusjon i Italia har den tyske nasjonale revolusjon vært forholdsvis ublodig.»¹⁷¹ Han sammenligner «den nasjonale revolusjon» i Tyskland med situasjonen i Russland, og det virker nesten som han på denne måten prøver å legitimere «den nasjonale revolusjon» som en «demokratisk revolusjon», siden Hitler tross alt har flertall i riksdagen og i befolkningen: ¹⁷²«Men det som er gjort, er gjort med bifall av over halvparten av det tyske folk – ikke ved hjelp av 1 pct. av befolkningen som i Russland.»¹⁷³ Samtidig unnlater han å snakke om de 48 prosentene som ikke stemte på Hitler. Det er «det tyske folket» som har hatt Mogens sin sympati hele tiden, er tydelig splittet, men de blir omtalt som en homogen gruppe.

Nasjonalsosialistenes valgseier får konsekvenser også for landene rundt. Mogens skriver om Tysklands bekymrede naboer. Hjelpepoliti av nasjonalsosialistiske stormtropper som hadde beveget seg inn i en demilitarisert sone i Kehl. Denne byen ligger på grensen mot Frankrike, og den franske ambassadøren protesterte til den tyske utenriksministeren, med bakgrunn i at dette var i strid mot Versaillestraktaten – uten å bli hørt: «det var ikke militær som hadde opptrådt i Kehl og satt sig i besiddelse av kasernen, men medlemmer av civile politiske organisasjoner.» Forklarte von Neurath.¹⁷⁴ Hjelpepolitiet var opprettet midlertidig for å sikre ro og orden i landet. Samtidig beskriver

¹⁶⁸ Mogens, Victor. (1933, 16. mars) «Uken i utlandet» ABC: 2

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² Flere steder blant annet: https://snl.no/Tysklands_historie_fra_1933_til_1945 Hitler-regjeringen fikk ca 52% av stemmene. Hentet 2.5.22

¹⁷³ Mogens, Victor. (1933, 16. mars) «Uken i utlandet» ABC: 2

¹⁷⁴ Ibid.

Mogens nervøsitet i Polen som følge av situasjonen i Tyskland: Polen har forflyttet flere av sine militære tropper til den tyske grensen.¹⁷⁵

Samtidig har nasjonalsosialistene i Østerrike hatt fremgang og vil utnytte seieren i Tyskland skriver Mogens: «De taler atter høilydt om «Anschluss» – et Stor-Tyskland under Hitlers ledelse – de heiser hakekors-banneret og forlanger at regjeringen Dullfuss skal gå.»¹⁷⁶ Mogens skriver om det som er mulighetene for et nasjonalsosialistisk kupp, hvor et naturlig resultat vil være «Anschluss» med Tyskland.

I «*Hvem er?*» portrettet beskriver Mogens denne gangen Joseph Goebbels, som han antar vil bli ministeren for det nyopprettede ministeriet for propaganda og kultur. Mogens skryter av jobben Goebbels har lagt ned for nasjonalsosialistene i forbindelse med valgkampen:

Maken til propaganda har man aldri sett i noe land, under noen valgkamp. Alle optenkelige midler blev brukt, hele nasjonen blev revet med, enten av begeistring eller frykt, og 5,5 millioner nye velgere blev erobret for Hitler – de fleste tidligere hjemmesittere, som ikke var lykkes å få drevet frem til valgurnene ved de tidligere valg [...] Den øverste leder og organisator av dette propagandamaskineriet var Joseph Goebbels.¹⁷⁷

Mogens beskriver Goebbels som en svært dyktig strateg, men er, overraskende nok, kritisk til ham som taler. Mogens beskriver så Goebbels sitt utseende og fysikk: Han er liten og krøpling, han har klumpfot.¹⁷⁸

Hans motstandere påstår, at han også har plattfot, og at den ville antisemitt i virkeligheten er jøde, hvad også hans jødiske fornavn kunde tyde på. Germansk virker denne lille, mørke rhinlender iallefall ikke, og det er sikkert hans største sorg.¹⁷⁹

Det virker som Mogens har stor respekt for jobben Goebbels har gjort og gjør. Samtidig er han litt skeptisk, nettopp fordi han er litt enig i kritikken motstanderne har gitt Goebbels.

Dette er forøvrig første gang Mogens bruker beskrivelsen «antisemitt» i ABC.

23. mars har turen i «*Uken i utlandet*» kommet til det Mogens kaller «Fredsklubben»: Italia, Tyskland, Frankrike og England. Alle tre skal bli invitert av Mussolini til Italia for å inngå en lovnad om ikke å gå

¹⁷⁵ Mogens, Victor. (1933, 16. mars) «*Uken i utlandet*» ABC: 2

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Mogens, Victor. (1933, 16. mars) «*Hvem er?*» ABC: 2

¹⁷⁸ Ibid.

¹⁷⁹ Ibid.

til krig. Altså en revidering av fredstraktatene skriver Mogens.¹⁸⁰ Han virker derimot ikke særlig overbevist om at dette ikke kommer til å bli godt mottatt av Frankrike:

Ingen kan godt nekte å gå med på en forpliktelse til ikke å bruke våpenmakt til fremme sin politikk, når alle de andre gjør det. Vi kan derfor i nær fremtid vente «fredsklubben» konstituert av de fire stormakter, men ovenfor dens formodede program – revisjon – stiller vi oss foreløpig skeptisk.¹⁸¹

«I Tyskland har det gått muntert for sig i det siste.»¹⁸² Mogens beskriver en folkefest i forbindelse med åpningen av den nye riksdagen. Han har lest referatene og synes åpningen og arrangementene rundt åpningen må ha vært flotte, samtidig er det verdt å bite seg merke i hvordan det politiske spekteret blir omtalt:

Om aftenen var hele Berlin en eneste folkefest – et endeløst fakkeltog fra Lustgarten op Unter den Linden gjennom Brandenburger Tor, syngende hele repertoiret av nasjonale sanger og hundrer av musikk-korps, en jubel som Berlin aldri tidligere har oplevd maken til. Og på den samme måte, om enn i mindre dimensjoner, blev den nasjonale samling og seieren over «marxismen» (som alt til venstre for centrum kalles i Tyskland i dag) feiret i München og de andre tyske byer. Man får inntrykk av at det er et folk, som endelig føler sig befridd for en mare, - det er tyskerne som endelig skal få følelsen av igjen å bli regjert. Die Untertanen jubelen!¹⁸³

Deretter gjør han en analyse av situasjonen rundt samlingen av riksdagen og deres vedtak av forordringer:¹⁸⁴

Stort bruk vil det for øvrig ikke bli for noe hus til denne riksdag. Når den har vedtatt forslaget om «lov om forholdsregler til å motarbeide folkets og rikets nød», som vil gi Hitler og hans regjering også lovgivende makt til 1. april 1937, da har regjeringen ikke bruk for denne riksdag mere. Diktaturet er innført – av riksdagen! Det kan man kalle parlamentarisme med modifikasjoner.¹⁸⁵

Denne analysen er helt i tråd med det han skrev 9. mars: At Hitler nå også kan regjere diktatorisk. Derimot unnlater han å forklare at utvalget i parlamentet ikke har demokratisk legitimitet. Det som er viktig å tenke på her er at utnevnelsen av Hitler til regjeringssjef 30. januar har legitimitet gjennom 6. november-valget i 1932. Dette var et fritt demokratisk valg. Her ble nasjonalsosialistene nok en gang det største partiet. Valget 5. mars 1933 derimot, er ikke et fritt demokratisk valg! Som nevnt tidligere ble mange sosialdemokrater og kommunister arrestert etter riksdagsbrannen 27. februar. Det er da «diktaturet» blir «innført» og ikke ved valget 5. mars. Mogens skriver om hva konsekvensene for den politiske opposisjonen som følge av brannen:

¹⁸⁰ Mogens, Victor. (1933, 23. mars) «Uken i utlandet» ABC: 2

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Se appendix 2 for fullmaktsloven Hitler styrer etter Riksdagsbrannen.

¹⁸⁵ Mogens, Victor. (1933, 23. mars) «Uken i utlandet» ABC: 2

Samtlige kommunistiske riksdags- og landdagsmenn og en mengde andre kommunistiske størrelser blev øieblikkelig fengslet, og der blev vedtatt en nødsforordning «til beskyttelse av folk og stat» [...] «Alle kommunistiske og socialistiske aviser blir forbudt inntil videre.»¹⁸⁶

Han avslutter til og med artikkelen sin som omhandler riksdagsbrannen med «Disse begivenheter vil naturligvis øve den største innflytelse på valget førstkommande søndag.»¹⁸⁷ Mogens velger her, 23. mars, sin versjon av virkeligheten.

Mogens sin påstand om at det er riksdagen som selv innfører diktaturet derimot, er i og for seg riktig. Men utvalget i riksdagen har som nevnt ingen demokratisk legitimitet.

Mogens har med denne artikkelen innført diktaturet i Tyskland uten et eneste kritisk spørsmål. Diktatur burde jo ikke være en utelukkende positiv ting. I dikotomien som han hele tiden forfekter har jo antagonisten i Russland en autokratisk styreform – og Russland er jo ikke akkurat noe forbilde for Mogens. Det er litt interessant at Mogens ikke kommer med noen forventninger til dette nye diktaturet, enten positive eller negative. Vi snakker her om et land der ca. halvparten stemte for Hitler. Hva med den andre halvparten? Mogens synes åpenbart at dette er greit – eller kanskje han mener at dette er noe som må til, siden han ikke stiller noen kritiske spørsmål.

Førstesiden i *ABC* 30. mars bærer preg av kritikken som er rettet mot Mogens utenrikskronikker for *NRK*: «Skal Victor Mogens chikaneres bort fra Kringkastingen Fordi han er nøytral?»¹⁸⁸

ABC argumenterer her for at Mogens blir urettferdig behandlet:

Hensikten er tydelig: man skal benytte sig av den forestående omorganisasjon til å få chikanert bort en mann, hvis strenge objektivitet naturligvis ikke passer for et parti, som vil bruke – og allerede i stor utstrekning bruker – Kringkastingen som et agitasjonsmiddel. Angrepene på Mogens er basert på det han skriver i *A B C*. Det er typisk for mentaliteten. En mann, hvis nøytralitet i Kringkastingen er skattet av alle, skal nu felles for de personlige meninger som han hevder u t e n f o r Kringkastingen. Det er en meningstvang, som er helt på linje med Arbeiderpartiets innstilling.¹⁸⁹

Dette er første gang kritikk av Mogens dukker opp i *ABC*, og som det kommer klart frem i denne artikkelen, er *ABC*s mening at dette er ondsinnet kritikk fra venstresiden, som ikke har rot i virkeligheten.

I «*Uken i utlandet*» har turen igjen kommet til Tyskland, og selv om Tyskland nå har blitt et diktatur som han skriver, tegner Mogens her et bilde av Hitler som en «statsmann», med et stort potensial.

¹⁸⁶ Mogens, Victor. (1933,23. mars) «*Uken i utlandet*» *ABC*: 2

¹⁸⁷ Ibid. «Uken som gikk» (1933, 23. februar) *ABC*: 1

¹⁸⁸ «Skal Victor Mogens chikaneres bort fra Kringkastingen Fordi han er nøytral?» (1933, 30. mars) *ABC*: 1-2

¹⁸⁹ Ibid.

Sammen med Mussolini vil de prøve å skape et fredelig Europa. Han skriver om fred, nedrustning og samarbeid mellom «de store». Han skriver at nå skal alt bli så mye bedre enn det har vært:

Hitler nevnte som en av regjeringens hovedoppgaver sikring av freden mellom de store nasjoner på lang sikt til gjenreisning av tilliten mellom folkene. Han anerkjente verdien av det engelske nedrustningsforslaget og tillit til Mussolinis plan om en fredspakt mellom stormaktene en stor betydning. Han bad sovjetregjeringen å forstå at kampen mot kommunismen i Tyskland er et indre tysk anliggende og forsikret at den tyske regjering ønsket å finne de veier som er heldige for vennskap mellom de to land.¹⁹⁰

Disse politiske visjonene som Mogens her presenterer: Fred, gjenreise tillit, anerkjenne andre nasjoner og fredsplan, får Hitler til å høres ut som Mor Theresa. Dette er noe alle ønsker. Uttalelsen om kampen mot kommunistene er heller ikke særlig kontroversiell, sett i lys av dikotomien Mogens tidligere har presentert, og helt i tråd med Fedrelandslagetets visjon. Uttalelsen kunne sikkert de fleste på borgerlig side støttet. men man må se på hva denne kampen innebærer. Tar man hendelsene etter riksdagsbrannen i betraktning, der sosialister og sosialdemokrater ble fengslet og det ble et midlertidig forbud mot sosialistisk presse, må man kunne spørre seg hvor stort dette inngrepet blir, i alle fall sett i lys av Mogens det politiske klimaet han beskriver i «Uken i utlandet» 23.mars, hvor han skriver at alt til venstre for centrum er «marxister».¹⁹¹

Og da han sluttet sin tale med ordene: «Og nu kan de avgjøre, mine herrer, om De vil krig eller fred», da reiste ikke bare regjeringspartiene sig, men også centrum og det bayerske folkeparti, publikum og journalistene og brøt ut i stormende «heil»-rop. Og fullmaktsloven blev vedtatt ikke bare med disse partiers stemmer, men også statspartiets (demokratenes) stemmer. Bare sosialdemokratene stemte imot. I fire år kan regjeringen regjere uinnskrenket og også vedta lover. Diktaturet er innført uten forfatningsendring.¹⁹²

Mogens beskriver her en riksdag hvor 2/3 av denne hyller Hitlers regjering og dens posisjon.¹⁹³ Dette som Mogens nå skriver føyer seg inn i rekken av artikler som gir en svært ensidig fremstilling av situasjonen i Tyskland. Der hvor Mogens tidligere var skeptisk til at Hitler og nasjonalsosialistene var en god løsning for Tyskland, har han endret oppfatning til at dette kan bli noe bra.

Rett etter avsnittet om Tyskland skriver Mogens om jøder. Han har ikke viet jøder et eget avsnitt tidligere. Det er et faktum at jødene aldri hadde blitt sett på som fullverdige medlemmer av nasjonen eller «det nasjonale», i denne sammenheng i Tyskland og Norge. Her er det to aspekter: Like rettslige rettigheter og «det kulturelle». Jødene var et «problem» for mange land. Jødene ble svært dårlig behandlet også før Hitler startet sin antisemittisme. Det er interessant det han skriver:

¹⁹⁰. Mogens, Victor. (1933,30. mars) «Uken i utlandet» ABC: 2

¹⁹¹ Mogens, Victor. (1933,23. mars) «Uken i utlandet» ABC: 2

¹⁹² Mogens, Victor. (1933,30. mars) «Uken i utlandet» ABC: 2

¹⁹³ https://no.wikipedia.org/wiki/Valget_i_Tyskland_1933 hentet 110222

Jødene har følt sig forurolet for sine tyske trosfellers stilling, efter alle de utsprede rykter om jødeforfølgelse [...] Men nu benekter jødene i Tyskland at der er eller har vært nogen jødeforfølgelse, – bortsett fra enkelte overgrep, som ikke skyldes regjeringen, men enkelt aksjoner, som regjeringen nu har tatt forholdsregler mot.¹⁹⁴

Mogens er raskt ute med å avskrive at Hitler-regimet har noe med jødeforfølgelse å gjøre, tvert imot virker det på Mogens som de vil hjelpe jødene. Hvor får han denne informasjonen fra? Mogens har jo tidligere rapportert at det nye regimet til Hitler har kontrollert og drevet med sensur i mediene. Det ville jo være rimelig å anta at regimet også ville kontrollere hva som ble vist, eller sendt ut av landet? Hvem sto bak disse overgrepene nevner Mogens heller ikke. Ut ifra det politiske klimaet som Mogens beskriver, er det naturlig å tenke at om det er noen som skulle hatt ressurser, «rettslig handlingsrom», personell og «mentalitet» til å angripe en del av befolkningen ville det være nasjonalsosialistene og deres Sturmabteilung.

Dessuten er der av nasjonalsosialistene dannet en komité. Som organisere boikotten av jødiske forretninger i Tyskland, hvis boikotten mot tyske varer i utlandet opprettholdes. Man akter også, som en annen represalie, å innskrenke jødiske advokaters og lægers antall til et antall, som svarer til den jødiske befolkningen i landet – det vil si 1 pct. De overskytende vil fratas retten til å praktisere.¹⁹⁵

Det virker som på det Mogens skriver at det allerede på dette tidspunktet finnes en nasjonal plan i Tyskland om å ramme jødene på lang sikt – det er bare et spørsmål om tid før denne vil bli iverksatt. Det virker som Mogens er likegyldig til denne planlagte behandlingen av jødene.

Dette mottrekket nasjonalsosialistene fører mot jødene, er en boikott av jødiske forretninger som trådte i kraft 1. april.

Jeg skal ikke tilegne Mogens noen egenskaper eller holdninger han verken har eller ikke har. Men holdningen hans, og det han skriver, heller mer og mer mot en «profascistisk» retning. Det er klart at det her finnes mange variasjoner og fasetter på de forskjellige -ismene, men man begynner å skjønne at Mogens og Fedrelandslaget oftere ble assosiert med fascistisk-nazistisk samrøre. Det virker, som jeg skrev over, som at Mogens har endret litt kurs. Innskrenkningene som nå ble gjort ble legitimert i det nasjonalsosialistiske, snarere enn frykten for kommunister. Dette skiftende fokuset er nytt hos Mogens, og det virker som han aksepterer det.

I «*Hvem er?*» denne uken har turen kommet til den italienske diktatoren, som vil sikre Europas fred ved å inngå en avtale hvor han foreslår at England, Frankrike og Italia skal forplikte seg til ikke å bruke makt for å fremme sin politikk.¹⁹⁶ I tillegg vil han revidere traktater som er inngått, slik at man kan

¹⁹⁴ Mogens, Victor. (1933,30. mars) «*Uken i utlandet*» ABC: 2

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Mogens, Victor. (1933, 30. mars) «*Hvem er?*» ABC: 2

fjerne mulige krigsårsaker. Klarer han dette, skriver Mogens, vil Mussolini enten få revidert traktatene, eller så vil han få frem hvor ansvaret ligger i den spente politiske situasjonen, og det er tydelig at Mogens her først og fremst sikter til Frankrike.¹⁹⁷

Men er da Mussolini pasifist? Vil man spørre. Er der av en Saulus blitt en Paulus? Ingen aktiv politiker har holdt mere krigerske taler enn han, ingen italiensk ministerchef har lagt mere an på å utvikle den militære ånd i folket, og ingen har kunnet lage så imponerende militære skuespill som Benito Mussolini.¹⁹⁸

Deretter går Mogens nesten inn i en slags retorisk prolog hvor han beskriver motsetningene som har preget Mussolinis «offentlige» rolle. Den ivrige soldaten som nå arbeider for fred. Den sosialistiske redaktør og fagforeningsmann som nå har gjort fagforeninger forbudt:

Hvad er han, pasifist eller militarist, socialist eller kapitalist? Svaret kan gis meget kort: han er italiener – og en landsmann av Machiavelli. Han er det som gagner hans fedreland, med sacro egoissimo [...]»¹⁹⁹

Deretter hyller han jobben Mussolini har gjort med Italia, ført dem fra konkursens rand til «den sterkeste stat i verden.»²⁰⁰ Han argumenterer for at Mussolini var Italias redningsmann. Man får inntrykk av at det Mussolini har oppnådd med Italia, er noe Mogens ønsker Hitler skal klare med Tyskland, begge landene har slitt med flere av de samme problemene. Mussolini ble i hvert fall Italias redningsmann, skriver han.²⁰¹

April

«Uken i utlandet» starter 6. april med: «Jødekrigen i Tyskland varte bare i én dag. Den blev ført «på prøve» [...]»²⁰² Den tyske boikotten av jøder blir nå omtalt som «jødekrigen». Mogens skriver i artikkelen at hvis ikke den utenlandske boikotten av tyske varer opphørte ville Hitler gjenoppta denne krigen. Igjen så kommenterer Mogens at det ikke finnes jødeforfølgelser i Tyskland:

De som ber både Jehova og sine trosfeller i Tyskland om at boikotten mot tyske firmaer må stanse, er de tyske jøder. De forsikrer i tusenvis av brev til utenlandske forbindelser og tallrike avisartikler at alt snakk om jødeforfølgelser i Tyskland er løgn og ondsinnet propaganda, og da det jo var for deres skyld boikotten skulle settes i scene, får man tro dem og innrette sig derefter.²⁰³

¹⁹⁷ Mogens, Victor. (1933, 30. mars) «Hvem er?» ABC: 2

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Ibid.: 12

²⁰² Mogens, Victor. (1933, 6.april) «Uken i utlandet» ABC: 2

²⁰³ Ibid.

Mogens beskriver en boikott i statlig regi mot et folkeslag. Boikotten var tydeligvis så effektiv at Mogens ser for seg at minimaliseringen av jødernes rettigheter ikke ville være noe problem å gjennomføre på svært kort tid:

Den tyske motaksjonen lørdag blev gjennomført med mønstergyldig disiplin og helt etter planen. Skulde den antijødiske boikott gjennomføres helt ut, er det neppe tvil om at det vilde lykkes nazistenes boikott-utvalg fullstendig å ruinere de ca. 600000 konfesjonelle jøder i Tyskland. Prøveaksjonen lørdag viste at det er alvor og samtidig organisasjonens effektivitet. Noen gjenoptagelse av den blir neppe nødvendig.²⁰⁴

Det virker nesten som Mogens her ikke tror at det finnes noen jødeforfølgelse i Tyskland, slik han skriver i artikkelen. Men det er altså ingen kritisk refleksjon på hvor denne informasjonen kommer fra, eller om den er iscenesatt av nasjonalsosialistisk propaganda. For det er flere faktorer her som han ikke tenker på i det hele tatt, som sensur og fri presse etter riksdagsbrannen. Men det som kanskje er mest bemerkelsesverdig er at Mogens ikke reflekterer over at Hitlers regime nå i praksis har full tilgang til Alfred Hugenberg's «mediehus» og filmselskaper. Vi skal heller ikke lengre tilbake enn til 16. mars dette året før vi leser at Mogens roser Josef Goebbels propagandistiske evner.

Dette er ikke veldig kritisk journalistikk, for han skriver ingenting om grunnlaget for denne boikotten som utenlandske jøder ville innføre. Det kan umulig være slik at utenlandske jøder vil boikotte tyske varer på grunn av enkelt episoder, slik han skriver forrige uke. Han skriver bare at dette er feil og at tyske jøder selv vil at boikotten skal opphøre. Mogens fremstiller det nesten som at det er tyske jøder selv som mener at en slik boikott er urettferdig. Han skriver derimot ingenting rundt det faktum at tyske jøder trues med marginalisering, det virker som dette mottiltaket mot jødene er en rettferdig prosess for Mogens.

Samtidig avslutter han artikkelen på en måte som gjør at jeg sitter igjen med inntrykket av at dette var nok, at det ikke er noen grunn til å ta dette videre. Heretter vil jødene «innrette» seg og «jødekrigen» er nå slutt.

Det hele virker iscenesatt, men det er jeg ikke sikker på om Mogens reflekterer over, eller ser dette. Det er lett med fasit i hånd, men jeg tenker at dette kan være nasjonalsosialistenes forsøk på å skape en meningskorridor, eller en handlingskorridor som gradvis flyttes eller utvides. Man flytter grensen for hva som er «akseptabelt». Hvor langt vil det gå før varselampene blinker? Klarer Mogens å se dette – eller er dette noe han bør se?

Jøder ble ofte omtalt som en homogen gruppe. Men de er homogene bare i den forstand at de tilhører samme religion og har samme historie. Dette forsterkede narrativet om at jøder blir omtalt

²⁰⁴ Mogens, Victor. (1933, 6.april) «Uken i utlandet» ABC: 2

som en homogen gruppe, kan imidlertid også kan være en følge av antisemittismen og Hitlers folkemord. Kan ikke dette ha vært litt mer differensiert før Hitler startet sin jødeforfølgelse? Jøder er jo ikke forskjellige fra andre mennesker. De er individer med ulike grupperinger med forskjellig habitus, som naturligvis vil ha forskjellige ønsker. I denne forbindelse tenker jeg på uttalelsen til Mogens om at tyske jøder ville ha slutt på boikott av tyske varer i utlandet. Dette var tilsynelatende riktig. Det som derimot ikke kommer frem, er at uttalelsen stammer fra Centralverein deutscher Staatsbürger jüdischen Glaubens. Dette var riktignok en reel jødisk organisasjon som arbeidet for jødernes rettigheter, men var de et legitimt talerør for den jødiske befolkningen? Men en slik nyhet ville gi Hitler «legitimitet» til arbeidet sitt mot jødene. Men i denne artikkelen virker det som om Mogens i alle fall indirekte langt på vei antyder at nasjonalsosialistenes fremferd mot jødene hadde vært urettmessig.

20. april starter «Uken i utlandet» med Mogens rapport om at Tysklands utenrikspolitikk og «Den nasjonale revolusjon» ikke har skapt videre begeistring hos Tysklands naboer i øst og vest.²⁰⁵ Mogens skriver at den «nye militære ånd» i Tyskland blir brukt som et argument av landets naboer til å motsette seg nedrustingskravene som har blitt diskutert i det siste:

Men den nye regjering hadde håpet på Englands fortsatte velvilje, det nasjonalsosialistiske parti er engelskvennlig innstillet, og dets presse har vært tydelig i sine frierier til England. At den engelskvennlighet ikke har fremkalt noget ekko i England har vært en stor skuffelse.²⁰⁶

De britiske politikerne er ikke nådige i sin innstilling til Tyskland; Utenriksministeren erklærer at det engelske folk fordømmer Tysklands fremgangsmåte mot jødene.²⁰⁷ Mogens mener det er oppsiktsvekkende at så fremtredende politikere kan komme med slike uttalelser som dette om et vennligsinnet lands regjering – i sitt eget parlament! Det er særlig Winston Churchill som vekker Mogens sin interesse:

Og Churchill uttalte med vanlig tydelighet bl. a.: «Det er sikkert at hvis Tyskland oppnår full militær likestillethet med sin nabo, mens det er i det humør, som det ulykkeligvis er i dag, vil vi uten tvil snart se en gjentagelse av en almindelig europeisk krig.»²⁰⁸

Mogens virker ikke overrasket av den britiske avvisningen og han legger ikke skjul på hva han synes om de britiske politikerne når han kommer med sin karakteristikk:

²⁰⁵ Mogens, Victor. (1933, 20.april) «Uken i utlandet» ABC: 2

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Ibid.

²⁰⁸ Ibid.

Austen Chamberlain er velkjent for sin franskvennlighet (han har engang fortalt at han elsker Frankrike med den samme kjærlighet som en mann elsker en kvinne). Churchills tyskefiendtlighet er av gammel dato. Og utenriksminister Simon er jøde.²⁰⁹

Med den innflydelse som jødene øver i engelsk politikk og i amerikansk finans, måtte den tyske regjering etter sin fremferd mot jødene være forberedt på at den ikke vilde møte politisk imøtekommenhet i England eller finansiell velvilje i Amerika.²¹⁰

Man merker en litt oppgitt holdning hos Mogens, om det er Mogens sin personlige holdning til Storbritannia, eller om det er hans holdning til nasjonalsosialistenes forhåpning om britisk vennligsinnethet, er vanskelig å si – trolig er sannheten begge deler. Mogens' fokus ligger på det apologetiske hos Tyskland. Derimot unnlater han å igjen beskrive hvilke overgrep, eller hvorfor jødene blir utsatt for overgrep i Tyskland. Det er et grunnlag for at nabolandene reagerer som de gjør. Dette blir i bestefall behandlet som apologetisk av Mogens.

²⁰⁹ Mogens, Victor. (1933, 20.april) «Uken i utlandet» ABC: 2

²¹⁰ Ibid.

5. Mogens i ABC: Etableringen av en nasjonalsosialistisk stat

Mai

4. mai tar «Uken i utlandet» for seg 1. mai-feiringen, og starter som seg hør og bør i Russland.

Mogens gjør et poeng ut av at de feiret 1. mai med en fantastisk militær oppvisning på den røde plass. Bildet han tegner er av et regime som har undertrykket sitt eget folk og brukt alle ressurser på rusting. Mogens skriver noe sarkastisk at det må ha vært «et blendende skue for de sultende masser, som hadde lidt og slitt sig gjennom en hård vinter.»²¹¹

I Berlin derimot, ble dagen feiret som arbeidets fest, skriver Mogens. Han tegner et bilde av et folk som samlet seg for å feire, en fest og oppslutning man ikke hadde sett maken til tidligere.

I hundretusener toget ubevebnede arbeidere og borgere ut til den veldige flyveplass, som til slutt var fylt av et menneskehav på halvannen million, – en fredelig demonstrasjon til arbeidets ære og for fedrelandets gjenreisning. Det er den største folkefest som noensinne har vært holdt – med musikk, taler og til slutt et imponerende fyrverkeri, og fra først til sist en endeløs begeistring blant de uoverskuelige masser, en jubel og en fryd over befrielsen fra klassekampen og fagforeningstyrraniet og over det tyske folks samling.²¹²

Man får inntrykk av at Mogens er euforisk når man leser teksten hans og han er klar på at nasjonalsosialistene har befridd arbeiderne fra deres lenker, fra deres klassesolidaritet og nå skal man forenes i «i det nasjonale fellesskap», i «en ny vår» for Tyskland – en nasjonalsolidaritet. Derimot er ikke Mogens særlig imponert over realpolitikken Hitler legger frem og han stiller seg undrende til hvor effektivt denne politikken vil være, særlig med tanke på arbeidsledigheten: Et av virkemidlene Hitler ville bruke var «arbeidstjenesteplikt for å skape respekt for det korporlige arbeide.»²¹³ Dette skjønner ikke Mogens mye av og han etterlyser private tiltak for å bøte på arbeidsledigheten.²¹⁴ Denne etterlysningen er helt i tråd med Fedrelandslagetets politiske ønsker om et mer effektivt næringsliv. Til tross for dette mener Mogens at Hitlers tale var kveldens store høydepunkt.

Samtidig avslutter han avsnittet om nasjonalsosialistenes politikk med å skrive at det kanskje er for mye å forlange at den nye regjeringen skal ha planene klare for hvordan de skal få landet ut av arbeidsledigheten. «Men på dette punkt deler den riktignok skjebne med alle andre regjeringer i disse tider.»²¹⁵

²¹¹ Mogens, Victor. (1933, 4.mai) «Uken i utlandet» ABC: 2

²¹² Ibid.

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Ibid.

«Uken i utlandet» fortsetter 11. mai i Tyskland: «I Tyskland fortsetter de nye makthaverne kampen mot marxismen i alle former og mot klassesplittelsen.»²¹⁶ Mogens skriver at dagen etter «arbeidets fest» – 1. mai fjernet man alle ansatte i sosialistiske fagforeninger og banker. Ledelsen ble erstattet av nye folk. Det ble beslaglagt papirer og det ble arrestert femti fagforeningsledere.²¹⁷ Videre skriver Mogens at dette var planlagt av regjeringen, men de kom samtidig med en uttalelse:

Vi gir vår tilslutning til fagforeningstanken. Vi vil ikke, at arbeidere skal bli undertrykt. Vi vil, at de skal ha samme rett som andre, at de skal være deleiere i vårt økonomiske liv. Aksjonens hensikt er bare å ta det materielle grunnlag vekk fra marxismen.»²¹⁸

Samtidig kommer Mogens inn på at denne aksjonen ikke var rettet mot andre enn de sosialistiske fagforeningene. Han avslutter med å skrive at dette sannsynligvis er et skritt mot en korporativ stat. Dette er helt i tråd med Mogens tidligere uttalelser om arbeidernes tilhørighet.

18. mai tar «Uken i utlandet» opp et av de mange temaene som dukker opp flere ganger i denne spalten: avrustingskonferansen. Mogens virker oppgitt over treneringen og vinglingen i denne konferansen. Han står stadig på Tysklands side og refererer hele tiden til de tyske krav som han mener er helt rettmessige krav. Det som derimot er oppsiktsvekkende denne gangen er at Tyskland uttaler at de ser seg nødt til å ruste opp, hvis deres naboer ikke ruster ned.²¹⁹ Mogens skriver at dette blir sett på, av Tyskland sine motparter, som svært alvorlig og et brudd på fredstraktaten. Folkeforbundet kan benytte seg av økonomiske sanksjoner, skriver han.²²⁰

Samtidig er han klar på at dette er kritiske dager for freden i Europa, og hvis man ikke kommer til enighet vil det bryte ut krig. Det er så alvorlig at Hitler besluttet å innkalle riksdagen, som man trodde hadde utspilt sin rolle.²²¹

Hvis Tyskland ikke vil finne sig i fortsatt diskriminering, synes en kapprustning uundgåelig, og den vil uvegerlig føre til krig – før eller senere.²²²

Mogens har tidligere vært klar på at han mener Tyskland har blitt behandlet svært urettferdig og bestemmelsene i Versaillesfreden er urimelige. Dette er noe jeg han toner ned denne gangen, han er ikke like bastant som han har vært tidligere. Mogens er heller ikke like pompøs og fargerik i språket

²¹⁶ Mogens, Victor. (1933, 11.mai) «Uken i utlandet» ABC: 2

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ Mogens, Victor. (1933, 18.mai) «Uken i utlandet» ABC: 2

²²⁰ Ibid.

²²¹ Ibid.

²²² Ibid.

sitt denne gangen, som han har vært tidligere når han har beskrevet denne konferansen. Det virker som Mogens selv også oppfatter situasjonen som mer kritisk enn tidligere.

I «*Hvem er?*»-portrettet denne uken dukker det opp en gammel kjenning: Winston Churchill.

Overraskende nok har Mogens sansen for han, og respekterer rollen han har spilt i politikken, selv om de ikke er på samme bølgelengde når det kommer til deres politiske syn på Tyskland. Men dette har sin naturlige forklaring i at det først og fremst er forfatteren og offiseren Churchill Mogens liker.

[...] den kontrakt han nylig sluttet med et forlag om å skrive de engelsktalende folks historie, et verk på 400 000 ord, mot et honorar av 1 sh. pr. ord. Det er et honorar, som bare blir de aller første penne til del. De som ikke visste det før vet altså nu, at Winston Churchill hører til de betydeligste forfattere i England i dag. Skulde noen tvile, kan han ta for sig hans «*World Crisis*», og han vil erkjenne, at i skildrende evne, i virtuos bruk av det engelske sprog, er neppe noen høiere.²²³

Mogens skriver i kjent stil om arv, utdanning og yrkesliv. Han trekker frem et avsnitt i boken *The World Crisis 1916–1918*, hvor Churchill skryter av Tysklands innsats under verdenskrigen. Det virker nesten som om Mogens er overrasket over at Churchill skryter av Tysklands standhaftighet. Mogens avslutter teksten om Churchill med en forventning om at det vil komme flere litterære verk fra den mannen etter hvert.

Begivenhetene i Europa svinger fort. I «*Uken i utlandet*» 24. mai skriver Mogens, i stor kontrast til uken i forveien, hvor han tegnet et alvorlig bilde av Europas fremtid, er han denne uken tilbake igjen til en unison hyllest av Hitler og Tysklands krav. Dette kommer samtidig som Hitler fremlegger en løsning for avrustning hvor Tyskland tilsynelatende er villig til å oppgi alt, så lenge naboland og andre stater føler etter. Først og fremst er Mogens over seg av begeistring for talen Hitler holder om avrustning:

Hitlers tale blev en stor seir. Det er utvilsomt den betydningsfulleste tale som har vært holdt i den tyske riksdag siden Bismarcks dager. Den var ypperlig oppbygget, åpen og omsvøpsfri og overbevisende i sin argumentasjon. Det var en statsmanns prestasjon.²²⁴

Det er store ord Mogens her bruker om Hitler. Det kan være lett å la seg rive med når man ser på budskapet og innholdet i talen Hitler holder. Ifølge Mogens' formidlinger ifra talen er Hitler tydelig på at Tyskland ønsker likebehandling – som de hele tiden har holdt som krav. Likebehandling er også et krav Mogens har pekt på i denne spalten så lenge *ABC* har vært utgitt. Men der hvor Mogens var

²²³ Mogens, Victor. (1933, 18. mai) «*Hvem er?*» *ABC*: 2

²²⁴ Mogens, Victor. (1933, 24.mai) «*Uken i utlandet*» *ABC*: 2 og 12.

forsiktig og kanskje litt nølende i forrige uke, er han nå soleklar på hvor han står denne uken – samtidig som Hitlers retorikk er løsningsorientert og forsonende. Det er neppe tilfeldig.

1: Tyskland vil ingen ny krig, fordi en ny krig ikke vil være istand til å skape bedre forhold, tvertimot. 2: Tyskland vil ikke bryte Versaillestraktaten uten at der først er skaffet en ny traktat. 3: Tyskland er villig til å opgi også den lille rest av våben som er levnet det, hvis også de andre vil avruste fullstendig. 4: Tyskland er villig til å påta sig ennu flere sikkerhetsforpliktelser av internasjonal art, hvis alle nasjoner gjør det samme.²²⁵

Videre skriver Mogens at Hitler til og med vil godta en overgangsperiode på fem år ved en avrustning for de andre landene, mens de selv kan gi avkall på våpnene straks. Tyskland kan også stille S.S., S.A. og Stålhjelmene under internasjonal kontroll.²²⁶ Hva mer kan man forlange, avslutter Mogens denne spalten med.

Tysklands behandling og diskriminering etter første verdenskrig er noe Mogens har vært klar på hele tiden. Her er han helt på linje med Hitler. Det er klart at ifra Mogens sitt synspunkt, Hitlers tale tatt i betraktning, kan man forstå at det vokser frem en «motvilje» til England og særlig Frankrike, som har vært de landene som frem til nå har avslått alle tyske forslag.

Juni

15. juni tar Mogens tar for seg Richard Nicolai Coudenhove -Kalergi i «Hvem er?».²²⁷ Dette gjør han på samme måte som han alltid gjør i denne spalten, med aktualitet, bakgrunn og utdanning. Men det er Coudenhove-Kalergi sitt arbeide for den paneuropeiske bevegelse som fanger Mogens sin interesse denne gangen. Mogens ser svært positivt på et europeisk samarbeid, selv om man i Tyskland ikke mener dette er noe å satse på:

Og den som leser hans tidsskrift vet, at klokere tanker finner man ikke noe sted. En gang vil forhåpentlig den overbevisning seire, at skal Europa ikke gå under, skal det kunne hevde sig i konkurransen med de andre og yngre verdensdeler, hevde den hvite manns posisjon i verden, da må vi sette samarbeide i stedet for splid.²²⁸

Det er kanskje litt overraskende at Mogens her er så positivt innstilt til et europeisk samarbeid. Ideen om et føderalt Europa vil kunne ha mange fordeler som også nasjonalstater vil kunne ha nytte av. På den annen side har han ikke beskrevet hvor, hvem og hva en slik «union» skal samarbeide om, og om det vil gå på bekostning av nasjonale verdier.

²²⁵ Mogens, Victor. (1933, 24.mai) Uken i utlandet. ABC, s. 12.

²²⁶ Mogens, Victor. (1933, 24.mai) Uken i utlandet. ABC, s. 12.

²²⁷ Richard Nicolai Coudenhove-Kalergi (1894-1972) stiftet Paneuropa-bevegelsen i 1923, som hadde som formål å danne politisk og økonomisk sammenslutning i Europa. https://snl.no/Richard_Nicolai_Coudenhove-Kalergi hentet 4.5.22.

²²⁸ Mogens, Victor. (1933, 15. juni) «Hvem er?» ABC: 2

22. juni blir vi introduser for Sir Oswald Mosley i «*Hvem er?*», mannen som stiftet og leder den britiske fascistunionen. En fascist i England – Mogens fremstiller dette nesten som en kuriositet!²²⁹ Men intet mindre, så er fascismen en bevegelse som stadig gjør seg bemerket i England, skriver han.²³⁰

Mogens skriver at Mosley vinglet litt i forhold til sin partitilhørighet, men kom inn i regjeringen til Macdonald i 1929. Mosley var en av de som fikk ansvaret for å utarbeide en plan for arbeidsledigheten, men da han ikke fikk regjeringen med på disse planene, gikk han ut av denne.²³¹

Grunnen til at denne planen ikke ble gjennomført var ifølge Mogens at den «brøt med arbeiderpartiets program og med engelsk tradisjon.»²³² Mosley gav ut et manifest med sine planer for arbeidsledigheten, og her skriver Mogens at vi ser hans mistillit til det parlamentariske systemet.

Han tok her ingen hensyn til partidoktriner og programforpliktelser, han pekte på de utveier, som etter hans mening måtte brukes, enten det passet konservative eller arbeiderrepresentanter.²³³

Mogens skriver videre at Mosleys program på mange måter ble gjennomført av samlingsregjeringen i løpet av 1932 og 1933 – uten at Mosley ble nevnt med et ord.²³⁴

Deretter startet Mosley sitt eget parti, skriver Mogens. Dette ble etter hvert fascistisk, noe Mogens mener er helt logisk utvikling, ettersom partiprogrammet er veldig likt den italienske fascismen.²³⁵

Mot slutten av artikkelen virker det som Mogens må klargjøre for leseren om en eventuell misforståelse: Mosleys fascistiske union har ingenting med «britiske fascister» å gjøre.²³⁶ Han skriver at de britiske fascister «er som nasjonalsocialismen utpreget antisemitisk.»²³⁷ Mogens sier også at Mosley selv har erklært at hans parti «ikke er rettet mot jødene», mulig dette er fordi hans kone var jøde, undrer Mogens, men også at det påstås «at der er sterke antisemitiske strømninger blant Mosleys svartskjorter.»²³⁸

²²⁹ Mogens, Victor. (1933, 22. juni) «*Hvem er?*» ABC: 2

²³⁰ Ibid.

²³¹ Ibid.

²³² Ibid.

²³³ Ibid.

²³⁴ Ibid.

²³⁵ Ibid.

²³⁶ Ibid.: 2-12

²³⁷ Ibid.: 2

²³⁸ Ibid.

Det hadde kanskje vært nærliggende å ønske at Mogens redegjorde for forskjellene på fascisme og nasjonalsosialisme. Her skriver han at nasjonalsosialistene er utpreget antisemittiske. Hvorfor har han ikke skrevet dette tidligere? Det virker som han unngår, så langt det lar seg gjøre, å kommentere nasjonalsosialisme og antisemittisme samtidig som han skriver om Tyskland.

I «Uken i utlandet» 29. juni er det igjen Tyskland som er i sentrum for Mogens. Eller rettere sagt: Hitlers totalitære regime. «I Tyskland fortsetter Hitler sin utslettelse av partiene».²³⁹ Mogens skriver at på fredag som var, ble tidligere riksdagspresident Loebe og tidligere innenriksminister Leuscher arrestert. Begge sosialdemokrater. Samme skjebne led også Centrum's Ersing også.²⁴⁰ Mogens skriver ingenting om hvorfor de ble arrestert, eller hvilke lover de påstås å ha brutt. Men han skriver samtidig at det påstås at det finnes bevis på at sosialdemokratene arbeider med folk i utlandet som jobber imot nasjonalsosialistenes regjering.²⁴¹

Hitler fortsetter å kneble den politiske friheten i det nye Tyskland. Mogens rapporterer at det nå har blitt forbudt for sosialdemokratiske riksdagsmenn å gå inn i riksdagen. De mister også sine privilegier i form av diett penger og reisekort til jernbanen, skriver han.²⁴²

Det som er interessant å merke seg i denne artikkelen til Mogens, er det som virker som en plan for hvordan nasjonalsosialistene skal få all makt i sine hender:

Efter at sosialdemokratene på denne måte er strøket som riksdagsparti teller riksdagen 446 medlemmer, hvorav 296 tilhører nazi. Da 2/3 flertall, som er nødvendig for grunnlovsforandringer, er 298, mangler altså nazi bare to stemmer på absolutt flertall.²⁴³

Det er ikke bare sosialdemokratene som får merke «oppryddingen» skriver Mogens:

Også blant de andre politiske partier, som ennå oprettholder en viss selvstendighet, regjeringspartiet de tysk-nasjonale og de katolske partier, rydder nazier op. De tysk-nasjonales kamporganisasjon er forbudt og lederne arrestert, efter at det var bevist, at en masse kommunister hadde søkt og funnet optagelse i organisasjonen.²⁴⁴

Mogens skriver videre at flere av lederne i det katolske folkeparti i Bayern også har blitt arrestert. Alle partiets riksdagsrepresentanter og landdagsrepresentanter.²⁴⁵«Hvis også dette parti blir

²³⁹ Mogens, Victor. (1933, 29.juni) «Uken i utlandet» ABC: 2

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ Ibid.

²⁴² Ibid.

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Ibid.

²⁴⁵ Ibid.

ekskludert av riksdagen har Hitler absolutt flertall og kan gjennomføre den forfatning han vil – innenfor forfatningens ramme!»²⁴⁶

Det er merkelig at det ikke stilles noen kritiske spørsmål til nasjonalsosialistenes grep i det hele tatt. Hvorfor sitter Mogens så «stille i båten»? Tror han fremdeles på det han skrev 23. mars: «Man får inntrykk av at det er et folk, som endelig føler sig befridd for en mare.»²⁴⁷? Er Hitler virkelig «Frelseren»?

Juli

«Uken i utlandet» 27. juli omhandler først verdenskonferansen i England, som nettopp er over. Her registrerer han at det er intet nytt under solen – samarbeidsproblemene er fremdeles store: De har nå holdt på i femten år, reist fra konferanse til konferanse. Resultatet blir bare verre og verre, skriver han.²⁴⁸

Videre kommer Mogens inn på USA og Roosevelt sin plan for å øke kjøpekraften og minske arbeidsledigheten. Han vil redusere arbeidstiden og samtidig øke minstelønna.²⁴⁹ Mogens forteller begeistret om Roosevelt sin plan, og skisserer at man nå kan bli kvitt «to onder», ved å ta i bruk sosialistenes «egne» virkemidler:

Lykkes det Roosevelt denne statsreguleringen av næringslivet å komme ut av krisen, så vil socialismen være drept i U. S. A. og ha fått en alvorlig smekk i den gamle verden også. Her kommer statschefen for det mest kapitalistiske land i verden og vil innføre mindre arbeidstid og høiere lønninger enn noen socialdemokrat kunde tenke sig muligheten av å foreslå i øyeblikket. De er satt ut av spill og gremmer sig fordervet. Det var jo dem, som skulde gjøre dette! De risikerer både sin anseelse og sitt levebrød.²⁵⁰

I Tyskland tegner Mogens et lysere bilde på arbeidsfronten. Der har regjeringen siden den tiltrådte, skaffet nesten to millioner nye arbeidsplasser.²⁵¹ Mogens sammenligner dette med året før, hvor det mellom 30. januar og 31. mai ble skaffet arbeid til 600000, hvorpå samme periode i år var tallet steget til 1,7 millioner.²⁵²

Isolert så er jo dette gode tall. Men det kunne vært interessant å vite hvilke tiltak som lå bak denne store oppgangen i nye arbeidsplasser.

²⁴⁶ Mogens, Victor. (1933, 29.juni) «Uken i utlandet» ABC: 2

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Mogens, Victor. (1933,27. juli) «Uken i utlandet» ABC: 2

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ Ibid.

²⁵¹ Ibid.

²⁵² Ibid.

Mogens melder ellers at Trotskij har flyttet til Frankrike. Det kommunistiske partiet i Frankrike frykter at Trotskij har et hemmelig oppdrag med å ødelegge partiet i Frankrike. Slik han forrådde den hellige sak i Russland.²⁵³ «Det er av sine egne man skal ha det.»²⁵⁴ avslutter Mogens «Uken i utlandet» denne gangen.

August

Det handler om resultatene av kampen mot arbeidsledighet i «Uken i utlandet» 3. august. Det ser ut som om Roosevelt lykkes med sin plan som innføres hurtig og dynamisk. Man får flere og flere i arbeid, og samtidig kan man øke arbeidstidene og lønningene til ansatte. «Det synes å gå en bølge av optimisme over Statene.», konstaterer Mogens²⁵⁵

Det bringer han over til Tyskland, hvor Mogens også konstaterer at det går veldig bra:

Takket være de nydyrkningsarbeider, som settes i gang i Østprøisen vil det nu være slutt med arbeidsledigheten i denne provins. Også i provinsen Pommern vil arbeidsløsheten være utryddet i nær fremtid.²⁵⁶

I «Hvem er?» presenteres vi for Walther Darré.²⁵⁷ Dette er mannen som har tatt over etter Alfred Hugenberg. Mogens nevnte det i *Uken i utlandet* rett før han dro på ferie. Men han skrev ingenting om det i selve teksten, kun en notis ved siden av en karikatur av Alfred Hugenberg: «Hugenberg, hvis lenge ventede avskjed med regjeringen nu er kommet.»²⁵⁸

Det er Darré Hitler kan takke for at bøndene har sluttet opp om nasjonalsosialismen, skriver Mogens:

Det er ham, som har utformet nasjonalsocialistenes agrarprogram, og det skyldes i første rekke ham, at bøndene sluttet op om Hitler og nu danner nazis solide kjerne.²⁵⁹

Som vanlig i denne spalten er Mogens opptatt av bakgrunn og utdanning, men denne gangen skriver han også mye om rase. Det kan jo selvfølgelig ha noe med valg av portrettet og hans virke å gjøre.

Som navnet antyder er familien av fransk opprinnelse, – en av de mange hugenotfamilier, som religionsforfølgelsen i Frankrike drev ut av landet, og som tilførte Tyskland så meget verdifullt blod. I 300 år har familien nu vært gode prøisere og gjort en verdifull innsats i sitt nye fedrelands økonomiske liv [...] Gjennom sin mor, som stammer fra Sverige, har han fått det germanske innslag i sitt blod ytterlig styrket.²⁶⁰

²⁵³ Mogens, Victor. (1933, 27. juli) «Uken i utlandet» ABC: 2

²⁵⁴ Ibid.

²⁵⁵ Mogens, Victor. (1933, 3. august) «Uken i utlandet» ABC: 2

²⁵⁶ Ibid.

²⁵⁷ Richard Walther Darré (1895–1953), landbruksminister under Hitlers regime fra 1933.

²⁵⁸ Mogens, Victor. (1933, 29. juni) «Uken i utlandet» ABC: 2

²⁵⁹ Mogens, Victor. (1933, 3. august) «Hvem er?» ABC: 2

²⁶⁰ Ibid.

Når Mogens videre beskriver arbeidet til Darré etter utdanningen, tegner han et bilde av en som nærmest er skapt for Hitlers-regime:

«Das Bauerntum als Lebenquell der nordischen Rasse», som utkom i 1929. Den var som skrevet på bestilling av Hitler, dens ideer blev tatt op av nasjonalsocialistene og har øvet en stor innflytelse på deres program og racelære.²⁶¹

Men Darré hadde ikke befattet seg noe med den nasjonalsosialistiske bevegelsen enda, selv om han var sympatisk innstilt til denne, skriver Mogens. Det var likevel Darrés andre bok som virkelig skulle fange Hitlers oppmerksomhet:

«*Nyadel av blod og jord*», [...] som gav nazi slagordet «blod og jord» – det germanske blod og den tyske jord skal regenerere det tyske folk – ikke Bismarcks «blod og jern». Hos den tyske bonde ligger folkets redning, han er den nye adelsmann.²⁶²

Hitler fikk etter hvert Darré med i partiet, der fikk han ifølge Mogens i oppgave å samle bøndene under den nasjonalsosialistiske fane.²⁶³ Akkurat dette mener Mogens er en av de viktigste grunnene til at Hitler lykkes med politisk oppslutning.²⁶⁴

Mogens beskriver hvordan Darré lykkes med sitt arbeide med å få bøndene og deres mange små og store organisasjoner over på nasjonalsosialistenes side. Til slutt hadde han til og med fått «riksforbundet for tyske jordbrukere» med seg på sin side.²⁶⁵ Bøndene så på Darré som sin leder og sitt bindeledd til Hitler. Det er tydelig at Mogens så det som nødvendig med et slikt bindeledd. Han skriver blant annet at Hitlers agitasjon fungerte for utmerket for befolkningen i byene, mens han kom noe til kort ovenfor bøndene, det var her Darrés rolle supplerte Hitler på en svært utfyllende måte.

Mogens skriver at Hitler hyllet bøndenes rolle i etter at de sluttet seg til nasjonalsosialistene og den nasjonale reisning.²⁶⁶ Og dette er Mogens helt enig i: «Det er utvilsomt riktig. Nasjonalsocialismen har sin rot dypt befestet i det tyske bondeland, og det er dens styrke. Og det er Walter Darrés fortjeneste.»²⁶⁷

Det er tydelig her at Mogens legitimerer nasjonalsosialistenes regime historisk hos den tyske bonden. Ser man dette i sammenheng med Norge, var bøndenes «gunst» noe de fleste partiene kjempet for, alt fra Nasjonal Samling til arbeiderpartiet. Bonden som nasjonalikon er noe man kjenner igjen ifra mellomkrigstiden, både i Norge og utlandet.

²⁶¹ Mogens, Victor. (1933, 3. august) «Hvem er?» ABC: 2

²⁶² Ibid.

²⁶³ Ibid.

²⁶⁴ Ibid.

²⁶⁵ Ibid.

²⁶⁶ Ibid.: 2 og 12

²⁶⁷ Ibid.: 12

Avslutningsvis forklarer Mogens hvorfor Darré ikke ble minister med en gang i vinter: Man måtte ta hensyn til de tysknasjonale forbundsfeller. Og selv om Hugenberg gjorde en utmerket jobb, måtte han gå av: «Men han var nu engang ikke nazist, og det øieblikk måtte komme, da både han og hans parti måtte forsvinne.»²⁶⁸

I «Uken i utlandet» 10. august skriver Mogens om den spente situasjonen mellom Tyskland og Østerrike. Grunnen til at situasjonen er spent «er som følge av Dolfuss' antinazistiske politikk».²⁶⁹

Han gjennomfører den i kraft av et diktatur, som sikrer ham statens maktmidler, og ved hjelp av Hjemmevernet, som viser sig å være like sterk motstander av nasjonalsocialismen som av socialismen, – dessuten ved hjelp av utlandets, i første rekke Frankrikes, sympati, som gir sig utslag av sjelden velvilje overfor Østerrikes låneandragender.²⁷⁰

Mogens sympatiserer med Tyskland i denne konflikten, det er ikke overraskende nyheter. Det kommer ikke soleklart frem, men det som kan være verdt å merke seg, er at midlene Mogens her påpeker at Dolfuss benytter seg av har mange likheter med maktovertakelsen til Hitler. Hitlers maktovertakelse ble ikke «problematisert» i samme grad, eller beskrevet på denne måten Mogens gjør her.

Tyske flyvemaskiner har også fløiet over grensen og kastet ned propagandasedler mot den østerrikske regjering og for den nasjonalsocialistiske bevegelse. Det har fremkalt en diplomatisk aksjon overfor Tyskland fra Frankrikes og Englands side.²⁷¹

Mogens skriver videre at Frankrike og England oppfattet Tysklands handling mot Østerrike som stridende mot firmemaktpakten. Denne tolkningen av pakten kunne ikke Tyskland godta:

Tyskland vilde ikke anerkjenne noen fremmed innblanding i den tysk-østerrikske konflikt. Det kan ikke sees at Italia har deltatt i denne demarche, men også dette land tar avgjort avstand fra Tysklands holdning til den østerrikske regjering. Også Mussolini fraber sig en sammenslutning av de to germanske folk, – han foretrekker det svake Østerrike som nabo i nord fremfor et Stor-Tyskland.²⁷²

Hitler begynner nå å vise aggresjon og aktivitet utenfor sine landegrenser. Man skal ikke lengre tilbake enn til 22. juni, altså litt over en måned før, at Mussolini og Hitler ble foreslått til Nobels-fredspris av ABC på bakgrunn av arbeidet med firemaktpakten:

For Tyskland betyr firemaktpakten et veldig offer. Tyskland har dermed bundet sig til ikke å bruke våben. Og til å løse alle konflikter ved fredelige midler [...] Men i realiteten ØNSKER

²⁶⁸ Mogens, Victor. (1933, 3. august) «Hvem er?» ABC: 12

²⁶⁹ Mogens, Victor. (1933, 10. august) «Uken i utlandet» ABC: 2

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ Ibid.

²⁷² Ibid.

hverken Mussolini eller Hitler krig. Tvert imot gjør de alt for å avverge den. Og er det ikke på tide, at Ærligheten blir belønnet?²⁷³

Nå var ikke fredspris forslaget som ble presentert i *ABC* 22. juni skrevet av Mogens, men denne konflikten med Østerrike oppfatter Mogens som problematisk. Men Hitlers aggresjon mot Østerrike vitner ikke om en som ikke ønsker konflikter. Mogens har allerede akseptert alt nasjonalsosialistene har gjort mot egen befolkning. Men nå blander de seg inn i et annet lands politiske beslutninger. Dette er politisk propaganda fra det nasjonalsosialistiske regimet, altså en påvirkning i statlig regi, overfor en annen suveren stat. Dette skaper problemer som han ikke reflekterer over.

I *ABC* 17. august omtales Wilhelm Frick²⁷⁴ i «*Hvem er?*». Mogens beskriver Frick som en av det nye Tysklands eldre ledende menn, og han starter denne spalten på sedvanlig vis. Men det tar ikke lang tid før denne utvikler seg i en annen retning enn tidligere portretter. Mogens er rask til å flette historiene til Frick og Hitler sammen. Som «oberamtman» i politiet i München, forteller Mogens om politiembetsmannen som stilte seg i tog med: «Hitler, Ludendorff og Göring på den skjebnesvangre marsj til Feldtherrenhalle, hvor de blev stanset av «forræderen» von Kahrs geværer.»²⁷⁵

Mogens fortsetter med å vise til at:

Hitler skriver om ham i sin bok «*Mein Kampf*» at han sammen med politipresident Pöhner «var den eneste høiere embedtsmann, som allerede dengang hadde mot til å vise at de i første rekke var tyskere, og først derefter embedsmenn». Og Hitler tilføyer at «disse to er i mine øine de eneste av folk i statsstilling, som har rett til å gjelde for gjenoprettere av et nasjonalt Bayern.»²⁷⁶

Her kan det jo være forskjell på hva som er Mogens' ord, og hva som er Hitlers ord. Men uansett er dette en «hyllest» fra Hitler som Mogens velger å gjenfortelle uten en eneste kritisk kommentar. Mogens omtaler kuppforsøket til Hitler i 1923, som en «hverdagslig hendelse», han bruker ingen adjektiver for å beskrive kuppforsøket, men omtaler Gustav Ritter von Kahrs, som «forræder» – i hermetegn, da han stoppet kuppforsøket.

Videre skriver Mogens om noen av Fricks viktigste resultater som nasjonalsosialistisk minister i Thüringen, blant annet at han «renset op i politiets rekker, så det blev helt pålitelig.»²⁷⁷ Fricks arbeid ble i hvert fall ikke anerkjent av riksregjeringen:

²⁷³ «*Fredsprisen til Mussolini og Hitler!*» (1933, 22. juni) *ABC*: 1-2

²⁷⁴ Wilhelm Frick (1877–1946) var innenriksminister under Hitlers regime.

²⁷⁵ Mogens, Victor. (1933,17. august) «*Hvem er?*» *ABC*: 2

²⁷⁶ *Ibid.*

²⁷⁷ *Ibid.*

Disse foranstaltninger bragte ham i konflikt med riksregjeringen, rikskansler Wirth innstillet enhver skriftlig forbindelse med det thüringske innenriksministerium, og riket strøk tilskuddet til politiet i Thüringen.²⁷⁸

Portrettet avsluttes med fine ord om Frick. Mogens sparer ikke på kruttet og fremhever bl.a. Fricks «urokkelige lojalitet til Hitler»²⁷⁹ og at han hadde lagt ned et betydningsfullt arbeid for at Tyskland endelig hadde blitt en enhetsstat.^{280 281}

«Uken i utlandet» 24. august tar Mogens for seg Italia, som han mener har blitt en økonomisk og politisk stormakt i Europa. Grunnen til den politiske stillingen internasjonalt mener han ligger i deres arbeide med firemaktspakten.²⁸² Den økonomiske og politiske fremgangen hadde ikke vært mulig uten Mussolinis fasciststyre: «Gjennem 10 års fasciststyre har Mussolini innblåst sitt folk en helt ny ånd.»²⁸³

Videre forteller Mogens om Italias fremgang i forhold til både politisk planlegging, og gjennomføring av tiltak mot arbeidsledighet og fornying av infrastruktur som veinett og jernbane i et avsnitt han kaller for «10 års resultater».

Å nevne alle de nybygg, havneanlegg, broer o. s. v., som er bygget under det fascistiske regimet vilde føre for langt. Som grell motsetning til det fascistiske styre, som har imponert hele verden, og som står enhver fritt for å reise ned å se, står forholdende i Russland. Her hersker på alle områder vill forvirring [...] kort sagt overalt.²⁸⁴

Igjen trekker Mogens oss inn i et dikotomisk narrativ. Etter flere avsnitt med skryt til Italias fascistiske regime, kommer nå flere avsnitt om hvor ille det står til i Russland. Mogens beskriver det russiske regimets overgrep mot befolkningen, han har sympati for det russiske folket, men kontrasten i formidlingen blir stor når man sammenlikner med Tysklands overgrep mot egen befolkning. Her virker det som Mogens helt har lukket øynene for i overgrep fra Hitlers regime. Det blir nesten paradoksalt når Mogens i denne samme teksten snakker om det russiske regimets sensur og kontroll av medier:

For å skjule faktum blir alle avis-korrespondenter i Russland nektet adgang til korndistriktene, og alt tyder på, at det russiske folk sår ved en ny hungersepidemi.²⁸⁵

²⁷⁸ Mogens, Victor. (1933,17. august) «Hvem er?» ABC: 2

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ Ibid.

²⁸¹ Under Keiserdømmet og Weimar republikken var Tyskland en forbundsstat der delstatene hadde betydelig politisk makt, f.eks over politiet.

²⁸² Mogens, Victor. (1933,24. august) «Uken i utlandet» ABC: 2

²⁸³ Ibid.

²⁸⁴ Ibid.

²⁸⁵ Ibid.

Der Mogens tidligere var skeptisk til nasjonalsocialistene, virker det nå som han har snudd. Mogens tar også for seg fremgangen til fascismen i «Østersjøstatene». Mogens er tilbakeholden, han sprer ikke om seg med superlativer bevegelsen, men er derimot skeptisk til statsstyre i disse landene:

I Estland har man hatt folkestyret i dets fulleste utfoldelse [...] og de 100 stortingsmenn fordelt på 5–6 partier, hvorav intet har flertall, har skaltet og valt statens affærer, latt regjeringer komme og gå og ingen har hatt ansvaret.²⁸⁶

Videre skriver han om Estlands sensur. «Frihetskjemperforeningene (som er nazistiske) er blitt forbudt.»²⁸⁷ Og at det har blitt innført sensur i pressen i landet. «Også i nabostaten Lettland – Latvija – sprer fascismen sig, og regjeringen har funnet det sikrest å stille alle aviser under sensur.»²⁸⁸

I «Uken i utlandet» 31. august Mogens skriver denne gangen om «Østerrikes diktator den lille Bundeskanzler Dolfuss», sitt møte med Mussolini.²⁸⁹ Mogens er dog litt usikker på hva de har diskutert. Det eneste som er sikkert:

– kun har Dolfuss latt verden vite, at der hersker fullstendig enighet mellom de to regjeringer om den politikk, som han har ført i Østerrike – et antinazistisk diktatur.²⁹⁰

Men Mogens er da rask til å rette opp eventuelle misforståelser og skriver:

Det betyr ikke at Mussolini er antinazist, men at det passer best for Italia å ha et svakt, lite, «selvstendig» Østerrike som nabo i nord, istedetfor et Østerrike som er en del av et Stortyskland.²⁹¹

Man skjønner på Mogens at dette er delikate «problemer», særlig ned tanke på den internasjonale situasjonen. Kort oppsummert: Østerrikes parlamentariske situasjon. Spørsmålet om Anschluss, både selvbestemmelsesrett og internasjonale traktater. Folkeforbundets rolle og overnasjonalitet.²⁹² Da er Mogens klar på at det kan oppstå problemer om man presser Tyskland for hardt. Tyskland vil kunne melde seg ut av Folkeforbundet.²⁹³

Det er også interessant å lese det han skriver om rustingen til Tyskland, eller hva som er kjent med Tysklands rusting. Mogens er klar på at det er likebehandling i forhold til rusting som skal til for at

²⁸⁶ Mogens, Victor. (1933,24. august) «Uken i utlandet» ABC: 2

²⁸⁷ Ibid.

²⁸⁸ Ibid.

²⁸⁹ Mogens, Victor. (1933,31. august) «Uken i utlandet» ABC: 2

²⁹⁰ Ibid.

²⁹¹ Ibid.

²⁹² Ibid.

²⁹³ Ibid.

man skal lykkes med dette arbeidet. Det finnes allerede trusler om krig, men disse blir ikke tatt på alvor av Mogens. Her er han klar på at Hitler ikke vil gå til krig. Det er mye som skjer mellom 1933 og 1939, men her er i alle fall Mogens klar på at Hitler ikke har krig i sine intensjoner:

De tyske rustninger som der i det siste har gått så mange rykter om, ønsker man av samme grunne ikke tatt opp til behandling på avrustningskonferansen – det vilde utvilsomt sprengte denne definitivt. Men både de franske og engelske aviser har det travelt med de «hemmelige tyske rustninger» for tiden. Hitler forbereder krigen, heter det, og i Frankrike leker man med tanken om en preventivkrig, mens Tyskland ennå er avrustet. Hr. Dollfuss`presse understøtter denne antityske propaganda. Nylig påstod et østerriksk blad, at Tyskland forberedte rammer for en armé på 800 000 mann foreløpig, og et annet blad fortalte, at de østerrikske nazister, som flyktet over grensen ble militært utdannet i en konsentrasjonsleir ved Lechfeld. Men man tenker ikke på, at frykten for Tysklands rustninger meget lett kan elimineres: nemlig ved at Frankrike og dets forbundsfeller på avrustningskonferansens møte i slutten av september går med på Tysklands nedrustingskrav. Man har i prinsippet anerkjent Tysklands likeberettigelse, men nekter denne i praksis. Fastholder man denne nektelse står Tyskland fritt, og at det da kommer til å ruste opp – riktignok uten håp om å komme opp på høide med de andre i en overskuelig fremtid – det er nok å forutse. Men å påstå, at Tyskland forbereder eller tenker på krig, det vilde være det samme som å frakjenne det nye styre den siste rest av fornuft.²⁹⁴

De som Mogens her mener står opp imot Tyskland, er det han kaller «den unaturlige alliance» mellom Frankrike og Russland. Frankrike har sendt «den franske liberalismens store lys, Frankrikes Mowinckel, til Moskva for å knytte båndene.»²⁹⁵

Nu betenker den franske liberalisme sig ikke på atter å alliere sig med det russiske diktatur, som like fult som det forrige er all frihets og likhets og liberalismens svorne fiende.²⁹⁶

Mogens trekker sammenligning til Poincaré og Nikolai II, og minner om resultatet av dette. Denne ukens artikkel reflekterer Mogens rundt mulige problemer for Tyskland, og hva og hvem som kan skape problemer for Hitlers gjenreisning av Tyskland. Mogens er tydelig på at Hitler krever likebehandling og at Hitler ikke kommer til å finne seg i stadige nye motkrav. Han er også tydelig på at han ikke tror det vil bryte ut noen krig. Det rimer kanskje godt med hans oppfatning av nasjonalsosialismen på dette tidspunktet, det handler først og fremst om å gjenreise nasjonen og folket.

I denne ukes portrettet i «*Hvem er?*» tegner Mogens et bilde av dr. Alfred Rosenberg som en politiker som er opptatt av nasjon og rase. Mogens følger sin sedvanlige oppskrift med portrettet, men mot slutten så får man inntrykk av at Rosenberg er av et annet kaliber enn andre politikere:

²⁹⁴ Mogens, Victor. (1933,31. august) «*Uken i utlandet*» ABC: 2

²⁹⁵ Ibid.

²⁹⁶ Ibid.

«Alfred Rosenberg er partiets utenrikspolitiker og raseteoretiker – og det har vist sig å være en farlig blanding.»²⁹⁷

Mogens skriver deretter om Rosenbergs raseteorier og politiske drømmer og ideer. Han forteller om Rosenbergs ønsker om en tysk-nordisk statsbygging, som ville omfatte Tyskland, Østerrike, Holland, Norden, østersjøstatene og Sveits. Dette er i samsvar med Hitlers uttalelser i *Mein Kampf*; «[...] og vi ser i Hitlers «Mein Kampf» at selv «føreren» fabler om et slikt germansk verdensrike.»²⁹⁸

Men politikken rundt nasjoner og raser er ikke Mogens helt enig i. Her skiller hans seg litt i fra tidligere, i dette portrettet deler Mogens mer av sine synspunkter rundt nasjonalsosialistenes ideologi enn han har gjort frem til nå. Han er enig i at et slikt scenario med forbrødring mellom det germanske broderfolk ville være gunstig for nasjonalsosialismen. Men han antyder at han ikke er sikker på om det er akkurat det Hitler vil. I så fall vil det ikke bli tatt imot med åpne armer:

[...] om de som skriver om tysk utenrikspolitikk ikke var så fantasifulle, men gjorde si det klart, at ingen av de nordiske riker ønsker å opgi sin selvstendighet til fordel for Storgermania.²⁹⁹

Rosenberg vil ha en folkelig imperialisme, hvor man fjerner de konstruerte skillene og griper fatt i kulturen som binder oss sammen, mener Mogens.³⁰⁰ Men han stiller spørsmål ved fremtiden, om Rosenbergs ideer vil kunne ha bedre grobunn en gang i fremtiden – men at nå, kanskje er for tidlig.³⁰¹

September

«Uken i utlandet» 7. september omhandler den nasjonalsosialistiske partikongressen i Nürnberg som ble avholdt denne uken. Dette «blev den veldigste partidemonstrasjon, som nogensinne har vært sett.»³⁰² Mogens skriver at det var 360000 partimedlemmer til stede, en større mobilisering enn til den tysk-franske krigen.

Dette møtet var det første store masse møtet etter at nasjonalsosialistene fikk makten. Her feiret man seieren, og tok et oppgjør med Tysklands fortid, ikke bare Weimar og etterkrigstiden, men også «det wilhelmske Tyskland» fikk passet påskrevet, forklarer Mogens. Videre skriver Mogens at det var ikke kun de marxistiske partiene som ble tildelt skyld,³⁰³ «[...] de borgerlig-nasjonale partier var foreldet og hadde ved sin splidaktighet og sin udyktighet ført Tyskland i ulykken.»³⁰⁴

²⁹⁷ Mogens, Victor. (1933, 31. august) «Hvem er?» ABC: 2

²⁹⁸ Ibid.

²⁹⁹ Ibid.

³⁰⁰ Ibid.

³⁰¹ Ibid

³⁰² Mogens, Victor. (1933, 7. september) «Uken i utlandet» ABC: 2

³⁰³ Ibid.

³⁰⁴ Ibid.

Under landsmøtet ble det også tatt opp tre oppgaver partiet sto ovenfor og måtte løse; arbeidsproblemet, riksproblemet og førerproblemet.³⁰⁵ Den første oppgaven handlet om fordeling av arbeidet – slik at flere fikk jobb å gå til. Når det kommer til riksproblemet, skriver Mogens at partiets største oppgave er å «gjøre Tyskland til et rike, som forener alle tyskere.»³⁰⁶ Dette er helt i tråd med Rosenbergs tanker folkelig imperialisme. Når det kommer til lederspørsmålet, så måtte dette være en og samme mann som ledet partiet og riket: «besluttsom i sin vilje, hård i sin selvtukt, betingelsesløs i sin disiplin» siterer Mogens.³⁰⁷ Samtidig sammenligner han makten Hitler nå har med både Willhelm II og Bismarck, men at de ikke kan måle seg med den makten Hitler nå har.

21. september omhandler «*Uken i utlandet*» avrustningskonferansen neste måned, hvor det for Tysklands del, som vanlig handler om likebehandling. Mogens har ikke så store forventninger til denne forventninger til denne. Han har ingen tro på at Tyskland vil gå med på noe annet enn likebehandling. Enten likebehandling eller så gir man opp nedrustningstanken, er Mogens' spådom:

Det er utvilsomt riktig, at det er dette alternativ konferansen kommer til å stå overfor. Og den vil vite at de menn som nu har makten i Tyskland, også vil sette gjerning bak ordenen.³⁰⁸

I «*Uken i utlandet*» 28. september forteller Mogens at Folkeforbundet har startet møtet sitt, og at det er Mowinckel som holder «trontalen». Det virker her som Mogens skyver bort gamle uenigheter og han virker nesten er litt stolt når han skryter av Mowinckels tale som fornuftig, og at han gjorde en god jobb og at han rettet kritikk som «noen og enhver hadde godt av å høre.»³⁰⁹

Videre kommer Mogens inn på nedrustnings samtale i Paris. Mogens tegner et bilde av at man kanskje kan komme til enighet om et kompromiss rundt rustningskontroll.

Stort sett har ABC og Mogens fulgt samme oppskrift: «*Uken i utlandet*» og «*Hvem er?*» presenteres på side 2. Men 28. september erstattes «*Hvem er?*» med «*Jøder*». Denne nye artikkelen er en bokspalte hvor Mogens anmelder to bøker om jøder. Den ene av Theodor Findahl: *Jøde*, den andre av Fredrik Böök: *Hitlers Tyskland*.

³⁰⁵ Mogens, Victor. (1933,7. september) «*Uken i utlandet*» ABC: 2

³⁰⁶ Ibid.

³⁰⁷ Ibid. 2.

³⁰⁸ Mogens, Victor. (1933, 21. september) «*Uken i utlandet*» ABC: 2

³⁰⁹ Mogens, Victor. (1933, 28. september) «*Uken i utlandet*» ABC: 2

Det er ikke så mye å trekke ut av dette da Mogens ikke kommer med egne refleksjoner. Men under oppsummeringen av boken sin reflekterer Findahl rundt jødeproblemet: «Klok politikk overfor jødene vilde være å gjøre det mulig for dem å innordne sig som borgere i staten og samtidig få være sig selv.»³¹⁰ Hvorpå Mogens avslutter med en kort kommentar: «Ja, hvis det er nogen løsning.»³¹¹

Her viser Mogens tydelig at han ser på jøder som noe annenrangs. Man kan ikke tolke dette annerledes. Det er ikke sikkert at det er ment så direkte som det kommer frem, men legger man sammen tidligere uttalelser og tidligere holdninger – er dette eneste måte å tolke dette utsagnet på.

Når Mogens så tar for seg Böök, er Böök opptatt av assimilering og:

[...] fordømmer sterkt den nazistiske jødepolitikk, fordi den skjærer alle jøder over en kam, både de assimilerte, lojale, verdifulle tyske borgere av jødisk blod, og skadedyrene, de som intet føler for Tyskland og intet forstår av tysk ånd [...]³¹²

Videre tar Böök for seg hvorfor jødehatet står så sterkt i Tyskland, skriver Mogens – før han følger opp med: «Det forklarer han på en overbevisende måte i det mesterlige kapittel, som heter «Antisemitisme og anti-germanisme».»³¹³

Det er mulig at dette er et mesterlig kapittel som forklarer årsaker til jødehatet i Tyskland, det klarer derimot ikke Mogens å bevise. Han siterer fra et av avsnittene i dette kapitlet hvor Böök kort sagt sier at: jødene forrådde tyske interesser og verdier under verdenskrigen og at de aksepterte krigsskylden – derfor er jødehatet så stort i Tyskland i dag.³¹⁴ Videre avslutter Böök om sosialdemokratiske jøder:

[...] utfortrødne motstandere av alle former for tysk stolthet og æresfølelse, hundeaktig ydmyge overfor fremmede usurpatorer og samtidig opildnede av et perverst hat mot de nasjonale skikkelser i Tysklands historie.³¹⁵

Det er ingen hemmelighet at Fredrik Böök hadde sterke sympatier for Hitlers Tyskland.³¹⁶ Mogens klare ikke formidle annet enn propaganda fra denne boken. Det er da nesten komisk å lese Mogens sin anbefaling til slutt: «Det er neppe utkommet nogen bok, som er bedre egnet til å lette en forståelse av det som har hendt i Tyskland de siste syv måneder enn Bööks «Hitler Tyskland».»³¹⁷

³¹⁰ Mogens, Victor. (1933, 28. september) «JØDER» ABC: 2

³¹¹ Ibid.

³¹² Ibid.

³¹³ Ibid.

³¹⁴ Ibid.

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ Fredrik Böök var en svensk litterat som satt i Svenska Akademien (1922–1961) og Nobelkomiteen (1929–1950). Han var en stor beundrer av nasjonalsosialismen og Hitler. Se blant annet:

https://sv.wikipedia.org/wiki/Fredrik_B%C3%B6%C3%B6k

³¹⁷ Mogens, Victor. (1933, 28. september) «JØDER» ABC: 2

Oktober

5. oktober dukker Marinus van der Lubbe opp hos Mogens i «*Hvem er?*». Mannen som ble dømt for å sette fyr på riksdagen. Mogens kommer med den konklusjon, som også er gjeldende i dag, det var ikke noe ekstraordinært med van der Lubbe.

Mogens reflekterer om hendelsene og anklagene rundt van der Lubbe. Han er nøktern til ham som person. Van der Lubbe var ikke vesentlig i det store bildet, men handlingen hans var en utløsende faktor for at nasjonalsosialistene kunne sette inn nådestøtet frem mot valget.³¹⁸ Mogens skriver at kommunistene kan takke sine egne for at fem millioner ikke fikk stemme ved valget og at deres ledere var satt bak «murene og konsentrasjonsleirenes piggråd». Å mene at dette var van der Lubbe sin skyld er feil, sier Mogens.³¹⁹

Samtidig skriver Mogens at dette var en flott anledning for nasjonalsosialistenes motstandere:

Og dermed den enkle og besnærende logikk, hvormed Hitlers motstandere i alle land argumenterer mot nasjonalsosialismen, kom visse kretser i alle land hurtig til den konklusjon at van der Lubbe var et av Hitlers og Görings redskaper. De egentlige anstiftere av riksdagsbranden var altså disse herrer. Og den forestående prosess ved riksetten i Leipzig vilde bli en komedie – der vilde bli begått justismord mot Torgler og tre bulgarske kommunister,³²⁰ og nazistenes redskap vilde om få år slippe fri igjen med en klekkelig belønning for utstått tort, for godt utført arbeide og for godt spillet komedie. Forsvaret vilde bli pro forma, het det, ethvert bevis mot de egentlige skyldige vilde bli undertrykket, de kompromitterende vidner vilde ikke komme frem, fordi deres liv vilde bli truet o.s.v. Derfor nedsatte internasjonale jurister og fiender av det nye Tyskland en selvbestaltet domstol i London, som skulde dømme de virkelig skyldige og frikjenne de anklagede. For denne domstol er der også i flere dager holdt kommunistiske propagandaforedrag med det resultat, at domstolen eraktet at der ikke var nogen forbindelse med det kommunistiske parti og riksdagsbranden, at Torgler og de tre bulgarere var uskyldige, og at vektige grunner talte for at anstifterne var nasjonalsosialister – fordi alene disse hadde fordelen av branden.³²¹

Påstandene om at van der Lubbe skulle ha noe som helst med nasjonalsosialistene å gjøre, avfeier Mogens som «tull og tøy», samtidig som han lister opp bevis ifra etterforskningen som plasserer han hos kommunistene.³²²

På dette tidspunktet har rettsaken så vidt startet, og den varte i nesten to måneder. Alle fakta hadde ikke kommet på bordet ennå. Kommunistenes parlamentariske leder Torgler ble blant annet arrestert da han ville melde seg for politiet for å revaske seg.

³¹⁸ Mogens, Victor. (1933, 5. oktober) «*Hvem er?*» ABC: 2

³¹⁹ Ibid.

³²⁰ Ernst Torgler (1893-1963) Formann i kommunistenes Riksdags gruppe, ble fengslet sammen med Georgij Dimitrov, Blagoi Popov og Wassil Tanev.

³²¹ Mogens, Victor. (1933, 5. oktober) «*Hvem er?*» ABC: 2

³²² Ibid.

Avslutningsvis skriver Mogens at det kanskje er mer til brannen enn vi vet:

Det er kanskje sånn allikevel sånn at han ikke er den skyldige. Men da finner man de egentlige ophavsmenn blant de kommunistiske ledere, da er det Torgler og hans kolleger man må sikte.³²³

Jødespørsmålet er overskriften på første avsnitt i «*Uken i utlandet*» 12. oktober. Mogens skriver om dette spørsmålet som dukket opp under Folkeforbundets konferanse. Mogens kaller det for et delikat tema. «Hensikten var tydeligvis å søke å gjøre minoritetsbestemmelsene, som gjelder for polske sproglige og nasjonale mindretall i Tyskland gjeldende også for jødene.»³²⁴

Dette var ikke den tyske representanten enig i og mente det var uholdbart, skriver Mogens: «Jødene er intet sproglig mindretall, for deres sprog er tysk, og heller ikke nasjonalt, for de er ingen nasjon.»³²⁵

Mogens forklarer at dette er resultatet av en flyktningkrise som har pågått siden krigen, jøder har innvandret østfra. I Tyskland fikk de hjelp og underhold, til tross for Tysklands egen nød – uten at Tyskland ba om hjelp fra Folkeforbundet.³²⁶ Det er bare en del av disse innvandrerne som nå drar videre vestover som gjør at Frankrike, Holland og Belgia beklager seg.³²⁷ Mogens skriver at Tyskland har tatt hensyn til jødernes innflytelse der denne har blitt for stor og begrenset denne.³²⁸

Det er her litt uklart hva Mogens eksakt refererer til når han skriver at tyskerne har begrenset jødernes innflytelse. Han lar dette stå uten å utdype dette. Dette er ikke noe Mogens har nevnt noe særlig om tidligere. Hitlerregimet har, fra dag 1, aktivt begrenset jødernes handlingsrom. Mogens velger ikke å gå inn på disse begrensningene og gjemmer seg bak uttalelsene til politikerne.

Videre går ferden til avrustningskonferansen. Der virker det som man er lengre unna enn noen gang. Mogens skriver at Frankrike vil trekke tidligere innrømmelser, på grunn av den siste tids utvikling i Tyskland.³²⁹ Det virker ikke som England har gitt opp håpet, men det virker som de jobber med en utvei, skriver han. Mogens selv virker også klar for en slik utvei: en overgangsperiode som kan forene Tysklands og nabostatenes ønsker «Det kan jo ikke skade – og Frankrike slipper nedrustning.»³³⁰

³²³ Mogens, Victor. (1933, 5. oktober) «*Hvem er?*» ABC: 2

³²⁴ Mogens, Victor. (1933, 12. oktober) «*Uken i utlandet*» ABC: 2

³²⁵ Ibid.

³²⁶ Ibid.

³²⁷ Ibid.

³²⁸ Ibid.

³²⁹ Ibid.

³³⁰ Ibid.

6. Mogens i ABC: Reportasjer fra Tysklandsbesøket og slutten av året

Oktober

19. oktober har «Uken i utlandet» blitt byttet ut med et reisebrev fra Mogens reise til Tyskland.

Med tittelen: «*Hvorfor Tyskland måtte melde sig ut. I et reisebrev fra München forteller Victor Mogens om Tysklands krav og stemningen i landet*» er det ingen tvil om hva denne artikkelen handler om.

Ukens store hendelse var nemlig at Tyskland hadde trukket seg fra avrustningskonferansen – det gikk som det måtte gå, skriver Mogens.³³¹

Mogens forklarer situasjonen med at von Papen konfronterte stormaktene i avrustningskonferansen – for et og et halvt år siden, at de ikke kunne fortsette arbeidet hvis de ikke ble likebehandlet. 11. desember 1932 gikk derfor Italia, Frankrike og England med på en prinsipiell likebehandling med tanke på militære opp eller nedgraderinger. Men så har Frankrike, etter press fra deres allierte i Øst-Europa lett etter en mulighet til å trekke seg fra denne avtalen. Denne muligheten fikk de med det nye regimet i Tyskland, skriver Mogens.³³²

Mogens argumenterer for at dette må være et legitimt krav. Tyskland krever bare det de ble lovet for snart ett år siden. Allikevel ble Tyskland møtt under dette møtet av et England og Frankrike som nektet å gi fra seg noe, samtidig som de trakk likebehandlingslovnaden de hadde gitt et snaut år tidligere, skriver Mogens. «Hvad annet kunde man da vente, enn at den nuværende tyske regjering sa: nei takk, nu har vi fått nok.»³³³

Mogens er ikke her klar på om det var riktig å trekke seg fra avrustningskonferansen og melde seg ut av Folkeforbundet, men han har forståelse for dette som en demonstrasjon fra Tysklands side.³³⁴

Videre skriver Mogens at regimets avgjørelse trenger støtte hos folket og det får man svaret på ved folkeavstemning 12. november.³³⁵

Mogens er i alle fall ikke i tvil om utfallet av dette valget, det merker han på opinionen i befolkningen, man har tatt rett valg ved å trekke seg fra Folkeforbundet og avrustningskonferansen.

Og Hitlers tale igåraftes var av utmerket virkning. Den var absolutt ukrigersk. Tyskland vil kun fred og rettferdighet, men traktatene må overholdes også når de pålegger andre

³³¹ Mogens, Victor. (1933, 19. oktober) «*Hvorfor Tyskland måtte melde sig ut*» ABC: 2

³³² Ibid.

³³³ Ibid.

³³⁴ Ibid.

³³⁵ Ibid.

forpliktelser. Men under ingen omstendigheter vil Tyskland krig – intet krigsmål kan, sa han undskyldte den forbrytelse å fremkalle millioner menneskers død og ødeleggelse.³³⁶

På denne tiden i fjor var ikke Mogens sikker på at nasjonalsosialistene var riktig løsning. Nå derimot har pipa fått en annen lyd. Samtidig har ikke Mogens endret synspunkt på det tyske kravet om likebehandling.

November

2. november «Tyskland nettop nu: Et land som tror på sig selv Og har tiltro til sin fører - Inntrykk og betraktninger fra en Tysklandsreise»

Et bilde av en smilende Adolf Hitler, med teksten: «ADOLF HITLER ser slett ikke så aparte ut som man tror.»³³⁷ møter oss først i reisebrevet fra Mogens i Tyskland.

Innledningsvis forteller Mogens at han sammen med femten journalister fra Norge og Sverige er invitert til Tyskland av «den tyske automobilklubb» og ledende tysk industri for å gjennomføre en studietur gjennom Tyskland slik at de selv kan danne seg et inntrykk av Tyskland under nasjonalsosialistenes regime.³³⁸ Reisen vil foregå ifra nord til sør og fra øst til vest. Mogens skryter av en moderne reise og nevner fantastiske fremkomstmidler som:

[...] verdens største metallbygde flyvemaskin «Generalfeldmarschall von Hindenburg» bragte oss frem med en hastighet av 200 km. I timen, langs Rhinen fra Wiesbaden til Essen presenterte de vidunderlige Maybach-biler en fart av opptil 160 km, og «skinne-zeppelineren» fra Hamburg til Berlin lå ikke langt under i hastighet.³³⁹

Foruten byene Berlin, München, Dresden, Wiesbaden, Essen og Hamburg, gikk turen innom Chemnitz for å se på Autounions fabrikker og tekstilindustrien og Leverkusen for å se på I.G.

Farbenindustriens enorme anlegg, skriver han.³⁴⁰ Men det var ikke bare industri som sto på agendaen:

Men vi fikk også mulighet til å gjøre andre studier og iakttagelser, som var verdifulle for bedømmelsen av forholdene og forståelsen av den tyske politikk og det tyske folks stemning. Tilfellet vilde – eller ruten var lagt slik – at vi i München fikk overvære «Kunstens dag». På vei fra Leipzig til Dresden fikk vi anledning til å besøke en konsentrasjonsleir og snakke med fangene. I nærheten av Essen besøkte vi en arbeidsleir. I Dresden fikk vi en behagelig avveksling fra politikk og økonomi ved en operaaften. Men først og fremst fikk vi overalt hvor vi ferdedes, på gater og kafeer, i verksteder og landsbyer et sterkt inntrykk av stemningen blant folket – og dette inntrykk var det verdifulleste og vil sikkert for oss alle bli det varige.³⁴¹

³³⁶ Mogens, Victor. (1933, 19. oktober) «Hvorfor Tyskland måtte melde sig ut» ABC: 2

³³⁷ Mogens, Victor. (1933, 2. november) «Tyskland nettop nu:» ABC: 2

³³⁸ Ibid.

³³⁹ Ibid.

³⁴⁰ Ibid.

³⁴¹ Ibid.

Mogens skriver videre om den gode stemningen i landet etter nasjonalsosialistenes maktovertakelse. Man får inntrykk av at Mogens mener at «Hitlers Tyskland» er akkurat det tyskerne trengte. Men når det kommer til hva som skyldes denne gode stemningen, peker Mogens først på de negative sidene om hva og hvem som var galt med det gamle Tyskland, for så å sette søkelys på de bra tiltakene Hitler gjorde.

Mitt forrige besøk falt sammen med riksdagsvalget den 31. juli i fjor. Og hvilken himmelvid forskjell! Dengang utkjempet Tysklands 20 partier sin valgkamp. I virkeligheten et folk i borgerkrig. Overfall og mord hørte til dagens «orden». Stemningen var hektisk. Stillingen fortvilet. Ingen visste hvor det vilde bære hen. Den ene regjeringen var kommet etter den annen, og det blev ikke bedre. Seks valgkamper rystet landet på et år. Nøden og elendigheten vokste i takt med arbeidsløsheten, og de kommunistiske velgermasser økte i samme forhold – de kom den 6. november op i nesten 6 millioner. Man fryktet den siste prøvelse, som vilde tatt folkets siste krefter etter krigen, nederlaget, inflasjonen, krigserstatninger og vanstyre: det kommunistiske diktatur og en gjenoplevelse av redslene i Russland. Håpløshet og apati på den ene side, og en desperat kampvilje på den annen – dette var Tyskland høsten 1932.³⁴²

Det er ikke måte på hvor ille det var, og kanskje enda verre: hvor ille det kunne gått! Men i dag, et knapt år etter Hitlers maktovertakelse: «Overalt hersker ro og orden». Videre skriver Mogens at kriminaliteten har gått tilbake, det samme har arbeidsløsheten og det er et nytt mot i befolkningen.³⁴³

Samtidig er noe av det som opptar Mogens mest med Hitlers Tyskland, i denne artikkelen er det som nå har blitt et regime med uten reelt demokrati, hvilken «medisin» det er for gjenreisningen av Tyskland å innføre diktaturet.

Av de aller fleste føles det som en lettelse å være blitt av med det evindelige partikjegl, de usikre politiske forhold, trusselen fra kommunistene og i stedet fått et fast styre, som en fører, og er i stand til å føre, en langsiktig og positiv politikk og sørge for ordnede forhold og ærlighet og anstendighet i det offentlige liv.³⁴⁴

Dette er interessant å lese, særlig når Mogens bare noen linjer tidligere skrev:

Enhver kan være trygg for liv og eiendom, - men man er riktignok ikke sikker på sin frihet, hvis man vil true den fred og orden, som ny er gjennomført.³⁴⁵

Her argumenterer Mogens for at frihet og demokrati, for øyeblikket, har utspilt sin rolle i Tyskland. Under riksdagsvalget 5. mars 1933 fikk nasjonalsosialistene 43,9% av stemmene. Det var med andre ord 56,1 % av stemmene som gikk, til det som man høsten 1933 kan kalle for den politiske opposisjonen. I tillegg var dette valget, som nevnt tidligere, sterkt influert av nasjonalsosialistene, da

³⁴² Mogens, Victor. (1933, 2. november) «Tyskland nettop nu:» ABC: 2

³⁴³ Ibid.

³⁴⁴ Ibid.

³⁴⁵ Ibid.

verken kommunister eller sosialdemokrater fikk ha fri valgkamp. Hitlers diktatur er et bedre alternativ enn frie valg og demokrati, slik Mogens ser det. Dette legitimerer han gjennom at fokuset er flyttet fra partipolitikk og over til folkesolidariteten: «[...] og folkesolidariteten er atter vakt tillive, efter at partisplittelsen er avskaffet.»³⁴⁶ Folkesolidariteten er det nasjonalsosialistene som bestemmer. Men dette er på ingen måte noe nytt syn hos Mogens, dette er mer som en bekreftelse å regne.

Etter hvert kommer Mogens også inn på Hitler. «Han er det høiest elskede og dypest hatete menneske i Tyskland,»³⁴⁷ Han virker mest av alt fasinert av Hitler, av at det er nettopp han som har blitt landets leder. Mogens hyller politikken som har blitt ført det siste snaue året, enkle grep, som er enkelt for befolkningen å forstå.³⁴⁸

Han er ingen dyp innviklet filosof, han vilde bringe de primitive dyder til heder og verdighet igjen, fedrelandskjærlighet, anstendighet, trofasthet, offervilje – gamle prøssiske dyder, som engang skapte «det annet rike». Det skulde atter opstå og nu skape «det tredje rike»³⁴⁹

«Han vilde skape sosial rettferdighet på nasjonalt grunnlag»³⁵⁰ skriver Mogens. Han bruker så nesten en hel side i avisen på å beskrive hva som er spesielt med oppslutningen Hitler får. Det handler ikke om alminnelig beundring og respekt skriver han, det handler om «en forgyldelse av et menneske.»³⁵¹

Man aner at Mogens synes det er litt merkelig at Hitler har havnet i en slik posisjon, da han ikke har strødd om seg med løfter, men kun har krevd offer fra sine partifeller, og nå det tyske folket. Men han er full av beundring for hva han har fått til på så kort tid – og hvilken makt han har over folket.

De ser op til ham ikke bare som den politiske fører, men også som det store forbillede som menneske. De vet, at han har gitt avkall på alle de livets behageligheter og nytelser, som kan nedsette hans arbeidskraft eller skade hans helbred. Han røyker ikke, han smaker ikke alkohol, han spiser aldri kjøtt, han lever som en asket, kun for sitt arbeid, og mangfoldige følger hans eksempel og lever et liv i forsakelse.³⁵²

Videre forteller Mogens om en samtale han hadde med en SS-mann som fortalte at Hitler hadde sagt i et møte at han også følte en sterk trang til familie, hjemlig lykke og kone og barn, men kunne ikke unne seg noe av dette, fordi han ikke måtte distraheres fra oppgaven han hadde tatt på seg.³⁵³

³⁴⁶ Mogens, Victor. (1933, 2. november) «Tyskland nettop nu:» ABC: 2

³⁴⁷ Ibid.

³⁴⁸ Mogens, Victor. (1933, 2. november) «Tyskland nettop nu:» ABC: 4

³⁴⁹ Ibid.

³⁵⁰ Ibid.

³⁵¹ Ibid.

³⁵² Ibid.

³⁵³ Ibid.

Mogens tegner et helhetlig bilde at Hitlers nye «tredje rike», det er ikke bare ungdom og de store massene som følger Hitler. Også Tysklands rikeste personer følger Hitler. Mogens forteller at han hadde snakket med Fritz Thyssen, Tysklands rikeste person som kalte Hitler et geni, noe som Mogens innrømmet overrasket ham.³⁵⁴

Til slutt beskriver Mogens sin egen opplevelse av føreren under «kunstens dag» i München, det var en fantastisk oppvisning av dekor, parader og marsjer. Han fikk se Hitler legge ned grunnstenen i det nye kunst hus prosjektet. Mogens er virkelig beskrivende i dette avsnittet:

Nu meldte en orkan av jubelrop fra de nærmeste gater, at han var i nærheten – og plutselig stod han der ved nedgangen til planen, i sin enkle, brune uniform med sorte skaftestøvler og barhodet. Han stanset og løftet høire hånd til hilsen, og de tusener på tribunene for op, strakte hendene mot ham og svarte med berusende Heil-rop, og alle blev stående med hendende løftet, mens han passerte over planen op til sin plass på midttribunen bak talerstolen, efter å ha hilst på de fremmøtte øvrighetspersoner.³⁵⁵

«Aldri har jeg sett et menneske bli hyldet med slik begeistring.»³⁵⁶ beskriver han og videre forteller han om engasjementet han ser i øynene til soldatene når de ser sin «forgudede fører», og sammenligner det med hvordan han tror Napoleons soldater så opp til sin hærfører.³⁵⁷

Avslutningsvis spør Mogens seg selv hvorfor viser tyskerne slik betingelsesløs hengivenhet? Han lander på at det er egenskapene og evnene Hitler har vist, som å gi det tyske folket troen på seg selv og at det er nettopp han som kan redde dem, som er ekstraordinært.³⁵⁸

I tillegg til sine «reisebrev» fra Tyskland fortsetter Mogens også med spalten «Uken i utlandet». Denne uken kommenterer han valgsituasjonen i Tyskland. Nasjonalsosialistene er eneste parti, så eneste mulighet man har til å stemme - er for nasjonalsosialistene, eventuelt stemme blankt eller la være å stemme.³⁵⁹

Ferden går så videre og 9. november skriver Mogens: «Tyskland nettop nu: Besøk i en konsentrasjonsleir - hvor livet leves som i en militærkaserne i gamle dager» her innrømmer han at han er spent og nysgjerrig på hva som kommer til å møte dem før besøket i Lichtenburg konsentrasjonsleir.³⁶⁰

³⁵⁴ Mogens, Victor. (1933, 2. november) «Tyskland nettop nu:» ABC: 4

³⁵⁵ Ibid.

³⁵⁶ Ibid.

³⁵⁷ Ibid.

³⁵⁸ Ibid.

³⁵⁹ Mogens, Victor. (1933, 2. november) «Uken i utlandet» ABC: 2

³⁶⁰ Dette var en av de første konsentrasjonsleirene i Tyskland. Leiren var kjent for å huse politiske fanger. Leiren var operativ frem til Ravensbrück tok over formålet i 1939.

Neppe nogen av det nye regimets mange forholdsregler har vært så sterkt kritisert som konsentrasjonsleirene. Man opprøres uvilkårlig over at folk skal sperres inne på ubestemt tid, uten lov og dom – for sine meningers skyld.³⁶¹

Videre forteller Mogens om det første synet og møtet med fangene. «Det minnes mest av alt om «moen»», skriver Mogens da han ser fangene forberede middagen. Dette er en sammenligning Mogens ikke klarer å rive seg bort ifra:³⁶²

I virkeligheten lever de «konsentrerte» her temmelig nøiaktig som soldatene levde i kasernene i de to år de tjente sin verneplikt før krigen. «Bekvemmelighetene» minner om de gamle kaserner, maten er soldatkost, disiplinen er streng, men istedenfor eksersis har man utearbeide.³⁶³

Det er først og fremst kommunister som er fanget her i denne leiren skriver Mogens. Samtidig bemerker han derimot at han ikke kan se noen jøder i leiren, han blir da fortalt «at ingen jøde kom i konsentrasjonsleir fordi han var jøde. Finner man jøder i konsentrasjonsleirene [...] så skyldes det lignende forseelser, som andre har gjort sig skyldig i.»³⁶⁴ Han reflekterer i tillegg over hvilket ord eller begrep han skal bruke om de «sikrede», tyskerne bruker «Häftlinge», for Mogens er klar på at dette på langt nær ikke er like stigmatiserende som å være fengslet.³⁶⁵

Han prater med flere «innsatte» og ingen har noe å klage på annet enn at de ikke vet når de slipper ut, forteller han.

Men behandlingen eller kosten har ingen noe ondt å si om. Det var for øvrig en, som klaget over, at man fikk for lite brød (500 gram pr. dag), men han var den tykkeste av alle sammen, struttende kinner og svær mave – formodentlig en av de ulykkelige som lider av god appetitt.³⁶⁶

Det som kanskje er mest oppsiktsvekkende med denne teksten er at Mogens hele tiden omtaler konseptet konsentrasjonsleir som en forholdsregel innført av regimet. Han er allikevel klar på at det er en hard straff. Dette er da en forholdsregel som ikke har noen legitimitet utover at den er innført av et regime som sitter med makten gjennom ufritt valg – og hvor den politiske opposisjonen blir fengslet.

Deretter gjør Mogens noe som er litt uvanlig til ham å være, han starter en direkte, apologetisk refleksjon, hvor han deler sine tanker: «Og det slo mig, at vi kan bli nødt til å revidere vårt syn på disse hårdhendte forholdsregler.»³⁶⁷ Han trekker dette inn i det dikotomiske verdensbildet sitt og

³⁶¹ Mogens, Victor. (1933, 9. november) «Tyskland nettop nu:» ABC: 2

³⁶² Ibid.

³⁶³ Ibid.

³⁶⁴ Ibid.

³⁶⁵ Ibid.

³⁶⁶ Ibid.

³⁶⁷ Ibid.

sammenligner igjen med «det russiske» alternativet. Ville ikke det vært mye verre? Hitlers revolusjon var ublodig, skriver han, mens i Russland drepte man 2 millioner av sine fiender og politiske motstandere.³⁶⁸ Dette er hovedargumentet hans for at vi kanskje burde revurdere vårt syn på konsentrasjonsleirene.

I forlengelsen av dette sammenligner han det tyske samfunnet med et legeme som blir angrepet av bakterier. Her mener han at bakteriene er de som nå sitter i konsentrasjonsleirer. Det handler om å isolere disse til de ikke kan gjøre noe skade på samfunns kroppen, skriver han.³⁶⁹

Avslutningsvis er Mogens klar på at vilkårligheten bak arrestasjonene er meget urettferdig, og flere nok har blitt unødvendig fengslet. Men dette kan gjøres godt igjen skriver han. Det kunne man ikke om dette hadde vært i Frankrike, Russland eller Ungarn, forklarer han.³⁷⁰ Det å sitte innesperret uten lov eller dom er selvfølgelig noe man burde unngått, skriver Mogens. Men han er rask til å sammenligne dette med en norsk forvarings dom – av hensyn til samfunnet blir man sikret.³⁷¹

Takket være denne forholdsregel er det lyktes å skape fredeligere og bedre forhold i Tyskland enn det har vært på lenge – og 65 millioners arbeidsfred er viktigere enn 20 eller 40 tusen kommunistiske opvigleres frihet.³⁷²

Mogens fortsetter Tysklands reisen og 16. november publiseres «*Tyskland nettop nu: En tur over skyene fra øst mot vest - Og et besøk i en arbeidsleir hvor man redder ungdommen fra lediggangens farer, uten å lære dem op i våbenbruk*» i ABC.

Mogens forteller leseren om et liv i sus og dus. Det er ikke måte på hvor luksuriøs denne reisen er: man flyr med flyvemaskin, blir servert de edleste dråper av Henckel Trocken og kjører Maybech i 160 kmh på bilveier.³⁷³

Men så kommer man frem til en arbeidsleir. Mogens forteller at det finnes ca. fire tusen slike over hele Tyskland. Videre redegjør han for hvorfor Tyskland har valgt å opprette arbeidsleire. De viktigste årsakene er å sysselsette ungdom. I stedet for ledighetsbidrag, skal de arbeide for pengene. Formålet er at ungdommen ikke skal bli kriminelle og bli nyttige mennesker av samfunnet, skriver han.³⁷⁴

³⁶⁸ Mogens, Victor. (1933, 9. november) «*Tyskland nettop nu:*» ABC: 2

³⁶⁹ Ibid.

³⁷⁰ Ibid.

³⁷¹ Ibid.

³⁷² Ibid.

³⁷³ Mogens, Victor. (1933, 16. november) «*Tyskland nettop nu:*» ABC: 2

³⁷⁴ Ibid.

Deretter forteller han om kritikken av de tyske arbeidsleirene, at disse skulle være en form for skjult militærtjeneste, slik at man omgikk nedrustingen. Dette er han uenig i og han latterliggjør det og skriver at hvis det hadde skjedd hadde man risikert å avruste disse leirene for hakker og spader.³⁷⁵

Mogens forklarer at det meste av arbeidet som utføres er av en slik art at den ikke skal konkurrere med andre entreprenører. Det handler for det meste om drenering av skogbunn og bygging av demninger.³⁷⁶

Deretter forklarer han at livet i arbeidsleiren passer som et «hvilket som helst disiplinert militærliv». Man søker seg frivillig til arbeidsleiren, og Mogens skriver at ca. 250000 unge menn er reddet ifra lediggangen.³⁷⁷ Samtidig forklarer han at det for studenter, er det nå er 20 ukers tvungen tjeneste.

Likheten mellom arbeidsleiren og militærtjeneste er slående. Det blir nesten komisk å lese Mogens gjentagende avvisning at dette er som noe som minner om militærtjeneste:

Det er helt tåpelig å ville gjøre disse leire til militære utklekningsanstalter av hemmelig hær. Det finnes ikke et våben i leirene, og guttene lærer bare å behandle hakker, spader og andre nyttige redskaper. Men disse leire erstatter en meget vesentlig side av den gamle tyske hær: den opdragende.³⁷⁸

«Uken i utlandet» spalten fortsetter 16. november, og denne uken er det det nylige tyske valget som får oppmerksomhet. Mogens forklarer at det var en kjempeseier for regjeringen – «og ingen fortolkningskunster eller forvrengninger kan skjule det faktum, at det langt overveiende flertall av det tyske folk står bak regjeringen.»³⁷⁹

Samtidig modererer han seg litt og sier at dette ikke var noe ordinært valg. For det fantes bare en liste med navn man kunne stemme på – fordi de andre partiene var oppløst, eller hadde oppløst seg selv frivillig, skriver han.³⁸⁰ « - det er bare ett parti, som i Russland og Italia, og dette partis liste var den eneste. Ikke fordi andre lister var forbudt, men fordi ingen annen liste blev innsendt innen fristens utløp.»³⁸¹

Samtidig kan Mogens forteller at man kunne stemme mot regjeringen enten ved å stemme blankt eller å stryke listen. Det var det også en del som gjorde – flere enn hva som tidligere er rapportert.³⁸²

³⁷⁵ Mogens, Victor. (1933, 16. november) «Tyskland nettop nu:» ABC: 2

³⁷⁶ Ibid.: 2 og 4

³⁷⁷ Ibid.: 4

³⁷⁸ Ibid.

³⁷⁹ Mogens, Victor. (1933, 16. november) «Uken i utlandet» ABC: 2

³⁸⁰ Ibid.

³⁸¹ Ibid.

³⁸² Ibid.

Avslutningsvis skriver han at nasjonalsosialistene fikk 92 prosent av stemmene. «Ingen annen regjering kan med samme styrke som den tyske påstå å ha hele folket med sig.»³⁸³ Det virker som Mogens mener dette er et legitimt valg, at folket har talt. Han reflekterer ikke over at eneste valgliste man kan stemme på er «Førerens liste», dette er på ingen måte et fritt valg – da andrepartier hadde blitt forbudt allerede 14. juli 1933. Valget ble omtalt av presse i samtiden som et «terror-valg». Men Mogens er ikke her interessert i å ta stilling til dette.

Et år tidligere var Victor Mogens skeptisk til nasjonalsosialistene som løsning for Tyskland. Nå er han tydelig på at dette er rett medisin, og han får legitimitet for dette igjennom dette valget.

Samtidig med riksdagsvalget foregikk også folkeavstemning om man skulle melde seg ut av Folkeforbundet. Resultatet var at 43,4 millioner stemte for utmeldelse. «Verden skal ikke være i tvil om, at praktisk talt hele det tyske folk står bak kravet om likeberettigelse og fred.»³⁸⁴

«Tyskland nettop nu: Arbeidere og arbeidsgivere i én organisasjon – som selvstendig ordner alle arbeidslivets spørsmål. Hvordan Hitler vil sveise det tyske folk sammen til en enhet.» I dette brevet fra 23. november setter Mogens søkelyset på de tyske arbeiderne. Han er klar på at de tyske arbeiderne ikke har fått det noe dårligere selv om noe presse vil ha det til at arbeiderne har mistet sine rettigheter og er blitt gjort til slaver i eget land.³⁸⁵

Mogens skriver at han har snakket med flere arbeidere og det vanlige svaret er «Es geht uns schon besser».³⁸⁶ Samtidig legitimerer han dette ved å sammenligne valget i november 1932 med novembervalget 1933. Kun en fjerdedel av de som stemte kommunistisk og sosialistisk i fjor, stemte mot regjeringen i år, forklarer han.³⁸⁷

Og et svar, som heller ikke kunde misforståes, gav de tusener av arbeidere ved Siemens-Schuckert-verkene, da de med begeistring hvis ekthet var påtakelig nok, hyldet Adolf Hitler som *sin* fører – ikke som sin undertrykker, men som sin befrier.³⁸⁸

Arbeiderne har forstått at nasjonalsosialistene ikke er deres fiende og at Hitlers regjering tar seg av arbeiderne på en bedre måte enn tidligere regjeringer. Mogens forklarer at arbeiderne må ha det godt om man skal kunne skape en folkestat.³⁸⁹

³⁸³ Mogens, Victor. (1933, 16. november) «Uken i utlandet» ABC: 2

³⁸⁴ Ibid.

³⁸⁵ Mogens, Victor. (1933, 23. november) «Tyskland nettop nu:» ABC: 2

³⁸⁶ Ibid.

³⁸⁷ Ibid.

³⁸⁸ Ibid.

³⁸⁹ Ibid.: 2 og 4.

Deretter bruker Mogens lang tid på å forklare hvordan regulering av arbeidslivet fungerer i en nasjonalsosialistisk stat. Det er ikke bare to parter som skal kjempe mot hverandre, dette er en konflikt som berører hele samfunnet. Dette kan derfor ikke løses etter disse partenes styrkeforhold. Arbeidstid og lønninger er avhengig av konkurranse, konjunkturer osv. Dette er noe som avgjøres best av partene selv gjennom forhandlinger basert på de nevnte hensyn. Derfor vil en nasjonalsosialistisk stat overlate tariffavtaler til partene selv.³⁹⁰

Arbeiderforeningene har blitt erstattet av en organisasjon «Den tyske arbeidsfront», som omfatter hele folket - bønder funksjonærer og embedtsmenn. Denne er et viktig ledd i regjeringens arbeid for å samle hele folket bak ett mål: å bygge fedrelandet opp. «Den tyske arbeidsfront» innebærer også alle arbeidsgivere, ikke bare arbeidstakere forklarer Mogens.³⁹¹

Avslutningsvis trekker Mogens dette samholdet over i et større fellesskap. Tanken om å samle hele folket bak et mål handler ikke bare om arbeidslivet forklarer han. Dette gjelder hele livet til det tyske folk.

Den planter en nasjonalsosialistisk kime i ungdommen og sørger for at den slår rot, vokser og trives under oppveksten og gjør at den voksne mann og kvinne til «det tyske menneske», hvis liv skal stå i den nasjonalsosialistiske stats tjeneste. Fra «Hitlerungdommen», gjennom arbeidstjenesten, S. A., S. S. og N. S. B. O. og inn i «Arbeidsfronten» gjør staten alle sine medlemmer fortrolig med nasjonalsosialistenes tankeverden. Og det er Arbeidsfrontens oppgave å opdra til fellesskapet, til samfundet – «Gemeinschaft».³⁹²

Uken etter, 30. november fortsetter Mogens der han stoppet uken i forveien: «*Tyskland nettop nu: Hvordan Tyskland vil sveise det tyske folk sammen til en enhet - Den nasjonalsosialistiske oppdragelse*»

Mogens fortsetter her med å forklare hvordan Hitler vil sveise folk sammen til et nasjonalsosialistisk fellesskap. Han beskriver et detaljert «skolerings» system der folk skolerer gjennom kurs og lignende i regi av nasjonalsosialistene, fra lokalt til sentralt nivå.³⁹³

I tillegg til en oppdragelse til et folkefellesskap i nasjonalsosialistisk ånd, forklarer Mogens at Arbeidsfronten også har en viktig oppgave innenfor dette folkefellesskapet. Arbeidsfronten har samlet alle forsikringsselskaper og ordninger under samme tak, som alle bidrar til, slik at man kan frita staten for denne oppgaven. Kreditt organisasjoner har også blitt samlet under ett tak, med felles

³⁹⁰ Mogens, Victor. (1933, 23. november) «*Tyskland nettop nu:*» ABC: 4

³⁹¹ Ibid.

³⁹² Ibid.

³⁹³ Mogens, Victor. (1933, 30. november) «*Tyskland nettop nu:*» ABC: 3

formål. Også de kooperative foreningene som staten har tatt over driften av, skal styres gjennom et system som skal gagne både konsument og kjøpmann.³⁹⁴

Der arbeidsfronten former den nye samfunns ordenen, former «der Ständische Aufbau» den korporative oppbygning, forteller Mogens. «Der Ständische Aufbau» har som oppgave å omsette oppdragelsen i gjerning, skriver han videre.³⁹⁵

Formålet med «der Ständische Aufbau» er at den skal gi individet en plass i dert økonomiske liv. Dette skal bli en stenderorganisasjon som gir trygghet og tilhørighet og som skal fungere som en enhet inn mot for eksempel tarifforhandlinger, skriver Mogens.³⁹⁶

Deretter forklarer han hvordan arbeidsplassen organiseres og utføres. «Arbeidet skal ikke være en vare, arbeideren skal være arbeidsgiverens arbeidsbror, som har et fullt rettmessig krav på de fordeler, som bedriften kan gi ham for hans innsats.»³⁹⁷

Alt dette skal kontrolleres av Nasjonalsocialistiske Bedriftcelle -Organisasjon. Dette er partiets kontrollorgan, skriver Mogens. De består av partiets elite og de beste arbeiderne. Formålet til N. S. B. O. er å følge med på om de nasjonalsocialistiske linjer og føringer blir overholdt av bedrifter og forbund, og motvirke sabotasje, forteller Mogens.³⁹⁸ Denne nye organiseringen av arbeidslivet skal i større grad beskytte arbeideren mot avskjedigelse og lock-out, skriver han.

Avslutningsvis innrømmer Mogens at han er usikker på om denne reorganiseringen av forholdet mellom arbeidstaker og arbeidsgiver vil fungere i fremtiden og om det er rett metode. Men nå er det ingen tvil om at dette fungerer, og målet er at dette systemet skal sette seg slik at det vil fungere også ved nedgangstider, skriver Mogens.³⁹⁹ Hovedpoenget med en slik organisering skriver Mogens at handler om å føle solidaritet til enhetsfølelsen.

At denne følelse i dag er meget sterk det viser den imponerende tilslutning, som regjeringens appell til folket om frivillig vinterhjelp har fått. Den er så stor, at det er utsikt til, at ingen vil lide nød i Tyskland, tross den store arbeidsløshet, i denne vinter. Og det kan være grunn nok til å rope «Heil Hitler!»⁴⁰⁰

Med dette avslutter Mogens sin Tysklandsreise. Det er en propagandareise hvor han tydelig har fått føringer på hva han skal formidle. Det er ingen tvil om at Mogens har kost seg på sin reise, og det virker som all «smøringen» har gjort han overbevist om at Hitlers vei er mer riktig nå enn før. Selv om

³⁹⁴ Mogens, Victor. (1933, 30. november) «Tyskland nettop nu:» ABC: 3

³⁹⁵ Mogens, Victor. (1933, 30. november) «Tyskland nettop nu:» ABC: 7

³⁹⁶ Ibid.

³⁹⁷ Ibid.

³⁹⁸ Ibid.

³⁹⁹ Ibid.

⁴⁰⁰ Ibid.

han fremstår som den fremste apologet for nasjonalsosialistene, men man aner allikevel litt skepsis til hvordan nasjonalsosialistene former arbeidslivet, og om dette vil fungere i fremtiden.

Desember

I «*Uken i utlandet*» 7. desember kommer Mogens helt til slutt med noen linjer i artikkelen sin om ganske store forandringer i maktfordelingen i Tyskland: «Nazipartiets forhold til staten er nu fastsatt ved lov. Det er blitt et selvstendig rettsorgan og får egen dømmende myndighet.»⁴⁰¹ Samtidig er Rudolf Hess og Ernst Röhm, i kraft av sine verv som Hitlers stedfortreder i partiet, utnevnt til medlemmer av riksregjeringen – uten portefølje. De vil ha som oppgave å optimalisere samarbeidet mellom staten, partiet og stormavdelingene, skriver Mogens.⁴⁰²

Hovedoppslaget i *ABC* 14. desember handler om propagandaen som brukes mot Tyskland. Dette er i hovedsak bilder som er tatt i en kontekst, og brukes i en annen. Et av eksemplene som *ABC* trekker frem, er et bilde av tysk ungdom som er på museumsbesøk og ser på et maskingevær. Dette fremstilles, fortrinnsvis av sosialistisk presse, skriver *ABC*, som bevis på at Tyskland blåser i Versaillestraktaten og det skal være Hitlerjügend som læres opp i bruk av maskingeværer.⁴⁰³

ABC går hardt ut med et forbehold i denne saken: dette er ikke et forsøk på å forsvare et politisk system, Versaillestraktaten eller militæret – det kan man være for eller imot og det har ingenting med denne saken å gjøre. Dette dreier seg om at verdensomspennende pressesentraler sprer løgnaktig propaganda om Tysklands stilling til rustningsspørsmålet, og at dette har spredt seg til norsk presse.⁴⁰⁴

Det har også vakt forbauselse at til og med Norsk Telegrambyrå lar sig bruke i denne «brønnpforgiftningsagitasjon» ved kritikkløst å kolportere både gjennom pressen og radioen disse redselsskildringer som ikke engang Paris Radio sender ut uten det bestemte forbehold at meddelelsene står for vedkommende blads egen regning. I et nøytralt land som vårt blir det derimot gjengitt uten enhver kommentar eller noe forbehold, - formidlet gjennom vårt offisielle nyhetsbyrå!⁴⁰⁵

ABC har et poeng når de snakker om etterrettelighet. Dette er et poeng som alltid vil være aktuelt, men det er jo nærmest et paradoks at det nettopp er *ABC* som tar dette opp som vinkling og problemstilling. Det som derimot ikke er et paradoks, er *ABC*'s forsvar av Tyskland – uansett hvor mye de måtte påstå at det ikke har noe med politisk system eller rettmessig oppfatning av

⁴⁰¹ Mogens, Victor. (1933, 7. desember) «*Uken i utlandet*» *ABC*: 2

⁴⁰² *Ibid.*

⁴⁰³ «*En museumskanon som truer verdensfreden*» (1933, 14. desember) *ABC*: 1

⁴⁰⁴ *Ibid.*

⁴⁰⁵ *Ibid.*

Versaillestraktaten å gjøre. Det virker ikke som dette er Mogens sin penn, men dette følger i store deler Mogens sitt syn.

7. Oppsummering og konklusjon

Sammenfatning

Den parlamentariske situasjonen i Tyskland var et kaos på begynnelsen av 30-tallet. Etter riksdagsvalget i 1932 let man med å finne et regjeringsalternativ med støtte i parlamentet. Mogens kaller situasjonen høsten 1932 for en farse. Samtidig har han respekt for arbeidet som legges ned, særlig av von Papen i forbindelse med hans arbeid for å finne en minnelig regjeringssløsning.

Det viktigste for Mogens denne høsten er kampen mot kommunistene og sosialistene. Samtidig som Tysklands krav om likebehandling er noe Mogens ser på som et rettmessig krav hele perioden som her blir undersøkt, uavhengig av regime. I dette spørsmålet er han tydelig hele tiden og krever likebehandling.

Ved valget 10. november 1932 ble nasjonalsosialistene igjen det største partiet og Hitler et reelt alternativ som regjeringssjef. Men på dette tidspunktet er det på ingen måte klart at Mogens synes at Hitler er rett løsning for Tyskland. Mogens er derimot kritisk, og han oppfatter Hitler nærmest som en partidemagog. Hitler ble ikke kansler denne høsten. Hitler avslo tilbudet på grunn av betingelser som ble satt av Hindenburg. Han ville ha større handlingsrom enn han ble gitt. Her er Mogens kritisk og mener Hitler svikter velgerne sine ved ikke å ta ansvar og akseptere betingelsene. Samtidig mener Mogens at det burde være riksdagen som styrer denne prosessen og ikke Hindenburg.

Resultatet av novembervalget var at Kurt von Schleicher blir rikskansler. På dette tidspunktet finnes det ingen bevis i tekstene til Mogens for at Hitler er Tysklands løsning, derimot virker det nå som von Schleicher er et like bra, om ikke bedre, alternativ enn Hitler.

Maktvertakelsen derimot, er et klart skille hos Mogens. Det er en ny start for Tyskland og en ny start for Mogens. Man forstår det nesten som et «alea jacta est»-øyeblikk for Mogens. Han roser stemningen. Men Mogens er fremdeles litt skeptisk til Hitler og nasjonalsosialistene, og til om de vil innfri forventningene.

Mogens forstår ikke omfanget av det nye tyske regime, men han aksepterer det allerede i februar, selv om han allerede da ser at det kan ende med et diktatur. Samtidig er han imøtekommende til at diktatur kan være prisen Tyskland må betale for å komme på fote igjen – at det er en løsning som kan fungere i Tyskland. Han reflekterer derimot ikke over et potensielt bortfall av demokratiske rettigheter ved innføring av diktatur.

Etter riksdagsbrannen begynner Mogens å miste litt av sin journalistiske integritet. Han er direkte ukritisk til informasjonen som kommer fra Hitler-regimet. Dette kan man i hovedsak dele inn i to kategorier: dekkingen av det politiske regimet og opinionen i folket - selv om disse ofte går hånd i hånd. Mye av det han beskriver var utbredt som en massiv opinion i den tyske befolkningen, og man kan ikke kritisere ham for at han beskriver det han ser og opplever. Derimot er det måten han beskriver dette på – eller rettere sagt mangel på kritisk sans, som er under kritikk. Dette utvikler seg etter hvert til et apologetisk mønster – der Mogens unngår temaene det er vanskelig å bortforklare ved dette nye regimet.

Men opinionen som Mogens observerer, er jo noe som er reelt. Nasjonalsosialistene fikk tross alt nesten en tredjedel av stemmene under novembervalget i 1932. Det som derimot ikke er riktig, er det Mogens skriver om 5. mars valget 1933. Her bommer han. Dette er ikke et fritt valg! Hvordan han unngår i det hele tatt å nevne dette er litt absurd, sett fra et journalistisk ståsted. Han har tidligere beskrevet fengsling av kommunister og sosialdemokrater etter riksdagsbrannen, og sensur av presse som tiltak innført av regimet, fordi disse var trusler mot nasjonens sikkerhet. Men han setter altså ikke bortfallet av demokratiske rettigheter i sammenheng med resultatet av marsvalget.

Derimot fremmer Mogens dette valget, og betegner samtidig det tyske folket som en homogen gruppe. Selv om Hitler-Hugenberg-regjeringen «gjenspeilet» befolkningen, var det allikevel nesten femti prosent som ikke stemte på dette alternativet i mars. Hva med dem? Dette var ikke et fritt valg. I et demokrati må det eksistere rettigheter også for mindretallet, dersom folk blir satt i fengsel på denne måten får man ikke en rettferdig valgkamp. Det å sette politiske motstandere i konsentrasjonsleirer er ikke vanlig i europeisk politikk, det var det ikke den gang heller. Diktaturet er innført! Til Mogens forsvar var dette noe han allerede har lansert.

Det som kjennetegner Mogens i denne perioden er først og fremst en naiv innstilling til det nye tyske regimet, han stiller ikke mange spørsmål ved dette. Den dikotomiske anskuelsen Mogens har, materialiserer seg i et narrativ der det virker som at man var på randen av enten kommunistisk eller nasjonalsosialistisk revolusjon. Der den nasjonalsosialistiske revolusjonen har legitimitet i historien og nå også i folket, og gjennom den tyske bonden. Selv om dette blir et diktatur, argumenteres det for at det har legitimitet i folket. Dette preger hans tysklandsoppfatning videre, først og fremst igjennom å finne de positive sidene av de tyske løsningene, fremfor de antidemokratiske.

Tysklands likebehandling og rustningsproblematikken er to ting som går hånd i hånd og som nevnt et gjennomgående tema. Hitler snakker om freden i Europa og at han vil sikre denne. Han gir håp til befolkningen og leverer jo etter hvert resultater innenriks, så hvorfor skal han ikke levere resultater utenriks også? Tyskland er jo på vei ut av verdenskrisen og «flesteparten» i Tyskland er fornøyd. Det

spør om ikke Mogens sin fremstilling her korrelerer med den generelle oppfatningen i Tyskland, men også et syn mange utenfor Tyskland har. Samtidig refererer ABC til dette europeiske samarbeidet om fred, og lanserer i Hitler og Mussolini til fredsprisen 22. juni 1934, for deres arbeid som de mener kanskje kan være et av de viktigste samarbeider som kan sikre freden.

Mogens beskriver Hitlers 1. mai-tale som fantastisk, folket og arbeiderne samler seg opp om Hitler. Samtidig er han ikke like overbevist over Hitlers realpolitikk, han tviler på om dette er fruktbart, og savner samarbeidet mellom det private og offentlige – slik Fedrelandslaget vil organisere sin kooperative stat.

Mogens er på ferie store deler av juli. Det kan tenkes at han synes det var riktig så beleilig, for 14.juli 1933 innfører Tyskland forbud mot alle politiske partier bortsett fra Nationalsosialistische Deutsche Arbeiterpartei. Samtidig innfører de også lov om tvangssterilisering. Ingen av disse hendelsene blir omtalt sommeren eller høsten 1933 av Mogens.

Under hele denne «konsolideringsfasen» unngår Mogens vanskelige temaer, som konsentrasjonsleirer, fengsling av politisk opposisjon og diskriminering av jøder. Derimot blir disse omtalt i «reisebrevene» hans, som jeg kommer tilbake til etterhvert. I denne perioden trekker han kun frem det som er positivt: arbeid for fred, redusert arbeidsledighet, ro og orden. På disse parameterne leverer Hitler, og det er i skrivende stund ingen grunn for Mogens til å tro at Hitler ikke skal kunne levere på utenrikspolitikk også.

Etter hvert som Hitler konsoliderer makten i Tyskland, ser man at Mogens adopterer mer og mer nasjonalsosialismens retorikk. Etter hvert godtar han også flere premisser i nasjonalsosialismen som bl.a. jøder som et fremmedelement i Tyskland.⁴⁰⁶ Det er ikke lengre et valg mellom to politiske systemer, der frykten for kommunismen var den store drivkraften bak valget. Nå omfatter det så mye mer. I motsetning til året før, er nå den politiske opposisjonen borte. Nå ser man at det gradvis er en økende legitimitet i «den nasjonale revolusjon» hos Mogens. Samtidig er han klar på at han ikke mener dette er riktig løsning for noen av de nordiske landene å inngå i et Storgermania.

Man kan oppsummere Mogens sine reisebrev som en rettfærdiggjøring av overgrepene som har blitt gjort i Tyskland og at han på denne måten prøver å konsolidere Hitler-regimet også hos det norske folk som et moderne og særs velfungerende samfunn. Det er ro og orden i Tyskland, det føres positiv politikk for majoriteten av den tyske befolkningen.

I disse reisebrevene merker man en mer apologetisk Mogens, enn hva man har sett tidligere. Det er først og fremst glansbildet av Hitlers regime som blir fremhevet, som arbeidsleirenes rolle for

⁴⁰⁶ Mogens, Victor. (1933, 28. september) «JØDER» ABC: 2

arbeidsledigheten, ny infrastruktur, raske biler og fly. Samtidig omtaler han konsentrasjonsleiren han besøker, hvor flere er fengslet uten lov eller dom. Men inntrykket er at det er beklagelig for individene, men likevel noe man kan akseptere i det store bildet. Dette sammenfaller også med nasjonalsosialismens dyrking av det tyske folkefellesskapet, fremfor individuell frihet.

Samtidig med Tysklandsbesøket kommenterer han også det tyske valget i november 1933. «Førerens liste» får 92,2 prosent av stemmene, et valgresultat Mogens hyller som en seier for Hitler. Han legger derimot liten innsats i å forklare problemet med et «valg» med kun et alternativ. Det er tydelig at denne reisen gjennom Tyskland har gjort Mogens overbevist om at det nye regimet i Tyskland er til det bedre for folket, enn hva det gamle var.

Ved slutten av året er, som sagt, ikke kommunister og sosialister lengre en politisk opposisjon i Tyskland. De som året i forveien var den store motstanderen, er nå radert bort ifra ligningen. All politisk opposisjon har blitt forbudt. Mogens er nå kvitt sitt fryktede scenario: kommunistisk revolusjon. Men til hvilken kostnad? Det er ingen tvil om at målet helliggjør midlene for Mogens.

Victor Mogens etter 1933

Mogens fortsatte å skrive sine spalter «*Uken i utlandet*» og «*Hvem er?*» også i 1934, men fra og med 1935 ble «*Hvem er?*» faset mer og mer ut. Derimot dukker det opp sporadiske utenlandske politiske problemstillinger som Mogens tok opp, og det virker som disse kommer med i «*Uken i utlandet*» da denne byttes ut med: «*Victor Mogens: Ukens verdensproblemer*» i oktober 1936.

Fedrelandslaget hadde vedtatt at de skulle stille valglister til stortingsvalget i 1936. Victor Mogens sto på liste i Akershus, og deltok i stor grad i valgkampen dette året, men ble ikke valgt inn. Valget ble av flere sett på som en fiasko og at det hadde vært en feil å stille lister ved valget.⁴⁰⁷ Derimot skriver Norland at både Terje Baalsrud og Mogens mente det var viktig. Baalsrud mente det var viktig å demme opp for medlemsflukt fra Fedrelandslaget til Nasjonal Samling. For Mogens var det viktig at Fedrelandslagets valgdeltakelse hadde hindret en større valgoppslutning for Nasjonal Samling og dermed hindret at Quisling hadde fått plass på Stortinget, i hans øyne kunne dette sees på som en liten seier.⁴⁰⁸

Samtidig som valgkampen pågikk, holdt Mogens på med sin egen kamp om å få fortsette med sine kronikker i *NRK*. Han hadde blitt mer og mer marginalisert etter at kringkastingen ble statlig i 1933, og hadde fått mindre tid på eteren, samtidig som kritikken mot han hadde blitt sterkere. Dette

⁴⁰⁷ Norland 1973: 282-283.

⁴⁰⁸ Ibid.

toppet seg høsten 1936. Han holdt sin siste utenrikskronikk 25. januar 1937. Samtidig med dette gav han ut «*Marxismen erobrer Kringkastingen – Hvorfor jeg går*» som gir leseren Mogens' bilde på uenighetene mellom han selv og Kringkastingen. Som et resultat av dette fortsatte han å skrive utenrikskronikker som han utgav i bokform under tittelen «*Årets verdenshistorie*» fra 1938 og frem til 1944.

Etter valget i 1936 var Joakim Lehmkuhl bestemt på å gi seg som leder og formann i Fedrelandslaget. På landsmøtet 6.12.1936 ble Mogens valgt til nestleder, samtidig som det ble klart at han skulle etterfølge Lehmkuhl som Fedrelandslagets neste leder, imidlertid forklarte Mogens at han trengte et år på å sette seg inn i organisasjonen før han tok over ledervervet. Norland skriver at selv om det var Lehmkuhl som fremdeles var lagets leder, var det Mogens som i realiteten var lagets leder og Lehmkuhl kun ble benyttet som konsulent.⁴⁰⁹

Etter den tyske invasjonen 9. april 1940 spilte Mogens igjen en rolle i rikspolitikken. Sammen med Johan B. Hjort, Otto Engelschiøn, Albert Wiesener, Per Imerslund og Hans S. Jacobsen tok Mogens til ordet for at Norge sto ovenfor to fiender: tyskerne og Quisling. De forsøkte å få til en løsning lik den man hadde fått til i Danmark.⁴¹⁰ De ville ha Quisling fjernet, og mente at han sto for det største landssviket med sitt forsøk på statskupp. Det kommer også frem i historiker Lars Borgersruds *Militærfascismen* at Mogens var en pådriver for å fjerne Quisling med tyskernes hjelp. Kunne man det ville man kunne få en situasjon lik den man hadde i Danmark, skriver han.⁴¹¹

Mogens ble senere sommeren 1940 lansert som et alternativ for en statsministerpost av den tyske historikeren Ulrich Noack, mye på grunn av Mogens status som «tyskvennlig» men samtidig også fordi Fedrelandslagets politiske syn var noe som kunne aksepteres i Tyskland.⁴¹²

Dagen etter at Norge kapitulerte 10. juni, holdt Mogens en tale i NRK. I denne talen forklarer han at det var riktig av oss å forsvare oss mot tyskerne. Samtidig mener han at vi kjempet unødvendig lenge, og ble forrådt av britene da deres hjelpetropper ble kalt tilbake. Det var vanvittig å fortsette å kjempe mot tyskerne etter at hjelpetroppene forsvant. Dette var ikke vår krig – men våre menn ofres, og vi var blitt en krigsskueplass, forklarte han. Kritikken i denne talen rettes i hovedsak mot regjeringen og Stortinget som hadde satt oss i en situasjon som gjorde at vi ikke kunne forsvare oss, det var de som hadde begått den største forbrytelsen.⁴¹³

⁴⁰⁹ Norland 1973: 285

⁴¹⁰ Norland 1973: 304-305

⁴¹¹ Borgersrud 2010 *Bind 2*: 187-188

⁴¹² Norland 1973: 310-311

⁴¹³ Mogens, Victor. (1940 13. juni) «*Victor Mogens' tale i Kringkastingen 11.juni*» ABC: 1 og 7

Denne talen ble et av bevisene som ble ført mot ham etter krigen, da rettsoppgjøret for landssvikere pågikk. Derimot skriver Norland at denne talen ble akseptert og godkjent av administrasjonsrådets formann.⁴¹⁴ Samtidig var Mogens motstand mot Nasjonal Samling også en viktig årsak til at gikk fri under landssviksaken.⁴¹⁵

Victor Mogens ble frikjent for anklagene rettet mot ham under riksrettsoppgjøret. Samtidig ble han uønsket, ingen ville trykke artiklene hans. «Han var ikke dømt i retten, men i opinionen» skriver Norland.⁴¹⁶ Han flyttet utenlands.

Konklusjon:

Victor Mogens var en av Norges mest kjente personer i mellomkrigstiden. Han fylte en viktig rolle som journalist, samtidig som han også var et viktig referansepunkt for en «høyreaktivistisk» politikk i Norge. Etter rettsoppgjøret etter andre verdenskrig forsvinner han ut av offentligheten. Han dukker først opp i historien igjen etter sin død, da det ble populært å forske på fascismen på slutten av 60-tallet. I mellomtiden var han glemt.

Vi må kunne spørre: Var Mogens oppfatning av Hitler-regimet representativt for noe i Norge i 30-årene? Hans Fredrik Dahl skriver i «*Hallo – Hallo*»: «Victor Mogens, kringkastingens høyreorienterte kommentator, hvis enestående popularitet kan tyde på at sympatien for Mussolini og Hitler i norsk opinion var omfattende.»⁴¹⁷ Denne populariteten gjorde også at han fikk fortsette så lenge som han gjorde i *NRK*. Han var en «stemme» for en «høyreaktivisme» som ikke representeres gjennom Nasjonal Samling, men som fremdeles hadde en affinitet for den italienske og tyske fremgangen økonomisk, nasjonalistisk og ikke minst politisk. Men en annen variant, som føyer seg inn i rekken av ulike «høyre-retninger», som av ulike årsaker ikke ble materialisert på samme måte som Nasjonal Samling. I perioden 1932-1933 hadde derimot Fedrelandslaget et ambivalent forhold til Nasjonal Samling og Vidkun Quisling. Foranledningen var dannelsen av Nasjonal Samling i mai 1933 bare noen måneder før stortingsvalget. *ABC* kritiserte Nasjonal Samling for at deres partidannelse var med på å splitte de borgerlige velgerne ytterligere. Samtidig ønsket de Quisling inn på Stortinget. Dette forandret seg imidlertid som kjent etter hvert.

Selv om det var store forskjeller på Tyskland og Norge, så ser man at de to landene slet med mange av de samme utfordringene. De endte derimot med hver sin løsning, og hvert sitt resultat. Men

⁴¹⁴ Norland 1973: 313

⁴¹⁵ Karcher 2014: 70

⁴¹⁶ Norland 1973: 319

⁴¹⁷ Dahl 1975: 275

Mogens er samtidig klar på at en viss type nasjonalsosialisme, slik det fremsto i Tyskland, ikke ville kunne fungere i Norge. Derimot er fascismen som politisk system noe som har likhetstrekk med Fedrelandslagets tanker om hvordan et samfunn burde styres. Norland tilbakeviser Fedrelandslaget som fascistisk gjennom at laget aldri fremmet diktaturet.⁴¹⁸ Dette blir for enkelt. Det er riktig at diktaturet er en viktig del av en fascistisk ideologi, men det står og faller ikke på om en stat har en diktator eller ikke. Dette er som jeg kommenterer i innledningen, den «norske høyreaktivismen» er mer en avgrensning bort fra «fører»-dyrkelsen. Samtidig var Tysklands vei inspirerende for folk som Mogens.

Mogens rolle som populær journalist handler mye om hans uttrykksform: ytterpunkter og hans dikotomiske verdensbilde. Bruker man denne modellen som en forklaringsmodell på hans syn på Tyskland, er det «lett» å forstå hans omfavelse av det nye regime. Derimot er det ikke så enkelt. Det innser Mogens også etter hvert. Det gir seg uttrykk i hans syn på det norske samfunnet – han har like stor «frykt» for kommunistene her i landet som han hadde i Tyskland, før makttovertakelsen. Men i Norge er både Fedrelandslaget og Mogens mot Nasjonal Samling og de tror heller ikke på en kopi av Hitlers nasjonalsosialisme i Norge. Samtidig forsvinner mye av den norske revolusjonsfrykten hos Mogens idet Arbeiderpartiet legger om politikken på midten av 30-tallet.

Der tidligere forskning har omtalt Mogens som tyskervennlig er det klart at han, i denne perioden som her er undersøkt, går fra å være Tysklandsvennlig til å bli regimevennlig. Dette er et stort skille, og et stort sprang. Han går fra å være usikker på Hitler og nasjonalsosialismen som politisk løsning i Tyskland, til å bli en fremsnakker av det nye regime. Han fremstår som noe mer enn en apologet. Man kan kanskje kalle Mogens holdning til Tyskland for naiv, men jeg synes ikke dette er dekkende. Mogens gjør flere valg i sine artikler i *ABC* som her er undersøkt, som viser at han har tatt bevisste valg for hvordan han vil fremstille det nye regimet til Hitler. Han fremstår etter hvert som en blind apologet, der målet helliggjør midlene. Samtidig kan tanken på at det var ting ved dette regime som hadde appell til befolkningen være ubehagelig. Det er viktig for ham å få frem «glansbildet Tyskland». Ja, han er apologetisk, men det tyske folket er jo apologetisk ovenfor Hitler! Det er ikke Mogens feil. Mogens fremstiller den store opinionen i Tyskland.

Samtidig var ikke dette blindt. Krystallnatten ble ikke omtalt av Mogens i *ABC*. Derimot må man til hans «*Årets verdenshistorie i kronikker – Fra München til krigen 1939*» for å finne uttalelser. Her er Mogens raskt ute med å forklare at den utløsende faktoren bak aksjonene var drapet på ambassadesekretær vom Rath av den unge jødiske Herschel Grünspan. Men han er tydelig på at terroren som nå traff jødene, ikke var organisert av «øverste hold». Regimets påfølgende handlinger;

⁴¹⁸ Norland 1973: 289

arrestasjoner, «fellesbot» på en milliard mark til alle tyske og statsløse jøder i Tyskland var derimot akkurat det den antityske agitasjon verden over trengte.⁴¹⁹ Han kaller 10. november for en svart dag for Europa, men aller svartest for Tyskland og deres venner.⁴²⁰ Samtidig er han tydelig på at jødene ikke var blitt behandlet hverken rettferdig eller ridderlig. Mogens mente også at fremgangsmåten rimte dårlig med tysk rettsoppfatning og anstendighetsfølelse.⁴²¹ Han aksepterte heller ikke det tyske standpunktet – at «jødeproblemet» er et nasjonalt anliggende, i motsetning til hva han hadde akseptert da det gjaldt sosialistene i 1933. Det var et internasjonalt problem, skrev han. Tyskland oppførte seg usolidarisk overfor resten av verden da de sendte jøder på flukt på denne måten. Dette synspunktet må sees i sammenheng med en relativt utbredt antisemittisme blant «høyreautoritære» bevegelser på 30-tallet.

Fremdeles er det mye ugjort forskning omkring Fedrelagslagets synspunkter og innflytelse i 1930-årene. Men det er grunn til å tro at Mogens oppfatninger av fascisme generelt og Tyskland spesielt hadde en større klangbunn på den norske høyresiden enn det som er kjent fra studier rundt Nasjonal Samling og andre fascistiske grupperinger i Norge.

Kilder og litteratur:

Trykte kilder:

ABC 1. årgang nr: 1-14 (21.9.1932-22.12.32)

⁴¹⁹ Mogens 1939: 114-115.

⁴²⁰ *Ibid.*

⁴²¹ *Ibid.*

ABC 2. årgang nr: 1 - 14 (5.1.1933-6.4.1933)

ABC 2. årgang nr: 16 – 41 (20.4.1933 -19.10.1933)

ABC 2.årgang nr: 43 – 50 (2.11.1933 - 21.12.1933)

Nummer 15 og nummer 42 fra 2.årgang eksisterer ikke lengre.

Mogens, Victor (1937): *Marxismen erobrer kringkastingen: Hvorfor jeg går*. Oslo: P. M. Bye og Co.

Mogens, Victor (1938): *Det farlige år. 1938 Årets verdenshistorie i 50 kronikker okt.1937 – sept.1938 I*. Oslo: Eget forlag

Mogens, Victor (1939): *Fra München til krigen. 1939 Årets verdenshistorie i 50 kronikker okt. 1938 – sept. 1939 II*. Oslo: Eget forlag.

Mogens, Victor (1940): *Krigens år 1940. Årets verdenshistorie i 61 kronikker okt. 1939 – des. 1940 III*. Oslo: Eget forlag.

Litteraturliste:

Brevig, Hans Olaf & Figueiredo, Ivo de. (2002) *Den norske fascismen Nasjonal Samling 1933-1940*. Oslo: PAX.

Borgersrud, Lars. (2010) *Den norske militærfascismens historie 1930-1945: Vi er jo et militært parti*. Bind 1, Oslo: Scandinavian Academic Press.

Borgersrud, Lars. (2010) *Den norske militærfascismens historie 1930-1945: Like gode nordmenn?* Bind 2, Oslo: Scandinavian Academic Press.

Corell, Synne. (2010): *Krigens ettertid. Okkupasjonshistorien i norske historiebøker*. Oslo: Scandinavian Academic Press.

Dahl, Hans Fredrik, Bernt Hagtvvet og Guri Hjeltnes. (1990): *Den norske nasjonalsosialismen. Nasjonal Samling 1933-1945 i tekst og bilder*. Oslo: Pax Forlag.

Dahl, Hans Fredrik. (1966): *Kontrast Spesialnummer om fascismen i Norge 1920-1940*. Oslo: PAX forlag.

Dahl, Hans Fredrik. (1975): *Hallo – Hallo! Kringkastingen i Norge 1920-1940*. Stavanger: J.W. Cappelens forlag

Dahl, Hans Fredrik (1978): «*Dette er London*». *NRK i krig 1940-1945*. Oslo: Cappelen.

Dahl, Hans Fredrik. (1991): *Vidkun Quisling En Fører Blir Til*. Oslo: Aschehoug.

Dahl, Hans Fredrik. (1992): *Vidkun Quisling En Fører For Fall*. Oslo: Aschehoug.

Eide, Torbjørn. (1974): *Anders Lange som han var*. Lyches forlag.

Emberland, Terje. (2003): *Religion og rase. Nyhedenskap og nazisme i Norge 1933-1945*. Oslo: Humanist Forlag.

- Figueiredo, Ivo de. (2002): *Fri mann: Johan Bernhard Hjort - En dannelsehistorie*. Oslo: Aschehoug.
- Foldøy Grutle, Eivind. (2018): «*Det glade vanvids følger*» *Norsk høyreaktivisme 1923-1930*. (Masteroppgave) Universitetet i Oslo, Oslo.
- Furre, Berge (1992): *Norsk historie 1905-1990. Vårt hundreår*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hansen, Jonas. (2019): *Talsmenn for det nye Tyskland. Fire høyreintellektuelles holdninger til Nazi-Tyskland i perioden 1933-1940*. (Masteroppgave) Universitetet i Oslo, Oslo.
- Hobson, Rolf. (2015): *Europeisk politisk historie, 1975-1950*. Cappelen Damm Akademisk.
- Karcher, Nicola Kristin (2014): «Victor Mogens – en lojal talsmann for Nazi-Tyskland?». I: Øystein Sørensen, Bernt Hagtvet og Nik. Brandal (red.): *Intellektuelle og det totalitære. Pervertert idealisme?* Oslo: Dreyers Forlag.
- Karlsrud Larsen, Tormod (2012): *Frisinnede Venstre / Frisinnede Folkeparti 1930-1936*. (Masteroppgave) Universitetet i Oslo, Oslo.
- Kershaw, Ian (2008): *Hitler*. Oslo: Forlaget Historie & kultur AS.
- Kjeldstadli, Knut (1994): *Et splittet samfunn 1905-35*. I: Knut Helle (red.). *Aschehougs Norges historie*. Bind 10. Oslo: Aschehoug.
- Kvanmo, Hanna & Rygnestad, Arild. (1993): *Anders Langes saga*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Lehmkuhl, Joakim (1933) *Norges vei. Et angrep på norsk borgerlig politikk og et forslag til nasjonal arbeidsplan*, Oslo: Fedrelandslaget forlag.
- Laurence, Rees (2011): *Nazistene*. Oslo: Schibsted Forlag.
- Laurence, Rees (2012): *Adolf Hitler. Ondskapens karisma*. Oslo: Schibsted Forlag.
- Melve, Leifulf (2010): *Historie. Historieskriving frå antikken til i dag*. Oslo: Dreyers forlag.
- Nielsen, May-Brith Ohman (2011): *Etter 1914. Norges historie*. I: Hans Jacob Orning (red.) *Norvegr*. Bind 4. Oslo: Aschehoug.
- Norland, Andreas (1973): *Hårde tider. Fedrelandslaget i norsk politikk* Oslo: Dreyers forlag.
- Olstad, Finn (2010): *Frihetens århundre. Norsk Historie gjennom de siste hundre år*. Oslo: Pax Forlag
- Sjulseth, Daniel (2008): *Fedrelandslaget i norsk politikk fra 1930-1940 – En historisk taper?* (Masteroppgave) Universitetet i Oslo, Oslo.
- Slagstad, Rune. (1998) *De nasjonale strateger*. Oslo: PAX.
- Sørensen, Øystein (1991): *Solkors og solidaritet. Høyreautoritær tenkning i Norge ca. 1930-1945*, Oslo: J. W. Cappelens forlag.
- Thommessen, Henrik P. (2009): *Fra triumf til tragedie- Avisbedriften Tidens Tegn 1910-1941*. (Doktoravhandling) Universitetet i Oslo, Oslo
- Valaker, Tormod (1999): «*Litt fascisme, hr. statsminister!*»: *Historien om den borgerlige pressen og fascismen*. Oslo: Aschehoug.
- Wachsmann, Nikolaus (2015): *Kl A history of the nazi concentration camps*. New York: Little, Brown.

Nettsider:

Fedrelandslaget i Store Norske Leksikon. <https://snl.no/Fedrelandslaget>

Joakim Lehmkuhl i Store Norske Leksikon. https://snl.no/Joakim_Lehmkuhl

Statistisk Sentralbyrås oversikt overarbeidsledighet. https://www.ssb.no/a/histstat/div/is/is_70.pdf
[SSB 1933](#). Hentet 15.4.19.

Forholdstallsvalg i Store norske Leksikon. <https://snl.no/forholdstallsvalg> Hentet 18.9.19

Stemmerettens historie i Norge i Store Norske.

Leksikonhttps://snl.no/Stemmerettens_historie_i_Norge Hentet 18.9.19

Arbeiderpartiet i Store Norske Leksikon. <https://snl.no/Arbeiderpartiet> hentet 24.9.19.

Versaillestraktaten i Store Norske Leksikon. <https://snl.no/Versailles-traktaten> Tall om
versaillesfreden hentet 21.april 2022.

NSDAP i Store Norske Leksikon. https://snl.no/NSDAP#-Oppslutning_ved_valg hentet 21.5.21

Valget i Tyskland 1933 fra Wikipedia. https://no.wikipedia.org/wiki/Valget_i_Tyskland_1933 hentet
110222

Appendix 1:

Forfølgelse av jøder i Tyskland i mars og april 1933.

27.2: Riksdagsbrannen.

Mars

05.3: Riksdagsvalget.

11.3: Propagandaministerium blir opprettet.

15.3: Goebbels første pressekonferanse. «...instructing journalists on their responsibilities. He painted the ideal media as a press «so finely tuned that it is, as it were, like a piano in the hands of the government on which the government can play»⁴²² (Corey Ross, *Media and the Making of Modern Germany: Mass Communications, Society, and Politics from the Empire to the Third Reich* (Oxford University Press, 2008) p. 295)

22.3: Dachau mottar sine første fanger.

23.3: Jøder protesterer i New York over forfølgelsene som skjer mot jøder i Tyskland og krever boikott av tyske varer.

24.3: Hitler uttaler i en pressemelding at rapportene om a dårlig behandling av jøder og katolikker er ondsinnede løgner, og at det ikke har forekommet noen form for diskriminering av jøder eller ikke-jøder, kristne eller andre religioner og raser.

Samme dag beskriver Central Union of German Citizens of the Jewish Faith rapportene om forfølgelse som oppspinn. «Patriotic Society of National German Jews» hevdet at det var utenlandske forsøk på å presse Tyskland.

26.3: Den amerikanske utenriksministeren Cordell Hull sendte et telegram til lederne av amerikanske jødiske organisasjoner hvor de hevdet at de hadde undersøkt forholdene i Tyskland: «whereas there was a short time considerable physical mistreatment of Jews, this phase may be considered virtually terminated.» ("U. S. FINDS RELIGIOUS PERSECUTION ENDED", *Pittsburgh Post-Gazette*, March 27, 1933, p. 1)

27.3: NSDAP beordrer en endags boikott av jødiske varer fra 1.april. Dette ville bli gjennomført ved at SS soldater holdt vakt utenfor jødiske forretninger.

29.3: Endringer i straffeloven i Tyskland. «Lex van der Lubbe» som den nye loven ble kalt åpnet for utvidet bruk av dødsstraff for lovbrudd etter 30.1.1933.

31.3: Tyske myndigheter annonserer den jødiske boikotten som skal vare en dag fra og med 1.4.1933.

Samme dag trer en ny lovendring i kraft. Den nasjonale regjering tar kontroll over statene og avsetter landdagen og innsetter NSDAP medlemmer.

Preussens justisminister krevde at alle jødiske dommere og jurister måtte gå av, og at jødiske advokater måtte begrenses til antall rettsaker.

Justisminister i Bavaria avsatte samme dag alle jødiske dommere og advokater.⁴²³

April:

1.4: En dags boikotten av jødiske varer i Tyskland ble gjennomført.

4.4: Berufsbeamtengesetz-loven ble innført. Det betød at alle «ikke-ariske» tyskere ble fjernet fra offentlige stillinger, inkludert akademikere på offentlige universiteter. Dette var for det meste jøder.

Det ble gjort unntak etter press ifra Hindenburg for jødiske veteraner ifra første verdenskrig, for de som hadde mistet en far eller sønn i krigen eller for de som hadde vært ansatt i staten før krigen. Disse unntakene ble fjernet 15.9.1935.

12.4: Tyskland annonserer en folketelling for å få oversikt over alle jøder og «ikke-ariere».

20.4: Hitlers bursdag feires for første gang som en nasjonal helligdag.

21.4: Tyskland krever at dyr som slaktes skal «bedøves». Dette innebar i praksis at tradisjonell jødisk slakting (Sjehita) ble ulovlig. Jødisk tradisjon krever at dyret er «rent» før slakting.

⁴²³ Alle hendelser i fra mars 1933 er hentet ifra wikipedia.org 01.03.22
https://en.wikipedia.org/wiki/March_1933

24.4: Jødiske leger fikk ikke lenger betalt av Tysklands statlige forsikring, private forsikringsselskap fulgte like etter. Innen juli hadde halvparten av de jødiske legene i Tyskland gitt opp praksisen sin.

25.4: Ny lov om regulering av studenter i tyske skoler og høyere utdanning. Jøder ble begrenset til 1,5 prosent av total studentantall.

26.4: Gestapo blir opprettet i Preussen av Göring, som et statlig «hemmelig politi». 20.4.1934 blir det et føderalt politi.

28.4: I Berlin utgaven av Deutsche Allgemeine Zeitung, ble den siste artikkelen som åpent kritiserte Hitlers regime publisert av Wolfgang Köhler. Her kritiserte Köhler blant annet forfølgelsen av jøder i profesjoner.⁴²⁴

⁴²⁴ Alle hendelser i fra april 1933 er hentet ifra wikipedia.org 02.03.2022
https://en.wikipedia.org/wiki/April_1933

Appendix 2:

Forordning af Rigspræsidenten til Beskyttelse af Folket og Staten

På grundlag af Rigsforfatningens artikel 48 stk. 2 forordnes følgende til afværgelse af kommunistiske statsfiendtlige handlinger:

§1

Det tyske Riges Forfatning artikel 114, 115, 117, 118, 123, 124 og 153 sættes indtil videre ud af kraft. Der tillades således indskrænkninger i den personlige frihed, ytringsfriheden, endvidere pressefriheden, forenings- og forsamlingsfriheden, indgreb i brev-, post-, telegraf- og telegramhemmeligheden, anordninger om husundersøgelser, beslaglæggelse af så vel som indskrænkninger i ejendom, også uden for de i øvrigt fastsatte lovmæssige grænser.

§2

Hvid der i en delstat ikke træffes de nødvendige foranstaltninger til genoprettelse af den offentlige sikkerhed og orden, kan rigsregjeringen uden videre midlertidig varetage de øverste delstatsmyndigheders beføjelser.

§3

Delstats- og kommunalmyndighederne (de kommunale forvaltninger) skal, inden for rammerne af deres kompetence, adlyde de af Rigsregjeringen i henhold til §2 udsedte anordninger.

§4

Den, som handler imod, opfordrer eller opildner til modstand mod en anordning, som udstedes til gennemførelse af denne forordning enten af de øverste delstatsmyndigheder eller disses underordnede eller af Rigsregjeringen i henhold til §2, straffes med fængsel i ikke under en måned eller med bøde på mellem 150 og 15.000 rigsmark, for så vidt en sådan handling ikke medfører en højere straf på grundlag af en anden bestemmelse,

Den, som ved at modsætte sig forordningen, jf. 1, medfører fare for menneskeliv, straffes med tugthus, under mildere omstændigheder med fængsel i ikke under seks måneder, og, hvis denne handling forårsager tab af menneskeliv, med dødsstraf.; under mildere omstændigheder straffes med tugthus i ikke under to år. Derudover kan konfiskering af formue komme på tale.

Den, som opfordrer til en modstandshandling farlig for almenheden, jf. stk. 2, straffes med tugthus; under mildere omstændigheder med fængsel i ikke under tre måneder.

§5

Med døden straffes de forbrydelser, som i Straffelovens §§ 81 (højforræderi), 229 (giftmord), 387 (brandstiftelse), 311 (eksplosion), 312 (oversvømmelse), 315 stk. 2 (beskadigelse af jernbaneanlæg), 324 (almentfarlig forgiftning) [normalt] medfører livsvarigt tugthus.

Følgende medfører dødsstraf eller, for så vidt en strengere straf ikke hidtil har været forordnet, livsvarigt tugthus eller tugthus i op til 15 år:

- 1. Den, som forsøger at myrde rigspræsidenten, et medlem eller en kommissær fra rigsregeringen eller en delstatsregering, eller som opfordrer til et sådant mord, medvirker til, eller tilbyder at medvirke til eller aftaler et sådant mord.
- 2. Den, som overtræder Straffelovens §115 stk. 2 (væsentligt oprør) eller §125 stk. 2 (væsentligt brud på landefreden) med brug af skydevåben eller som bevidst og med denne hensigt samarbejder om dette med en bevæbnet.
- 3. Den, som begår frihedsberøvelse (Straffelovens §239) i den hensigt at holde den frihedsberøvede som gidsel i en politisk kamp.

§6

Denne forordning træder i kraft ved forkyndelsen.

Berlin, den 28. februar 1933

Rigspræsidenten:

[von Hindenburg](#)

Rigskansleren:

[Adolf Hitler](#)

Indenrigsministeren:

[Frick](#)

Justitsministeren:

[dr. Gürtner](#)⁴²⁵

Denne er hentet ifra <https://da.wikisource.org/wiki/Rigsdagsbrandforordningen> 11.2.22.

⁴²⁵ <https://da.wikisource.org/wiki/Rigsdagsbrandforordningen> Oversættelse av loven er hentet 11.2.22.